

VOLUME 02. ISSUE 02
FEBRUARY 2025

"CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH"

- Applied sciences
- Chemical sciences
- Biological sciences
- Geography sciences
- Physical sciences
- Medical sciences
- Ecological sciences
- Pedagogical sciences
- Psychological sciences
- Mathematical sciences

**Research Science and
Innovation House**

www.universalpublishings.com

**«CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH» ilmiy konferensiyasi**

28.02.2025-yil.

Ushbu to‘plamda **«CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED
SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH»** ilmiy konferensiyasi
2025-yil 2-soni 2-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Zenodo,**
Open Aire, Google Scholar xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya
etilgan jurnallar ro‘yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman
tan olinadi.

Asos: O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining
dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar
ro‘yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Konferensiya materiallaridan professor-o‘qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar,
doktarantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o‘qituvchilari, ilmiy
xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin. Eslatma!
Konferensiya materiallari to‘plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar,
hisobotlar, ma’lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar
shaxsan javobgardirlar.

**“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ**

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Matsaidova Sayyora Xudayberganovna, Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Mas’ul kotib: Sobirov Javoxir Xayrulla o‘g‘li O‘zbekiston Milliy universiteti 1-bosqich magistranti

Nashrga tayyorlovchi: Eshqorayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi.

TAHRIR KENGASHI A’ZOLARI

1. **Rahimov Rahimboy Atajanovich,** Urganch davlat universiteti professori, Texnika fanlari doktori, Rossiya tabiiy fanlar akademiyasining Akademigi.
2. **Isayev Sabirjan Xusanbayevich,** “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, Irrigatsiya va melioratsiya kafedrası, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, professor.
3. **Matyakubov Baxtiyar Shamratovich,** “Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muxandislari instituti” milliy tadqiqot universiteti, “Irrigatsiya va melioratsiya” kafedrası professori, qishloq xo‘jaligi fanlari doktori, professor.
4. **Norboyeva Umida Toshtemirovna,** Buxoro davlat universiteti, Ekologiya va geografiya kafedrası professori, DSc (Biologiya fanlari), professor.
5. **Matsaidova Sayyora Xudayberganovna,** Urganch davlat universiteti, Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti, Geografiya kafedrası, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.
6. **Xamroyev Muxtor Ozodovich,** Urganch davlat universiteti, Geografiya kafedrası, Geografiya fanlari nomzodi, dotsent.
7. **Matchanov Otabek Jumanazarovich** Urganch Davlat Universiteti, Texnika fakulteti Geodeziya, Kartografiya, kafedrası Dotsenti. Yo‘nalish - Tabiiy Geografiya.
8. **Djumaniyazava Muhayyo Xusinovna,** Urganch davlat Universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrası dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 02. February 2025

9. **Djumayev Mamanazar Irgashevich** Pedagogika fanlari nomzodi, professor Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta’limda matematika va uni o‘qitish metodikasi kafedrasida, professori p.f.n.
10. **Qandov Bahodir Mirzaevich** Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) Chirchiq davlat pedagogika universiteti gumanitar fanlar fakulteti milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi kafedrasida PhD, dotsenti.
11. **Samandarov Ergash Iskandarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Ekologiya va xayot faoliyati xavfsizligi kafedrasida, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dosent.
12. **Egamov Baxtiyor Nurmetovich**, Urganch davlat universiteti, “Iqtisodiyot” kafedrasida dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi.
13. **Rajabov Alibek Xushnodbekovich**, Urganch davlat universiteti, Iqtisodiyot kafedrasida, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).
14. **Babajanova Sanabar Yuldashbayevna**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti “Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi” kafedrasida, qishloq xo‘jaligi fanlari bo‘yicha falsafa doktori-PhD., dotsent.
15. **Masharipov Adamboy Atanazarovich**, Urganch davlat universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti “Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi” kafedrasida dotsenti.
16. **Ismoilova Himoyat Matnazarovna**, Urganch davlat universiteti, Kimyo kafedrasida, kimyo fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.
17. **Ismayilova Intizar**, Urganch davlat Universiteti Tabiiy va qishloq xo‘jaligi fanlari fakulteti Biologiya kafedrasida, qishloq xo‘jaligi fanlari nomzodi, dotsent.
18. **Razakova Rayxan Saylaubekovna** Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Pedagogika va psixologiya kafedrasida dotsenti, psixologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, PhD.
19. **Ataullayev Zokir Maxsudovich**, Urganch davlat universiteti, kimyo kafedrasida, pedagogika fanlari falsafa doktori (PhD), kimyo kafedrasida dotsenti.
20. **Raximova Xolisxon Maksudovna**, Urganch davlat universiteti, Biologiya kafedrasida, biologiya fanlari falsafa doktori (PhD), dotsent.

EKSPORT SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA AHAMIYATI

Ziyodulla Amirovich Xolmuminov,

Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), mustaqil tadqiqotchi

ANNOTATSIYA: Maqolada O‘zbekistonda eksport salohiyatini rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari va ahamiyati chuqur tahlil qilingan. Tadqiqot xalqaro savdo nazariyalari, jumladan, klassik, neoklassik va zamonaviy modellarning mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga ta’siri asosida olib borilgan. Eksport o‘shining resurslarni qayta taqsimlash, miqyos samarasini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini yaxshilash va bilim almashinuvi kabi iqtisodiy ta’sirlari keng qamrovda yoritilgan. Maqolada eksportni rag‘batlantirish va importni almashtirish strategiyalarining iqtisodiy tuzilmani barqarorlashtirishdagi o‘rni va o‘zaro bog‘liqligi tahlil etilgan. Taklif etilgan chora-tadbirlar institutsional qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish, eksportni diversifikatsiya qilish, innovatsiyalarni rivojlantirish va xalqaro savdo shartnomalaridan samarali foydalanishni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: eksport salohiyati, globalizatsiya, savdo nazariyalari, O‘zbekiston, resurslarni taqsimlash, iqtisodiy o‘sh, importni almashtirish, eksportni qo‘llab-quvvatlash, barqaror rivojlanish.

Globalizatsiya sharoitida eksport salohiyatini oshirish deyarli barcha mamlakatlar uchun muhim vazifadir. Jahon bozorida raqobatning kuchayib borishi milliy eksportyorlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini ta’minlash zaruratini keltirib chiqarmoqda. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda chiqarilgan farmon va qarorlar eksport salohiyatini rivojlantirish uchun qulay institutsional va iqtisodiy muhit yaratishga qaratilgan.

Xalqaro savdo nazariyalari eksport salohiyatini oshirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Adam Smit va David Rikardoning klassik modellari resurslarni samarali taqsimlash orqali umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshirish imkonini ko‘rsatadi. Smitning mutlaq ustunlik nazariyasi va Rikardoning nisbiy ustunlik nazariyasi asosida, davlatlar o‘zlarining resurslariga asoslanib ixtisoslashuv orqali savdo samaradorligini oshirishi mumkin.

Neoklassik nazariyalar, jumladan, Xeksher-Olin modeli, ishlab chiqarish omillarining nisbiy taqsimoti va ularning xalqaro savdodagi rolini ochib beradi. Zamonaviy savdo nazariyalari esa, monopolistik raqobat va o‘shining ichki omillari asosida, eksportni kengaytirish orqali katta ijobiy natijalarga erishish mumkinligini ta’kidlaydi. Melits modeli eksportchilar samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishda firmalararo farqlarni e’tirof etadi.

Eksport o‘shisi bir necha muhim iqtisodiy ta’sirlarga ega:

1. Resurslarni qayta taqsimlash orqali samaradorlikni oshirish – iqtisodiy resurslar yuqori samarali sohalarga yo‘naltiriladi, bu esa umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

2. Miqyos samarasini rivojlantirish va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish – kengroq bozorga chiqish orqali firmalar miqyos samaralaridan foyda ko‘radi.

3. Samaradorlikni oshirish orqali ichki iqtisodiyotni mustahkamlash – eksportchilar yuqori texnologiyalar va ilg‘or tajribalardan foydalanadi, bu esa ichki bozorga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

4. Bilim va texnologiyalar almashinuvi orqali innovatsion rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash – xalqaro savdo texnologik yangiliklar va bilimlar almashinuviga xizmat qiladi.

Eksportni rag‘batlantirish va importni almashtirish strategiyalari O‘zbekistonning iqtisodiy tuzilmasini isloh qilishda muhim rol o‘ynaydi. Eksportni rag‘batlantirish strategiyasi yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlarni ishlab chiqarishni kengaytirishga qaratilgan. Importni almashtirish strategiyasi esa, ichki ishlab chiqarishni rivojlantirish orqali importga bo‘lgan qaramlikni kamaytirishni ko‘zda tutadi.

Ushbu strategiyalar bir-birini to‘ldiruvchi omillar sifatida qaraladi va mamlakatning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Xalqaro tajriba ko‘rsatganidek, har ikki strategiyaning muvozanatli qo‘llanilishi iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishga yordam beradi. Tahlil natijalariga ko‘ra quyidagi taklif va tavsiyalarni keltirish maqsadga muvofiqdir:

1. Eksportyorlar uchun institutsional qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish – maxsus eksportni rivojlantirish dasturlari va moliyaviy mexanizmlarni yaratish.

2. Savdo infratuzilmasini modernizatsiya qilish va logistika xarajatlarini kamaytirish – transport va logistika tizimlarini rivojlantirish orqali tashqi savdo jarayonlarini soddalashtirish.

3. Eksport mahsulotlarini va bozorlarini diversifikatsiya qilish – yangi mahsulotlar va bozorlarni o‘zlashtirish orqali eksport hajmini oshirish.

4. Inson kapitaliga sarmoya kiritish va malakali ishchi kuchini rivojlantirish – ta’lim va kasbiy tayyorgarlik dasturlarini kuchaytirish.

5. Innovatsiyalar va texnologiyalarni rivojlantirishni rag‘batlantirish – ilmiy-tadqiqot va ishlab chiqarish sohalarida innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash.

6. Xalqaro savdo kelishuvlaridan samarali foydalanish – xalqaro savdo tashkilotlari va kelishuvlar orqali yangi imkoniyatlarni izlash.

7. Iqtisodiy tuzilmadagi muammolarni hal qilish va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash – iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish va resurslarni samarali boshqarish.

O‘zbekistonning eksport salohiyatini rivojlantirish barqaror iqtisodiy o‘shishni ta’minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Yuqorida ta’kidlangan choralar mamlakatning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirish va aholining turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi. Eksport salohiyatini rivojlantirishda kompleks yondashuv va xalqaro tajribalardan samarali foydalanish O‘zbekistonning global iqtisodiy maydonda o‘z o‘rnini mustahkamlashga yordam beradi.

**Research Science and
Innovation House**

УДК:614.2-616-03.612.68-039.22.613.98.301.

**ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ОБРАЗА И КАЧЕСТВА ЖИЗНИ
ДОЛГОЖИТЕЛЕЙ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ РЕСПУБЛИКИ
УЗБЕКИСТАН С СИНДРОМОМ СУХОГО ГЛАЗА**

**Хакимова З.К.,¹ Камилов Х.М.,² И. Ж. Жахонгиров.,³
Шерматов А.А.,⁴ И.И.Исомов⁵**

Актуальность: Прогнозируется, что в 2050 году мировое население в возрасте 60 лет и старше составит в общей сложности 2 млрд (20,4%) человек из расчётных 9,8 млрд населения. По данным М.М. Бикбова (2021), различные офтальмологические патологии наблюдаются у 100% людей старше 85 лет. В настоящее время синдром сухого глаза (ССГ) считается одним из наиболее распространенных хронических заболеваний глазной поверхности. Развитие заболеваний органов зрения чаще всего связано с такими факторами риска, как возраст, пол, территория проживания и осевая длина глаза. Это, в свою очередь, требует гибкого и особенного подхода к таким пациентам (Дворецкий Л.И., 2000). Распространенность заболеваний органов зрения у пожилых людей серьезно сказывается на качестве их жизни (Фролов М.А., 2011; Хасанова Г.Р., 2020). Известно, что продолжительность жизни на 50% зависит от образа жизни, который человек сам формирует. Достойный уровень качества и образа жизни долгожителей представляет собой актуальную проблему решение которой ещё предстоит воплотить в жизнь в течение многих лет. Поэтому так важны исследования, посвященные изучению качества и образа жизни людей пожилого возраста. В данной работе представлен анализ особенностей образа и качество жизни долгожителей Ферганской долины Республики Узбекистан с синдромом сухого глаза.

Ключевые слова: долгожители, образ и качество жизни, синдром сухого глаза.

Цель исследования – выявить и изучить основные показатели образа и качество жизни долгожителей Ферганской долины Республики Узбекистан с синдрома сухого глаза.

Материал и методы исследования. Нами были исследованы 120 долгожителей, проживавших в областях Ферганской долины Республики Узбекистан за период с 2023 по 2024 год. Из них: 60 – жители Андижанской области, 47 – жители Ферганской области и 13-жители Наманганской области.

Всем были проведены клинические и инструментальные методы исследования. Все долгожители опрошены по стандартному опроснику для выявления признаков снижения качество жизни. Изучены сопутствующие болезни долгожителей. Клинически обследованы для изучения состояния продукции слезной железы с помощью пробы Ширмера и Норна.

Результаты и их обсуждение. В результате обследования 120 долгожителей Ферганской долины Республики Узбекистан были выявлены общетерапевтические и глазные болезни в виде синдрома сухого глаза. При заполнении опросника по вопросу образа жизни и качество жизни у долгожителей выяснилось, что 70% опрошенных не соблюдают правила правильного отдыха и питания. У 60% обследованных выявлены нарушения режима приема пищи в виде позднего ужина после 19.00. А 20% пожилых не соблюдали режим сна. Из общетерапевтической патологии основную часть составили (68% случаев) больные с гипертонической болезнью. У 90% долгожителей установлен диагноз атеросклероз сосудов головы и шеи. У 50% выявлен синдром сухого глаза, в результате которого были жалобы на сухость глаза, жжение и слезоточивость.

Заключение: Выполненная работа по изучению образа и качества жизни долгожителей в областях Ферганской долины Республики Узбекистан с синдромом сухого глаза показали на нарушения правил питания и режима сна у большинства долгожителей, жалобы на сухость глаза, жжение и слезоточивость что является негативно воздействующим фактором на качество и образ жизни долгожителей. Дальнейшая исследовательская работа с долгожителями является актуальной и представляется важной медико-социальной задачей современного общества, общетерапевтической и офтальмологической служб, требующей последующей разработки программ по их профилактике, а также практических рекомендаций для семейных врачей и офтальмологов.

Литература

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. — 4-е изд. — М.: Академич. проект, 2003. — 670 с.
2. Амосов Н.М. Энциклопедия Амосова: Раздумья о здоровье. — М.: АСТ, 2005. — 287 с.
3. Балунув О.А. Банк данных постинсультных больных: факторы, влияющие на эффективность реабилитационного процесса / О.А. Балунув // Журнал невропатологии и психиатрии. — 1994. — № 3. — С. 60 - 6510.
4. Гундаров И.А. Демографическая катастрофа в России: причины, механизм, пути преодоления. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — С. 80-81.
5. Ильницкий А.Н. Стационарная и амбулаторно-поликлиническая помощь как звенья этапной реабилитации больных терапевтического профиля / А.Н. Ильницкий // Медико-социальная экспертиза и реабилитация. — 2001. — № 3. — С. 11 - 13.
6. Коновалов Я.С. К вопросу обеспечения качества жизни связанного со здоровьем у лиц пожилого возраста при терапевтической патологии. Геронтология. — 2015. -т.3. -№1.
7. Калягин А, Н · Психология- личность от молодости до старости: Учебное пособие. — М.: Педагогическое общество России, Изд. Дом «Ноосфера», 1999. — 272 с.
8. Хана Т. Искусство не стареть (Как вернуть гибкость и здоровье). — Пер.с англ. — СПб.: Питер-пресс, 1997. — 219 с.
9. Бабамурадова К. и др. Региональные различия в кадровых ресурсах и инфраструктуре государственных офтальмологических услуг в Узбекистане //Панорама общественного здравоохранения. — 2017. — Т. 3. — №. 03. — С. 408-418.
10. Yangiyeva N. P., Rizayev J. A. Condition and Dynamic of the Incidence Rate of Age-Related Macular Degeneration in Republic of Uzbekistan. // Annals of the Romanian Society for Cell Biology, Jan. 2021, pp. 226-34, <https://annalsofrscb.ro/index.php/journal/article/view/101>.

**Ommaviy axborot vositalarining Saudiya Arabistonining xalqaro maydondagi
imidjini shakllantirishdagi roli**

Shahlo Egambergan qizi Rajabova

O‘zbek va xorijiy filologiya kafedrası stajyor- o‘qituvchi
“Urganch innovatsion university” nodavlat ta’lim muassasasi, O‘zbekiston

Shahlo Egambergan qizi Rajabova

Junior Lecturer, Department of Uzbek and Foreign Philology
"Urgench Innovative University" Non-Governmental Educational Institution,
Uzbekistan

Шахло Эгамберган кизи Раджабова

преподаватель, Кафедра узбекской и зарубежной филологии
Негосударственное образовательное учреждение «Ургенчский инновационный
университет», Узбекистан

Abstract: The role of mass media in shaping Saudi Arabia's international image is a crucial element of modern foreign policy and international relations. In an era of globalization, where information spreads at an unprecedented pace, mass media plays a significant role in influencing global perceptions of individual states and regions. Saudi Arabia, as a leading power in the Middle East, actively utilizes media resources to craft and maintain its international reputation. This article examines how the Saudi government employs various media channels to enhance its global image, emphasizing state-controlled media platforms, digital initiatives, and their impact on public perception. The study also explores the influence of media on foreign diplomacy, economic partnerships, tourism, and cultural representation.

Keywords: Saudi Arabia, mass media, international image, media control, public diplomacy, Vision 2030, global perception.

Аннотация: Роль средств массовой информации в формировании международного имиджа Саудовской Аравии является важным элементом современной внешней политики и международных отношений. В эпоху глобализации, когда информация распространяется с беспрецедентной скоростью, СМИ играют значительную роль в формировании мирового восприятия отдельных государств и регионов. Саудовская Аравия, являясь ведущей державой Ближнего Востока, активно использует медийные ресурсы для создания и поддержания своего международного имиджа. В данной статье

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

рассматривается, как правительство Саудовской Аравии использует различные медийные каналы для укрепления своего глобального образа, включая государственные СМИ, цифровые инициативы и их влияние на общественное мнение. Также исследуется влияние СМИ на внешнюю дипломатию, экономическое партнерство, туризм и культурное представительство.

Ключевые слова: Саудовская Аравия, средства массовой информации, международный имидж, контроль СМИ, публичная дипломатия, Vision 2030, глобальное восприятие.

Annotatsiya: Saudiya Arabistonining xalqaro maydondagi imidjini shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining roli zamonaviy tashqi siyosat va xalqaro munosabatlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Globallashuv davrida axborot mislsiz tezlikda tarqalayotgan bir paytda, ommaviy axborot vositalari alohida davlatlar va mintaqalar haqidagi dunyoqarashni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Yaqin Sharqning yetakchi davlati sifatida Saudiya Arabistoni o‘z xalqaro obro‘cini mustahkamlash uchun turli media resurslaridan faol foydalanadi. Ushbu maqolada Saudiya hukumati davlat tomonidan boshqariladigan media platformalari, raqamli tashabbuslar va ularning jamoatchilik fikriga ta‘sirini tahlil qiladi. Tadqiqot, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining tashqi diplomatiya, iqtisodiy hamkorlik, turizm va madaniy taqdimotga ta‘sirini ko‘rib chiqadi.

Kalit so‘zlar: Saudiya Arabistoni, ommaviy axborot vositalari, xalqaro imidj, media nazorati, jamoatchilik diplomatiyasi, Vision 2030, global tasavvur.

Mamlakatning dunyodagi imidjini shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni zamonaviy tashqi siyosat va xalqaro munosabatlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Globallashuv sharoitida, axborot aql bovar qilmaydigan tezlikda tarqalayotganda, ommaviy axborot vositalari tashqi dunyoning alohida davlatlar va butun mintaqalar haqidagi tasavvuriga ta‘sir qiluvchi kuchli vositaga aylanadi. Mamlakatning ommaviy axborot vositalari orqali shakllangan tashqi qiyofasi diplomatik munosabatlarni mustahkamlash, xorijiy sarmoyalarni jalb etish, turizmni rivojlantirish, madaniy aloqalarni yo‘lga qo‘yishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ommaviy axborot vositalari muayyan stereotiplar va obrazlarni yaratish orqali mamlakat obro‘sigam ham ijobiy, ham salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin, ular keyinchalik xalqaro maydonda efiga uzatiladi.¹

¹ Глебова Н.С. Арабские СМИ: актуальные проблемы развития // Ближний Восток и современность. Сборник статей. Выпуск 28.- М., 2006. - 266 с.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

Saudiya Arabistoni Yaqin Sharqdagi yetakchi davlatlardan biri sifatida jahon sahnasida o‘z imijini shakllantirish uchun ommaviy axborot vositalaridan faol foydalanadi. Axborot jamoatchilik fikrini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydigan globallashtirilgan dunyoda Saudiya Arabistoni rasmiylari ommaviy axborot vositalari ustidan nazorat va turli media resurslaridan samarali foydalanish tashqi siyosat va madaniy diplomatiyaning muhim elementi ekanligini tushunadi. Ushbu maqolada Saudiya Arabistoni xalqaro obro‘cini mustahkamlash uchun ommaviy axborot vositalaridan qanday foydalanishini ko‘rib chiqamiz.²

Saudiya Arabistonidagi ommaviy axborot vositalari tarixan qat‘iy davlat nazorati ostida bo‘lib, hukumatga axborot oqimini manipulyatsiya qilish va rasmiy mafkuraning tarqalishini ta‘minlash imkonini beradi. Saudiya Arabistonida ommaviy axborot vositalari ustidan davlat nazorati nafaqat axborot oqimini boshqarish mexanizmi, balki mamlakatda barqarorlik va tartibni saqlashning strategik vositasidir. Qirollik an‘anaviy ravishda ma‘lumot taqdim etiladigan tarkib va shakllarni nazorat qiluvchi qattiq senzurani saqlab kelgan. Shu nuqtai nazardan, hukumat ham mamlakat ichida, ham xalqaro miqyosda ijobiy imidj yaratish va saqlab qolish uchun ommaviy axborot vositalaridan faol foydalanmoqda. Al Arabiya va Saudiya telekanali kabi asosiy telekanallar hamda yetakchi bosma nashrlar Ar-Riyod, Okaz, Al-Jazira davlat nazorati ostida va rasmiy hukumat yo‘nalishiga amal qiladi. Ushbu ommaviy axborot vositalari milliy siyosat va ijtimoiy hayotni efirga uzatishda, hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan o‘zgarishlar va tashabbuslar to‘g‘risida auditoriyada ijobiy tasavvur hosil qilishda muhim o‘rin tutadi.

Arab tilidagi eng yirik axborot kanallaridan biri bo‘lgan Al Arabiya Saudiya Arabistoni tashqi va ichki siyosatning asosiy masalalari bo‘yicha o‘z pozitsiyasini bildiradigan asosiy vositadir. Telekanal yuqori martabali hukumat rahbarlarining tashriflari kabi tadbirlarni faol translyatsiya qiladi, shuningdek, Saudiya Arabistoni ishtirok etadigan xalqaro forumlar va iqtisodiy forumlarni yoritib boradi. Rasmiy davlat telekanali Saudiya telekanali qirollikning ijtimoiy va iqtisodiy islohotlardagi yutuqlari hamda islom qadriyatlarini va an‘analarini qo‘llab-quvvatlashdagi rolini ta’kidlab, arab va boshqa tillardagi dasturlar orqali ma‘lumot beradi.

Saudiya Arabistonida an‘anaviy ommaviy axborot vositalaridan tashqari internet resurslari va ijtimoiy tarmoqlar ham faol rivojlanmoqda, bu yerda davlat tomonidan

² Baluev D.G., Novoselov A.A. The role of the “new media” in modern political processes. - Nizhny Novgorod: Nizhny Novgorod State University, 2012. - 40 p.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

qattiq nazorat ham kuzatilmoqda. Bu nafaqat Twitter, Instagram va Facebook kabi ommabop platformalardan foydalanish, balki mamlakatning dunyodagi imijini shakllantirishga yordam beruvchi o‘zining raqamli loyihalarini ishlab chiqishni ham o‘z ichiga oladi.

Ommaviy axborot vositalari ustidan davlat senzurasini va nazorati rasmiylarga jamoatchilik fikriga ta‘sir o‘tkazish va Saudiya Arabistoni fuqarolari va xorijda ijobiy imidjini shakllantirish imkonini beradi. Bu, ayniqsa, mamlakatda barqarorlikni namoyish etish va xalqaro maydonda nufuzni mustahkamlash zarur bo‘lgan sharoitlarda muhim ahamiyatga ega. Axborot ustidan nazorat ham davlatga mamlakat ichkarisida ham, xorijda ham tanqidlarga tez javob berish imkonini beradi. Misol uchun, inson huquqlari yoki mamlakatdagi voqealar bilan bog‘liq xalqaro janjallar yoki tanqidlar paydo bo‘lganda, ommaviy axborot vositalaridan hukumatning rasmiy pozitsiyasini aks ettirish va taqdim etish uchun foydalanish mumkin.³

Saudiya Arabistonining tashqi iqtisodiy va siyosiy manfaatlari ham ommaviy axborot vositalari orqali faol yoritilmoqda, bu esa mamlakatning xalqaro maydondagi mavqeini mustahkamlash imkonini beradi. BMT sammitlari, iqtisodiy forumlar kabi global ahamiyatga molik tadbirlar, shuningdek, asosiy davlatlar bilan ikki tomonlama aloqalar hamisha Saudiya Arabistoni va xalqaro ommaviy axborot vositalarining diqqat markazida. Saudiya Arabistoni media-platformalar orqali munosabatlarni mustahkamlashga intilayotgan hamkorlar qiyofasini shakllantiradi. Masalan, AQSH, Rossiya, Xitoy va Yevropa Ittifoqi bilan munosabatlar o‘zaro manfaatli savdo kelishuvlari, xavfsizlik sohasida hamkorlik va energetika loyihalari kontekstida doimiy ravishda ta‘kidlanadi. Bunday yondashuv Saudiya Arabistoniga nafaqat jahon hayotidagi ahamiyatini namoyish etish, balki xalqaro auditoriya bilan faol muloqot qilish, ularni global xavfsizlikni saqlash, shuningdek, yirik mintaqaviy muammolarni hal etishdagi muhim roliga ishonirish imkonini beradi.

Saudiya Arabistonida ommaviy axborot vositalari ustidan davlat nazorati mamlakat imidjini shakllantirishda ham qirollik ichida, ham xorijda asosiy vosita hisoblanadi. Puxta boshqariladigan axborot siyosati davlatga o‘z ichki va tashqi siyosatining ijobiy tomonlarini samarali targ‘ib qilish va tanqidni minimallashtirish

³ Vasiliev A.M., Zherlitsyna N.A. The dynamics of state policy in relation to the media in the countries of the Middle East and North Africa . Vestnik MGOU. Series: History and Political Science. - 2019. - No. 2. p.220 - 221.

imkonini beradi, bu esa barqarorlikni saqlash va Saudiya Arabistonining xalqaro obro‘cini mustahkamlashga yordam beradi.⁴

Saudiya Arabistoni so‘nggi o‘n yilliklarda mamlakat hayotining deyarli barcha sohalariga ta‘sir ko‘rsatadigan muhim o‘zgarishlar davrini boshdan kechirmoqda. Ushbu o‘zgarishlarning asosiy tarkibiy qismlaridan biri valiahd shahzoda Muhammad bin Salmon tomonidan e‘lon qilingan “Vision 2030” dasturidir. Uning maqsadi neft daromadlariga qaramlikni kamaytirish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va ijtimoiy sohani rivojlantirishdan iborat. Bunday sharoitda ushbu o‘zgarishlarni ham ichki, ham xalqaro maydonda to‘g‘ri yoritishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni muhim ahamiyat kasb etadi. Vision 2030 doirasida taklif qilingan iqtisodiy islohotlar Saudiya ommaviy axborot vositalarining kundalik kun tartibining asosiy qismiga aylandi. Dasturda infratuzilmani rivojlantirish, iqtisodiyotning yangi tarmoqlarini yaratish, turizmni rivojlantirish, yangi texnologiyalarni ilgari surish kabi ulkan loyihalar mavjud. Ommaviy axborot vositalari ushbu tashabbuslarni faol yoritib, Saudiya Arabistonining jahon auditoriyasida iqtisodiy mustaqil va modernizatsiyaga intilayotgan davlat sifatidagi imidjini yaratmoqda.

Saudiya Arabistoni va xalqaro ommaviy axborot vositalarida yoritilayotgan eng e‘tiborga molik loyihalardan biri mamlakat shimoli-g‘arbida qurilishi rejalashtirilgan kelajak megapolisi bo‘lgan NEOM loyihasidir. Loyiha qirollikning texnologiya va barqaror rivojlanish sohasidagi ulkan intilishlari ramziga aylandi. Matbuot butunlay qayta tiklanadigan energiya manbalari va sun‘iy intellekt texnologiyalariga bog‘liq bo‘lgan yangi shaharni yaratishga innovatsion yondashuvni faol ravishda ta‘kidlamog‘da. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari qirollikning innovatsion startaplar va xorijiy investitsiyalar uchun markazga aylanishi mo‘ljallangan iqtisodiy zonalar va sanoat parklarini yaratish borasidagi sa‘y-harakatlarini faol yoritib kelmoqda. Shu maqsadda Saudiya Arabistoni biznes uchun jozibador sharoitlar, jumladan, soliq imtiyozlari va xorijiy investorlar uchun soddalashtirilgan tartiblarni yaratmoqda. Ushbu tadbirlar xalqaro axborot agentliklari tomonidan keng yoritilib, Saudiya Arabistonini modernizatsiyaga intilayotgan va xalqaro hamkorlikka ochiq mamlakat sifatidagi tashqi auditoriya idrokini shakllantirishga yordam beradi.

Saudiya Arabistoni siyosatining muhim jihati ijtimoiy normalarni bosqichma-bosqich liberallashtirishdir. Ommaviy axborot vositalari qirollikdagi ayollarga nisbatan

⁴ Puyu A.S., Sadikhova A.A. Arab Media in the European Media Space: An Invitation to a Dialogue of Cultures: Textbook. allowance. - SPb. : St. Petersburg. state Univ., 2012. -- 150 p.

sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni faol yoritib bormoqda. Xotin-qizlar huquqlarini kengaytirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar mamlakatimizda ham, xorijda ham keng muhokama mavzusiga aylandi. So‘nggi yillarda Saudiya Arabistonida ayollar avtomobil haydash, qator yangi kasblar bo‘yicha ishlash, turli ijtimoiy va madaniy tadbirlarda qatnashish huquqiga ega bo‘ldi. Ommaviy axborot vositalarida faol yoritilayotgan muhim jihatlardan biri bu ayollarning turizm, chakana savdo, ta‘lim, sog‘liqni saqlash kabi sohalarda mehnat qilishlari uchun imkoniyat yaratishdir. Ommaviy axborot vositalarida tadbirkor va ishbilarmon ayollarning muvaffaqiyatlari boshqalarga o‘rnak bo‘layotgani tez-tez namoyish etilmoqda. Bu boradagi muhim bosqichlar qatorida qonunchilikdagi o‘zgarishlar ayollarga davlat va xususiy tuzilmalarda yuqori lavozimlarni egallash imkonini berdi.

Turizm “Vision 2030” dasturining asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi, Saudiya Arabistoni haj ziyoratiga borish uchun musulmon ziyoratchilarni ham, madaniy va ekologik sayohatlarga qiziquvchi xalqaro sayyohlarni ham jalb qiluvchi asosiy sayyohlik markaziga aylanishni maqsad qilgan. Shu maqsadda keyingi yillarda infratuzilma va turistik obyektlar faol rivojlantirilmoqda. Turizmni iqtisodiyotning muhim tarmog‘i sifatida keng targ‘ib etish, yangi mehmonxonalar, dam olish maskanlari, madaniyat maskanlari barpo etish ishlarini yoritishda ommaviy axborot vositalarining o‘rni katta. Xususan, Qizil dengiz sohilidagi eksklyuziv kurort zonalarini rivojlantirishni o‘z ichiga olgan Qizil dengiz loyihasi ulkan va ekologik barqaror loyiha sifatida xalqaro ommaviy axborot vositalarida faol yoritilmoqda. Bundan tashqari, Saudiya Arabistoni madaniy turizmni faol rivojlantirmoqda, yangi muzeylar va tarixiy obidalar ochmoqda. Jumladan, Ar-Riyodda madaniy islohotlar ramziga aylangan Saudiya Arabistoni muzeyining ochilishi va mamlakatning jahon madaniy hamjamiyatiga qo‘shilishga intilishi xalqaro ommaviy axborot vositalari va sayyohlar e‘tiborini tortdi. Media platformalari ushbu tashabbuslarni faol yoritib, Saudiya Arabistonini madaniy jihatdan boy va rang-barang davlat sifatida targ‘ib qilmoqda. Bu, ayniqsa, xalqaro auditoriyada mamlakatning ijobiy imidjini shakllantirish va uning jahon turizm bozoridagi mavqeini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.⁵

Saudiya Arabistonida amalga oshirilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy islohotlarni yoritishda, xalqaro maydonda mamlakatning ijobiy imidjini shakllantirishda ommaviy axborot vositalari muhim o‘rin tutadi. “Vision 2030”, ijtimoiy siyosatdagi o‘zgarishlar, turizmni rivojlantirish va xorijiy sarmoyalarni jalb qilish kabi islohotlarni ta‘kidlab,

⁵ Saudi vison 2030 <https://www.vision2030.gov.sa/en>

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

Saudiya Arabistoni o‘zining taraqqiyoti va zamonaviy va dinamik davlatga aylanish intilishini faol namoyish etmoqda.

Saudiya Arabistoni islomning ikkita eng muqaddas shahri Makka va Madinaning vatani sifatida o‘ziga xos mavqega ega. Dinning mamlakat hayotidagi o‘rni nafaqat uning ichki siyosatida, balki xalqaro maydondagi obro‘-e‘tiborini shakllantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Saudiya OAVlari bu jihatni faol targ‘ib etib, mamlakatning musulmon dunyosining ma‘naviy markazi sifatidagi ahamiyatini ta‘kidlamog‘da. Saudiya telekanali kabi televidenie kanallari muntazam ravishda islomiy diniy dasturlar hamda Haj va Umra kabi yirik tadbirlarni efirga uzatib turadi. Bu Saudiya Arabistonining islomning asosiy homiysi va musulmonlar orasida madaniy yetakchisi sifatidagi nufuzini mustahkamlashga yordam beradi, bu esa uning arab va musulmon olamidagi ta‘siriga hissa qo‘shadi.

Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy medianing yuksalishi bilan Saudiya Arabistoni imidj yaratish vositasi sifatida ushbu platformalarga ko‘proq e‘tibor qaratmoqda. Xususan, Instagram, Twitter va boshqa ijtimoiy tarmoqlardagi akkauntlar orqali madaniy va ijtimoiy tashabbuslarni faol targ‘ib qilish muhim qadam bo‘ldi. Ushbu platformalar orqali rasmiylar madaniy tadbirlar, ko‘rgazmalar, yoshlar va ayollar uchun yangi tashabbuslar, shuningdek, fan va texnologiya yutuqlari haqida ma‘lumot tarqatadilar. Bu bizga nafaqat global auditoriyani xabardor qilish, balki yoshlar bilan muloqot qilish imkonini beradi, bu esa mamlakatning zamonaviy va innovatsion davlat imidjini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Saudiya Arabistoni jahon sahnasida o‘z imijini shakllantirish va saqlab qolish uchun ommaviy axborot vositalaridan faol foydalanadi. An‘anaviy ommaviy axborot vositalari ustidan davlat nazorati va ijtimoiy tarmoqlardan faol foydalanish orqali qirollik dinamik, ilg‘or va nufuzli mamlakat imidjini yaratishga intiladi. Shu bilan birga, shuni ta‘kidlash kerakki, global o‘zgarishlar sharoitida Saudiya Arabistoni o‘z imidjini xalqaro auditoriya talablariga muvofiqlashtirish zarurati bilan bog‘liq muammolarga duch kelishda davom etadi, bu esa inson huquqlari va matbuot erkinligi masalalarida tobora ortib borayotgan talablarga moslashish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Глебова Н.С. Арабские СМИ: актуальные проблемы развития // Ближний Восток и современность. Сборник статей. Выпуск 28.- М., 2006. - 266 с.
2. Baluev D.G., Novoselov A.A. The role of the “new media” in modern political processes. - Nizhny Novgorod: Nizhny Novgorod State University, 2012. - 40 p.
3. Vasiliev A.M., Zherlitsyna N.A. The dynamics of state policy in relation to the media in the countries of the Middle East and North Africa . Vestnik MGOU. Series: History and Political Science. - 2019. - No. 2. p.220 - 221.
4. Puyu A.S., Sadikhova A.A. Arab Media in the European Media Space: An Invitation to a Dialogue of Cultures: Textbook. allowance. - SPb .: St. Petersburg. state Univ., 2012 .-- 150 p.
5. Saudi vision 2030 <https://www.vision2030.gov.sa/en>

**Research Science and
Innovation House**

**KO‘KALDOSH MADRASASI TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI
FAOLIYATI**

**Niyazkulov Abdug‘ofur Rabimkulovich
Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti
magistranti**

Annotatsiya

Ko‘kaldosh madrasasi bugungi kunda yurtimizda faoliyat olib borayotgan diniy ta’lim beruvchi o‘rta maxsus ta’lim muassalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada Ko‘kaldosh madrasasining tarixi, faoliyati va bugungi kundagi ta’lim tizimi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Ko‘kaldosh, madrasa, diniy ta’lim, ta’lim tizimi, mudarri, hujra, vaqf, Chorsu.

Milliy qadriyatlarimiz, ma’naviy boy merosimizni tiklash va ularni o‘rganish, uning mazmuni va mohiyatini, ahamiyatini xalqimizga targ‘ib etish, Imom al Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Mansur Motrudiy, Burxoniddin Marg‘inoniy, Bahouddin Naqshbandiy, Mahmud Zamaxshariy va boshqa yurtimizda yetishib chiqqan buyuk allomalar merosini o‘rganish, yuksak insoniy g‘oyalar va muqaddas qadriyatlarimizni o‘zida saqlagan manbalar ustida ijod etish, ulardan diniy ta’lim, ma’naviy-ahloqiy tarbiya ishlarida foydalanish, diniy xodimlarning malakasi, bilim va tajribasini rivojlantirish bo‘yicha o‘quv-uslubiy ishlarini amalga oshirish, yosh avlodning ruhiy va ma’naviy olamini boyitish, qadimiy milliy qadriyatlarimizni saqlash, ulug‘lash, faxrlanish va Vatanimiz tarixi zarvaraqlariga oltin harflar bilan yozilgan nodir qo‘lyozmalarni kelajak avlodlarga yetkazish va ular qalbida bobolarimiz qoldirgan merosga hurmat, e‘zoz, muhabbatni shakllantirish, diyorumizning Buxoro, Toshkent, Samarqand, Urganch, Axsikent, Xiva, Marg‘ilon va boshqa shaharlardagi ma’rifat maskanlaridagi madrasalar va hozirgi kunda O‘zbekistonda faoliyat yuritayotgan madrasalar haqida tolibi ilmlarga kerakli ma’lumotlar berib borish bugungi kunning eng dolzarb mavzusidir.

Toshkent shahri me’moriy obidalari haqida so‘z ketganda Ko‘kaldosh madrasasini zikr qilmaslikni iloji yo‘q. Xo‘ja Axror Valiy jome masjididan janubiy-

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

g‘arbroqda qadimgi shahristonning kunbotar chekkasida Chorsu bozori uzra Toshkent shahrining eng a‘lo mumtoz me‘moriy inshootlaridan biri Ko‘kaldosh madrasasi savlat to‘kib turibdi. Madrasa nomlanishiga qaraganda Baroqxonning o‘g‘li Toshkent hokimi Darveshxon dargohida eng oliy lavozimlaridan biri bo‘lmish “ko‘kaldosh” degan mansabni egallagan, ismi sharifi aytilmagan siymo tarafidan bunyod etilgan. Shayxontahur dahasidagi Ko‘kaldosh madrasasi Muhammad Solihxo‘janing yozishicha, Baroqxonning o‘g‘li Darveshxon tomonidan bunyod etilgan.

Sirdaryo viloyati boshqarmasiga tegishli 17-fondan o‘rin olgan hujjatlar tahlili Toshkent shahrida 1865-yilga qadar yigirmadan ortiq madrasa faoliyat yuritganidan darak beradi. Ular orasida Xoja Ahror, Yunusxon, Baroqxon, Ko‘kaldosh madrasalari XV – XVI asrlarda qurilgan bo‘lsa, Lashkar beglarbegi, Eshonquli dodxoh, Mo‘yi Muborak, Normuhammad qo‘shbegi, Mahmud dasturxonch madrasalari aynan Qo‘qon xonligi boshqaruvi yillarida bunyod etilib ishga tushirilgan¹. Xoja Ahror, Ko‘kaldosh, Mo‘yi Muborak va Eshonquli dodxoh madrasalari Qo‘qon xonligi shuningdek, mustamlaka davrida ham Toshkentdagi eng boy madrasalardan edi. XIX asrning 70 – 80-yillariga kelib ushbu ta‘lim muassasalarining 100 tadan 300 tagacha ijaraga berilgan vaqf do‘konlari hamda tagjoy haqi beradigan turli do‘konlari, karvonsaroy, hammom, tegirmon va objuozlari mavjud edi. Xususan, Ko‘kaldosh madrasasining vaqf yerlaridan tashqari Chorsu bozorining o‘zida 300 ga yaqin ana shunday savdo-hunarmandchilik do‘konlari bo‘lgan².

Ko‘kaldosh madrasasi XVI asrda qurilib ishga tushirilgan bo‘lib, dastlab shahar atrofidagi yerlar vaqf qilingan. Qo‘qon xonligi yillarida uning savdo-sanoat vaqflari avvalgiga qaraganda ancha ortdi. Chorsu bozori yonida joylashgan Ko‘kaldosh madrasasining ijaraga berilgan va joyidan foydalanayotgan vaqf do‘konlari XIX asrning 70-yillariga kelib 300 ga yaqin edi. Biroq 1865-yili Toshkent bosib olingach, general M. G. Chernyaev buyrug‘i bilan Chorsu bozorini tartibga keltirish maqsadida qilingan ishlar jarayonida madrasaga tegishli bo‘lgan juda ko‘plab savdo rastalari buzib tashlandi³.

¹ Alixojiev M. O. Qo‘qon xonligining madaniy hayotida maktab va madrasalarning tutgan o‘rni (1800-1876 yy.) 07.00.01 – O‘zbekiston tarixi Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. -T.: - 2012. -B. 76

² Alixojiev M. O. Qo‘qon xonligining madaniy hayotida maktab va madrasalarning tutgan o‘rni (1800-1876 yy.) 07.00.01 – O‘zbekiston tarixi Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. -T.: - 2012. -B. 123

³ Ismoilova D. Islom dinining Turkiston ijtimoiy-siyosiy, ma‘naviy hayotidagi o‘rni va roli (XIX asr oxiri – XX asr boshlari): Tarix fan. nomz... diss. – Toshkent: O‘zR FA TI, 2005. – B.40.

Madrasa 1868 va 1886-yillarda Toshkentda yuz bergan zilzilalardan ham qattiq zarar ko‘rgan⁴.

Ko‘kaldosh madrasasi XVIII asrning 1-choragida qarovsiz holga kelib qolgan va karvonsaroy sifatida foydalanilgan. 1868- va 1886-yillardagi zilzilalar oqibatida vayron bo‘lgan peshtoqi qayta tiklangan. 1902-1903-yillarda Toshkent shahri aholisining xayriya mablag‘lari hisobidan ta‘mirlash ishlari olib boriladi. Mablag‘ yetishmasligi sababli ta‘mirlash ishlari to‘xtab qolib, yodgorlik o‘zining avvalgi asl holatiga qaytarishning iloji bo‘lmagan.

Madrasa 1930-1960-yillarda butunlay qayta ta‘mirlangan. Guldastalarining balandligi 2-qavat bilan deyarli tenglashtirilgan. Bir necha bor ta‘mirlanishi natijasida madrasaning tashqi ko‘rinishi o‘zgarib ketgan. Madrasaning old tomonida an‘anaviy usulda zinapoya ishlangan. 1966-yilgi zilziladan ham qattiq shikastlangan.

1974-yilda qabul qilingan madrasani qayta tiklash to‘g‘risidagi loyihalar loqaydlik sababli surunkasiga bajarilmay keldi. Madaniyat vazirligining ma‘lumotiga ko‘ra 1985-yildan 1991-yilgacha ta‘mirlashga sarf qilingan mablag‘ 347.2 ming so‘mni tashkil etgan.

Ma‘lumotlarga ko‘ra, Lashkar Beglarbегining davrida madrasaning darsxona va masjid o‘ngidagi nurab to‘kila boshlagan zangori gumbazlari va ikkinchi qavatning g‘ishtlari ko‘chirib olinib, hozirgi kunda buzilib ketgan Beglarbegi madrasasi (bozorning yuqori qismida)ning qurilishida ishlatilgan.

Arxiv hujjatlarida 1872-yili madrasa vaqfida 321 ta do‘kon bo‘lgani qayd etilgan. Madrasa ish boshqaruvchisi, ya‘ni mutavalli umumiy daromadni mudarrislariga, so‘figa, ichimlik suvi bilan ta‘minlovchi meshkobchiga, sartaroshga, talabalarga va madrasada istiqomat qilib turgan ustalar, musofirlarga taqsimlab bergan. Hatto, uysiz g‘arib va nochorlar ham madrasaning bir qismidan qo‘nim topgan. Ko‘kaldosh madrasasi hujralaridan birida Furqat 1889-1891-yillarda Toshkentda bo‘lgan vaqtda bir muddat shu madrasada yashagan. Hamza Hakimzoda Niyoziy 1910-1911-yillarda madrasa hujralaridan birida istiqomat qilgan.

Madrasaning ikki qavatli bo‘lganligi va hujralarining ko‘pligi tufayli uzoq joylardan kelgan ilm ahllari bilan birga savdogarlar shaharning markazida, katta bozorning yonida joylashgan madrasa xonalarida ko‘p hollarda bir necha kun yashab

⁴ Sultonov O‘. A. Muhammad Solihxo‘ja va uning „Tarixi jadidayi Toshkand“ asari. Toshkent: O‘zbekiston, 2009. – B. 269.

ham qolishligi mumkin bo‘lgan. Shuningdek, talabalar hujralarda yashab o‘z bilimlari mustahkamlagan, darslarini tayyorlagan. Shaharning markaziy qismida joylashgan madrasa shaharliklar va shahar mehmonlari uchun o‘ziga xos mayoq vazifasiga ham ega bo‘lgan.

“Ko‘kaldosh” madrasasi sobiq SSSR Ministrlar Sovetining 1990-yil 29-dekabrda №4372 sonli qaroriga asosan, 1991-yil 3-iyunda O‘rta Osiyo va Qozog‘iston musulmonlari diniy idorasi (hozirgi O‘zbekiston musulmonlari idorasi) tasarrufiga topshirildi. Shu vaqtdan boshlab madrasaning umumiy ta‘mirlanishi uchun tayyorgarlik ishlari boshlab yuborildi. Ilk bor mustaqillik davrida marhum Erkin Saidaxmedov madrasa uchun o‘z mablag‘lari bilan faol ishtirok etib, keng ko‘lamda ta‘mirlash ishlarini boshlab berdi. So‘ngra bu xayrli ishni marhum Naim ota Jo‘raev davom ettirib, ko‘zga ko‘rinarli darajaga yetkazdi. Naim ota davrida madrasaning shimoliy va janubiy peshtog‘i, ichki va tashqi tomonlari dastlabki holatiga keltirildi. Abdurasul Xudoyberganov davrida madrasaning g‘arbiy qismidagi xonaqolarning barchasi hamda bino tashqarisining shimoliy-g‘arbidagi tahoratxona buzilib, loyihada ko‘rsatilganidek binoning birinchi qavati poydevor asosida qaytadan bunyod etildi.

So‘ngra 1954-yildan beri ta‘mirlanmagan eshik derazalar qayta ta‘mirdan chiqarildi. Madrasaning sharqiy qismidagi binolarning ikkinchi qavati tiklanib, usti yopildi. 1996-yilgacha bajarilgan tiklash va ta‘mirlash ishlari asosan, xalqning xayr-ehsonlari hisobiga bajarilgan. 1996-yildan boshlab ta‘mirlash ishlari shahar hokimining Toshkent shahari ta‘miri uchun ajratgan qurilish ashyolari hisobidan bergan yordami hamda O‘zbekiston musulmonlari idorasi va madrasaga tushgan xayr-ehsonlar orqali amalga oshirilgan.

Mustaqillik davridagi ta‘mirlash ishlarida Buxorolik Ahror Asqarov va Madaniyat vazirligi yodgorliklarni saqlash instituti muhandisi, “Ko‘kaldosh” madrasasi qurilish loyihasi muallifi va ta‘mirkor usta Mirobid Mirzoahmedov kabilar katta xizmat qildilar.

1998-yildan binoning muhandislik ustuvorligini ta‘minlash, tashqi va ichki tarzlarini asl holiga keltirish va atrofni obodonlashtirish ishlari olib borilgan. Toshkent shahrining 2200 yilligi munosabati bilan 2008-yilda Ko‘kaldosh madrasasining kirish peshtoqi va old qismi ta‘mirlangan. Ko‘kaldosh madrasasi 1991-yildan O‘zbekiston musulmonlari idorasi tasarrufiga o‘tkazilib, binoda shu idoraga qarashli o‘rta maxsus islom bilim yurti o‘z faoliyatini boshlagan. Binoni qurishda an’anaviy kompozitsiyaga rioya qilingan: chorsi hovlisi keng, hujralar va ochiq ayvonlar bilan o‘ralgan. Hovlining

II-simon yo‘llari hujralarni (darsxonalarni) masjid bilan ulaydi. Hujralar soni 38 ta bo‘lgan. Ushbu madrasa, Toshkentdagi eng chiroyli madrassalaridan biri deb xisoblanadi. Madrasa dastlab 3 qavatli bo‘lgan. Darvozadan kiraverishda chapda masjid, o‘ngda darsxona joylashgan. Masjid va darsxonalarning usti o‘zaro kesishgan ravoqlarga o‘rnatilgan gumbazlardan iborat bo‘lgan. Miyonsaroy 7 gumbazli. Me‘morlar madrasani bezashda, asosan, binoning old tomoniga e‘tibor berishgan. Sirkor parchin va garih naqshlar bilan bezatilgan hashamatli peshtoqning ikki yoniga ikki qavatli ravoq ishlangan. Ikkinchi qavatdagi hujralar faqat peshtoqning ikki yonidagina saqlangan. Bosh tarzining ikki burchagidagi guldastalar bilan yakunlanib, tepasiga qafasa o‘rnatilgan. Ko‘kaldosh madrasasining umumiy o‘lchami 62,7x44,9 metr, hovlisi — 38x26,9 metr, peshtoqi bilan birga balandligi 19,73 metr.⁵ Shuningdek, 1830–1833-yillarda Muhammad Alixon buyrug‘i bilan shahar Registonida bunyod etilgan madrasa ham Shayxontahur dahasida bo‘lgan.⁶

Mustaqillik davrida madrasaning sharqiy tomonidagi jome’ masjid yonidan o‘tgan ichimlik suvi quvurining yorilishi natijasida madrasani ikki marta suv bosib, janubiy qismi zaxlab, sho‘rlanib ketdi. Ushbu devorlar ostida poydevor bo‘lmaganligi sababli 2002-yilda qaytadan g‘ishtlari almashtirilib, yangi poydevor qo‘yildi.

Ushbu madrasa faoliyat boshlanganidan 1999-yilga qadar “Ko‘kaldosh madrasa masjidi” deb nomlangan. 1999-yilda O‘zbekiston musulmonlari idorasi tomonidan yangi Nizom tasdiqlanib, 1999-yil 18-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligida rasmiy ro‘yxatdan o‘tgandan so‘ng “Ko‘kaldosh Toshkent islom o‘rta maxsus bilim yurti” deb nomlandi. Bilim yurti 1999-yil 10-oktabrda maxsus ruxsatnoma olib, 1-noyabrdan rasmiy faoliyat ko‘rsata boshladi⁷.

Mustabid tuzum asorati tanazzulga yuz tutgan bu an’ana buyuk istiqloq bergan erkinlik tufayli va xalqimizning milliy diniy qadriyatlarga cheksiz sadoqati natijasida asta-sekinlik bilan qayta jonlana boshladi. Bu jonlanish Ko‘kaldosh madrasasida qayta ochilgan o‘rta maxsus islom bilim yurti timsolida yaqqol ko‘rinadi. Bilim yurtida Qur‘on, hadis, sarf, nahv, mutolaa kabi diniy ilmlar bilan bir qatorda o‘zbek tili va adabiyoti, tabiat, jug‘rofiya, ingliz tili, fizika, matematika, astronomiya, informatika va boshqa dunyoviy fanlar ham o‘qitiladi, bu ishga malakali mutaxassislar jalb etilgan⁸.

⁵ Toshkent ensiklopediya. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2009. – B. 784.

⁶ Sultonov O‘. Muhammad Solihxo‘ja va uning “Tarixi jadidayi Toshkand” asari... – B. 107

⁷ Xusanova U.A. Ko‘kaldosh madrasasi tarixi va bugunidan lavhalar. Science and innovation ideas in modern education. Vol. 2 No. 2 (2024). – P 157-158.

⁸ <http://www.e-tarix.uz/obidalar/92-kokaldash.html>

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan so‘ng, tarixiy-me‘moriy obidalar qaytadan ta‘mirlandi. Xususan, Ko‘kaldosh madrasasi o‘tmishni aks ettiruvchi me‘moriy yodgorlik holatiga keltirildi. Bu tarixiy ilm maskanida sovet davrida to‘xtatilgan madrasa faoliyati 1991-yildan O‘zbekiston musulmonlari idorasi tasarrufida qaytadan jonlantirildi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 22-avgustdagi “Din sohasidagi ma‘naviy-ma‘rifiy, ta‘lim ishlarini va faoliyatni yanada takomillashtirishda ijtimoiy ko‘mak va imtiyozlar berish to‘g‘risida”gi 364-sonli Qarori⁹ bilan ushbu o‘quv dargohini bitirgan talabalarga beriladigan diplom davlat hujjati sifatida e‘tirof etiladigan bo‘ldi.

O‘zbekiston musulmonlari idorasi, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo‘yicha qo‘mita Ko‘kaldosh o‘rta maxsus islom bilim yurtining ravnaq topishida, ta‘lim tizimining yuqori saviyada tashkil etilishida ko‘mak berib kelmoqdalar. Madrasadagi o‘quv, ma‘naviy va ilmiy jarayonlarning rivojlanishida ayni shu tashkilotlar tomonidan aniq dasturlar va ko‘rsatmalar, shuningdek, ko‘maklar ko‘rsatib kelinmoqda.

O‘tgan yillar davomida Ko‘kaldosh madrasasi yurtimizga turli malakali diniy kadrlarni yetishtirib chiqardi. Shunday bilimli, ma‘naviyatli, yetuk kadrlarni yetishib chiqishida fidoyi mudarris ustozlar, o‘qituvchilarning o‘rni kattadir. Madrasa 1999-yil rasmiy ro‘yxatdan o‘tib ish faoliyatini boshlagach, Abdulhakim Matqulov, Homidjon Eshmatbekov ushbu bilim yurtining mudiri sifatida faoliyat yuritib, hozirda bu vazifani Ziyovuddin Mirsodiqov bajarib kelmoqda. Madrasaning boshqa rahbarlik lavozimlarida ishlaganlar orasida Tavakkal Kenjayev, Abror Abrorov, Abduxoliq Jo‘rayev, No‘mon Mo‘minov, Rustam Axundjanov, Ma‘mur Erkayev, Abdulvose‘ G‘aniyev kabilarning nomlarini aytib o‘tish mumkin.

Ko‘kaldosh madrasasida yetuk, malakali ustozlarning tinimsiz mehnati, ilm-ma‘rifat yo‘lidagi sayi-harakatlari bilan talabalar turli fanlar bo‘yicha bilimlarga ega bo‘lib kelmoqdalar. Jumladan, arab tili grammatikasi fani bo‘yicha Do‘stmuhammad Nasriddinov (Bodariy), Abdusalom Vosiyev, Iskandar Xalilov, tafsir fanida Muhammadlatif Juman o‘g‘li, To‘lqin Karimov, aqoid va fiqh fanlarida Abduqodir Pardayev, Jaloliddin Xolmo‘minov, Hasan Qodirov, hadis fanlari bo‘yicha Erkin Mirkomilov, Olimjon Ma‘zamov, Shokir Madaminov, qiroat fanida Ayubxon So‘piyev, islom tarixi fanida Abdulla Ismoilov, Qahramon Maqsadov, Jaloliddin

⁹ Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 22-avgustdagi 364-son [qarori](#)

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

Ahmedov kabilar yetuk mutaxasis mudarrislar sifatida talabalarga ta'lim berib kelganlar.

Shuningdek, Murodilla Xodjayev, Isomiddin Alimov, Quadratilla Sidiqmetov, Nusratilla Maqsumov, A'lobek Yusupov, Qahramon To'rayev, Nurilloh Mirzaahmedov, Baxtiyor Rasulov, Abdulla Mingniyozov, Botirxon Abdullayev, Islom Mamatov, SHERZOD Yo'ldoshev, Asror Norqulov, yosh malakali kadrlardan Bohodir Daminov, Oybek Hoshimov, Jasur Kulboyev, Faxriddin Boymuratov, G'iyosiddin Baratov, Nodir Jalolov, Muhammadyahyo Xodjayev, Shavkat Kamolov kabilar ta'lim berib kelmoqdalar.

Darslar zamonaviy interfaol usullarda tashkil etilgan bo'lib, talabalar mutaxassislik fanlari bilan birgalikda ijtimoiy-gumanitar, tabiiy va aniq fanlar bo'yicha malakali o'qituvchilar tomonidan ta'lim olib kelmoqdalar.

Mazkur ta'lim muassasasida talabalar 4 yillik muddatda, shartnoma asosida (2012-2013 o'quv yili uchun 2 200 000 so'm) o'qib, 2022-2023-o'quv yilida madrasada 97 nafar talaba ta'limgan¹⁰.

Madrasa mudarrisleri tomonidan ko'plab kitoblar, darsliklar, risolalar, tarjima asarlar, maqolalar chop etilgan. Jumladan, Do'stmuhammad Nasriddin Bodariyning “Mukammal sarf darsligi”, “Aqoid darsligi”, “Nahv darsligi” nomli kitoblari, Abduqodir Pardayevning “E'tiqod durdonalari”, “Aqoid darsligi” nomli kitoblari, Iskandar Xalilovning “Jannat onalar oyog'i ostida”, Jaloliddin Xolmo'minovning “Oilada siz mas'ulsiz” risolalarini, tarjima asarlardan madrasa mudarrisi Erkin Mirkomilovning buyuk allomalarimizdan Hakim Termiziyning “Saraxs ahli savollariga javoblar”, “Valiylar hayot yo'li” asarlarini, Muhammad Tolib Siddiqiyning “Matlab ut tolibin” asarini tarjima qilishda, Oybek Hoshimovning “Islomda oila” nomli hammualliflikdagi risolasi va doktor Oiz Qarniyning “O'kinma” asarini tarjimalarini alohida keltirish mumkin.

Ko'kaldosh madrasasida o'quv xonalari barcha zamonaviy jihozlar bilan ta'minlangan. Zamonaviy stol va stul, xonani sovtish va isitish moslamalari, hatto, har bir xonaga gilamlar solingan. Asosiy o'quv xonalarida proyektorlar o'rnatilgan. Informatika xonasida talabalar kompyuter ilmlari bo'yicha bilimlarga ega bo'ladilar. Shuningdek, ushbu bilim yurtida barcha o'qituvchilar, xodimlar va talabalar uchun

¹⁰ Inagamova M.M., Muhtorjonov A.U. O'zbekiston Respublikasida diniy ta'lim muassasalarininig huquqiy asoslari. “O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – fuqarolik jamiyati va xalqparvar davlat barpo etishning huquqiy kafolati” Republican Scientific and Practical Conference. December 1-7, 2023. – B 256.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

bepul tushlik tashkil etilgan. Sartaroshxona, bepul tibbiy muolaja xonasi, kutubxona barcha qulayliklarga egaligi bilan ahamiyatlidir. Kutubxonada 12 mingdan ziyod kitoblar, darsliklar, badiiy adabiyotlar saqlanadi. Shuningdek, noyob manbalar burchagi tashkil etilgan bo‘lib, unda 50 ga yaqin qo‘lyozmalar o‘rin olgan.

Talabalar bo‘sh vaqtlarini mazmunli o‘tkazish uchun turli to‘garaklar tashkil etilgan. Ular xalq amaliy san’atining xattotlik, naqqoshlik, o‘ymakorlik san’atining nozik sir asrorlarini o‘rganib kelmoqdalar.

Ko‘kaldosh o‘rta maxsus islom bilim yurtida respublikaning turli joylaridan talabalar ta’lim oladilar. Shuning uchun talabalarga yotoqxona ham tashkil etilgan. Oldin yotoqxona madrasa binosining o‘zida joylashgan bo‘lsa, 2013-yildan buyon Ko‘kaldosh madrasasi talabalari uchun alohida Nazarbek talabalar turar joyi faoliyat ko‘rsatib kelmoqda. Unda mavjud bo‘lgan 100 o‘ringa yaqin shinam yotoqxonalar, oshxona, ma’naviyat xonasi kabilar talabalarning yaxshi dam olishlariga mo‘ljallangan.

Mazkur talabalar turar joyida talabalarning ovqatlanishlari uchun zamonaviy usuldagi oshxona, darsliklar, badiiy va ilmiy, diniy-ma’rifiy adabiyotlar bilan boyitilgan ma’naviyat xonasi, talabalarning axborot kommunikatsiya texnologiyalari bo‘yicha bilim va malakalarini oshirishlari uchun eng zamonaviy turdagi kompyuterlar bilan jixozlangan kompyuter xonasi mavjud.

Bundan tashqari, talabalarning yaxshi dam olib, samarali o‘qishlari uchun madaniy dam olish xonasi xozirlangan. Talabalarning ibodat qilishlari uchun ham qulay sharoitlarga ega bo‘lgan namozxona mavjud.

Nazarbek talabalar turar joyida talabalarning sport bilan shug‘illanishlari uchun ham keng sharoitlar yaratilgan. Darsdan so‘ng bo‘sh vaqtlarini samarali o‘tkazish uchun talabalar orasida shaxmat, tosh ko‘tarish, kurash, futbol va stol tennisi bo‘yicha sport to‘garaklari muntazam ravishda tashkil etilgan.

“Ko‘kaldosh” o‘rta maxsus islom bilim yurti Axborot Resurslari Markazi (2010-yilgacha madrasa kutubxonasi) 1999-yilda bilim yurti ochilgandan boshlab faoliyat olib bormoqda. ARM fondini asosan bilim yurti xarid qilgan, O‘zbekiston musulmonlari idorasi hamda homiylar tomonidan keltirilgan adabiyotlar tashkil etadi. Hozirda ham shu yo‘sinda ARM fondi boyitilib kelinmoqda. 2018-yilda ARMga bilim yurtida ta’lim olayotgan 138 nafar talabalarning barchasi hamda barcha mudarris va ishchi hodimlar a‘zo bo‘lishgan. ARMda abonement tizimi orqali kitoblarni uyda hamda qiroatxonalarda foydalanishning keng imkoniyati yaratilgan. ARM an’anaviy, ya’ni qog‘ozda va tashuvchi va elektron ma’lumotlardan iborat.

ARM 2 ta qiroatxona va 1 ta fond kitoblari saqlanadigan xonadan iborat. 2018-yilda bilim yurt ARM fondida jami 11935 ta kitob mavjud.

“Ko‘kaldosh” o‘rta maxsus islom bilim yurti kutubxonasi kitobxonlarga xizmat ko‘rsatishning va ular bilan ishlash metodlarining yangi ko‘rinishini amaliyotga tatbiq etishda davom etib kelmoqda.

Xulosa qilib qilib aytganda, Toshkent madrasalari orasida bugungi kunda shaharning markazida joylashgan Ko‘kaldosh madrasasi ziyo chashmasi sifatida yurtimizga malakali diniy kadrlarni yetishtirib chiqarmoqdalar. Buning uchun ushbu o‘quv dargohida barcha qulayliklar va imkoniyatlar eshigi ochilgandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alixojiyev M. O. Qo‘qon xonligining madaniy hayotida maktab va madrasalarning tutgan o‘rni (1800-1876 yy.) 07.00.01 – O‘zbekiston tarixi Tarix fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. -T.: - 2012. -B. 123
2. Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 22-avgustdagi 364-son [qarori](#)
3. Inagamova M.M., Muhtorjonov A.U. O‘zbekiston Respublikasida diniy ta’lim muassasalarininig huquqiy asoslari. “O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi – fuqarolik jamiyati va xalqparvar davlat barpo etishning huquqiy kafolati” Republican Scientific and Practical Conference. December 1-7, 2023. – B 256.
4. Ismoilova D. Islom dinining Turkiston ijtimoiy-siyosiy, ma'naviy hayotidagi o‘rni va roli (XIX asr oxiri – XX asr boshlari): Tarix fan. nomz... diss. – Toshkent: O‘zR FA TI, 2005. – B.40.
5. Sultonov O‘. A. Muhammad Solihxo‘ja va uning „Tarixi jadidayi Toshkand“ asari. Toshkent: O‘zbekiston, 2009. – B. 269.
6. Xusanova U.A. Ko‘kaldosh madrasasi tarixi va bugunidan lavhalar. Science and innovation ideas in modern education. Vol. 2 No. 2 (2024). – P 157-158.
7. <http://www.e-tarix.uz/obidalar/92-kokaldash.html>

Odam organizmida tuzlar almashinuvining buzilishi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti

Baxromov Asliddin Bahodir o'g'li

Email - asliddinbaxramov600@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolamizda organizmida tuzlar almashinuvi haqida ma'lumotlar keltirdik. Maqolamizda organizmida tuzlar almashinuviga doir xalqaro tadqiqot natijalari va usullarini ham yozib o'tdik. Bundan tashqari organizmida tuzlar almashinuvining buzilishi oqibatida kelib chiqadigan kasalliklar haqida a'lumotlar berildi.

Kalit so'zlar: NaCl, gomeostaz, gipertoniya, kaliy, kunlik tuz istemoli.

Oziq-ovqat tuzi (NaCl) tanani natriy bilan ta'minlaydi, bu hujayra gomeostazi va turli fiziologik funksiyalar uchun zarurdir. Natriy hujayradan tashqari suyuqlik hajmini va osmolyalligini saqlashda, shuningdek, transmembran tashishda, ayniqsa natriy / kaliy almashinuvi orqali membrana va ta'sir potentsiallarini vositachilik qilishda muhim rol o'ynaydi. Katta yoshdagi odamlarda normal fiziologik gomeostazni ta'minlash uchun zarur bo'lgan tuz miqdori $<1,25$ g / kun ekanligi aniq ma'lum. Biroq, zamonaviy parhezlarda kunlik tuz iste'moli bu miqdordan ancha oshadi. Masalan, epidemiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Qo'shma Shtatlardagi ko'pchilik odamlarning o'rtacha kunlik natriy iste'moli $>3,2$ g (>8 g tuz, natriy $\times 2,5 =$ tuzga teng). Tuzning umumiy o'rtacha iste'moli kuniga 10,06 g ga etdi va ba'zi populyatsiyalarda u taxminan 15 dan 25 g / kungacha yetdi. Ko'p dalillar shuni ko'rsatdiki, tuzni uzoq muddatli ortiqcha iste'mol qilish yurak-qon tomir kasalliklari (KVH), xususan, gipertoniya rivojlanishiga hissa qo'shadigan sog'liq uchun zararli. Shunday qilib, butun dunyo bo'ylab sog'liqni saqlash tashkilotlari kunlik tuz iste'mol qilish uchun parhez qoidalarini o'rnatdilar. Amerikaliklar uchun 2020-2025 yillardagi ovqatlanish bo'yicha ko'rsatmalar sog'lom kattalardagi natriyning kunlik iste'moli 2,3 g (5,75 g tuz) dan oshmasligini tavsiya qiladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (VOZ) kunlik tuz iste'molini <5 g / kungacha kamaytirishni maqsad qilgan. Ortiqcha iste'mol qilishdan saqlanishdan tashqari, yurak-qon tomir kasalliklari, xususan, yurak etishmovchiligi (HF) bilan og'rigan bemorlar uchun tuzi past dietalar tavsiya etilgan. Biroq, natriy ionlari muhim kaloriya bo'lmagan ozuqa ekanligini

hisobga olsak, tuz iste'molini kamaytirish qanchalik katta bo'lishi kerakligi haqida sohada ba'zi tortishuvlar mavjud. Natriyni cheklashning mumkin bo'lgan kamchiliklarini hisobga olgan holda, muqobil davolash strategiyasi sifatida tuzni almashtirish terapiyasi taklif qilindi; Bu aholida sinovdan o'tgan va ijobiy natijalarga erishgan.

Rivojlanayotgan dalillar shuni ko'rsatadiki, parhez tuzi metabolizm va energiya balansiga, ayniqsa energiya sarfiga, lipoliz va termogenezni oshirish va leptin, natriuretik peptidlar va aldosteron kabi asosiy gormonlar darajasini tartibga solish kabi bir necha mexanizmlar orqali ham ta'sir qilishi mumkin. Ajablanarlisi shundaki, tuzni ko'p va kam iste'mol qilish metabolik disfunktsiya bilan bog'liq bo'lib, insulin qarshiligi (IR), leptin qarshiligi, semizlik va metabolik sindromga olib keladi. Tuzning energiya gomeostazasiga ta'sirining qarama-qarshi ko'rinadigan topilmalari odamlar va hayvonlarni o'rganishdagi turli tadqiqot dizaynlari va sharoitlariga bog'liq bo'lishi mumkin. Shunga qaramay, ushbu tadqiqotlar energiya gomeostazini va glyukoza metabolizmini tartibga solishda tuzning potentsial rolini ta'kidlaydi. Ushbu sharhda biz tuzni iste'mol qilishni birinchi navbatda yurak-qon tomir sog'lig'i kontekstida - tuz bilan bog'liq salomatlik natijalarini baholashda eng muhim soha - tuz bilan qo'zg'atilgan yurak-qon tomir kasalliklari, ayniqsa gipertenziya va yurak urish tezligi mexanizmlaridagi so'nggi yangilanishlarni tasvirlab beramiz. Keyin biz tuzni iste'mol qilishning metabolik ta'sirini va taxmin qilingan ta'sirlarning mumkin bo'lgan asosiy molekulyar mexanizmlarini baholovchi joriy dalillarni umumlashtiramiz.

Tuzni ko'p iste'mol qilish yurak-qon tomir va metabolik o'zgarishlarga olib keladi. Tuzni ko'p iste'mol qilish suvni ushlab turish orqali gipertenziyaga olib keladi. Bunga renin-angiotensin tizimi (RAS) va simpatik asab tizimining faollashuvining kuchayishi, endotelial disfunktsiya, atriyal natriuretik peptid (ANP) va B tipidagi natriuretik peptid (BNP) ning kamayishi, natriy kanal oqsillarining haddan tashqari faolligi kabi bir qator mexanizmlar vositachilik qiladi. vodorod almashtirgich-3 [NHE-3] va epiteliya natriy kanali [ENaC]), ichak mikrobiomasining buzilishi, yallig'lanish va neyroxumoral omillar. Gipertenziya yurakning o'ziga ta'sir qilib, yurak-qon tomir asoratlarini kuchaytiradi. Tuzni ko'p iste'mol qilish, shuningdek, fruktoza va grelin, leptin qarshiligi va insulin qarshiligining ortiqcha ishlab chiqarilishiga yordam beradi va adiponektin va glyukagonga o'xshash peptid 1 (GLP-1) kabi asosiy gormonlarning aylanma darajasini pasaytiradi. Bu semizlikka olib keladigan oziq-ovqat iste'molini va oq yog 'to'qimalarining (WAT) ko'payishini rag'batlantirishi mumkin. Metabolik kasalliklar

yurak-qon tomir kasalliklarining (KVH) rivojlanishi va rivojlanishiga yordam beradi. Spekrtning boshqa uchida ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish jigarrang yog 'to'qimalarining (BAT) termogenezini rag'batlantiradi va energiya sarfini oshiradi. CVD, yurak-qon tomir kasalliklari; DBP, diastolik qon bosimi; SBP, sistolik qon bosimi

**YUQORI - TUZ ISHLAB CHIQUISHNING YURAK QON-TOMIR
KASALLIKLARIGA TA'SIRI**

Yurak-qon tomir kasalliklari butun dunyo bo'ylab nogironlik va o'limning asosiy sababi bo'lib, yurak etishmovchiligi, insult, yurak ishemik kasalligi va periferik arterial kasalliklar bilan tavsiflanadi. 2017 yilda yurak-qon tomir kasalliklari butun dunyo bo'ylab taxminan 17,8 million o'linga olib keldi. Tuzni ko'p iste'mol qilish yurak-qon tomir sog'lig'iga bir necha yo'llar bilan ta'sir qilishini ko'rsatdi; Gipertenziya va HF eng keng tarqalgan va muhim oqibatlar bo'lib, quyi oqimdagi zararli sog'liqqa ta'sir qiladi. Ular turli mexanizmlar, jumladan, 1- jadvalda ko'rsatilgan yaqinda xabar qilingan bir nechta yangi mexanizmlar orqali paydo bo'lishi mumkin .

1-JADVAL. Tuzni ko'p iste'mol qilish bilan bog'liq gipertenziyaning ba'zi yangi mexanizmlari

Kasallik	Tuz bilan bog'liq mexanizmlar	Mexanizmlarning tavsifi
Gipertenziya	ANP/BNP ishlab chiqarishning kamayishi	Sichqonlarda ANP ishlab chiqarishning genetik jihatdan kamayishi gipertenziyaga olib keladi. NPPA-NPPB lokusudagi keng tarqalgan genetik variantlar odamlarda tuzga sezgir gipertenziyaga hissa qo'shadigan past qon aylanishidagi NP darajalari bilan bog'liq.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 02. February 2025

Kasallik	Tuz bilan bog'liq mexanizmlar	Mexanizmlarning tavsifi
	<p align="center">Haddan tashqari faol NHE-3 kanali</p>	<p>NHE-3 kanalining faolligi oshishi organizmdagi natriyning patologik darajasini keltirib chiqaradi, bu qon hajmini oshiradi va qon bosimini oshiradi.</p>
	<p align="center">Haddan tashqari faol ENaC kanali</p>	<p>Ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish buyraklardagi oksidlovchi stressni kuchaytiradi, apikal membranada ENaC ifodasini va faolligini oshiradi. Bu gipertenziyani kuchaytirish uchun natriyning so'rilishini yanada oshiradi. Ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish buyraklar, miya va immunitet tizimiga ENaC vositachiligida natriyning kirishi orqali gipertenziya rivojlanishiga olib kelishi mumkin.</p>
	<p align="center">Ichak mikrobiomasining buzilishi</p>	<p align="center"><i>Tuzni ko'p iste'mol qilish ichakdagi foydali mikroblarning,</i></p>

Kasallik	Tuz bilan bog'liq mexanizmlar	Mexanizmlarning tavsifi
	<p align="center">Kengaytirilgan tizimli yallig'lanish</p>	<p><i>jumladan Lactobacillus murinusning tarqalishini kamaytirishi mumkin, natijada Th-17 hujayralari ko'payadi. Bu qon zardobida IL-17A ning ko'payishiga olib keladi, bu esa gipertenziya rivojlanishiga olib keladi</i></p> <p>– Yuqori tuzni iste'mol qilish gipertenziv bemorlarda aylanma CRP, TNF-a, IL-6, IL-23 darajasini oshiradi. CRP darajasi va natriyning siydik bilan chiqarilishi o'rtasida chiziqli bog'liqlik mavjud</p>
	<p align="center">O'zgartirilgan neyrogormonal omillar</p>	<p>Tuz qon bosimini oshirish uchun vazopressin kabi asosiy neurotransmitterlarning chiqarilishini faollashtiradi. Gipotalamusdagi ARC NPY gipotalamusda</p>

Kasallik	Tuz bilan bog'liq mexanizmlar	Mexanizmlarning tavsifi
		vazopressin va BDNF ning modulyatsiya qiluvchi ifodasi orqali tuzdan kelib chiqqan gipertenziyaga vositachilik qiladi.

• Qisqartmalar: ANP, atriyal natriuretik peptid; ARC, yoysimon yadro; BDNF, miyadan olingan neyrotrofik omil; BNP, B tipidagi natriuretik peptid; qon bosimi, qon bosimi; CRP, C-reaktiv oqsil; ENaC, epiteliya natriy kanali; IL, interleykin; NHE-3, natriy proton almashtirgich-3; NP, natriuretik peptid; NPY, neuropeptid Y; Th-17, T yordamchi-17; TNF-a, o'simta nekrozi omil-a.

2.1 Ko'p miqdorda tuz iste'mol qilishning gipertenziyaga ta'siri

Gipertenziya eng keng tarqalgan surunkali qon tomir kasalliklaridan biri bo'lib, 2010 yil holatiga ko'ra butun dunyo bo'ylab 1,39 milliard kattalarga ta'sir qiladi. Gipertenziya an'anaviy ravishda doimiy sistolik qon bosimi (SBP) ≥ 140 mm Hg va/yoki diastolik qon bosimi (DBP) ≥ 90 deb ta'riflangan. mm Hg. 2017-yilgi Amerika Kardiologiya kolleji (ACC)/Amerika yurak assotsiatsiyasi (AHA) gipertoniya klinik amaliyoti bo'yicha qo'llanmada gipertoniya diagnostikasi mezonini $\geq 130/80$ mm Hg gacha, SBP/DBP oralig'i esa 1330 dan 119 gacha kamaydi. /80 dan 89 mm Hg gacha belgilangan 1-bosqich gipertenziya va $\geq 140/90$ mm Hg 2-bosqich gipertenziya. Ushbu pasayishning maqsadi KVH xavfini kamaytirish va asosiy salbiy KVH natijalarini oldini olish uchun oldingi aralashuvlarni rag'batlantirish edi. Biroq, qon bosimini o'lchash, qon bosimi chegaralari, maqsadli qon bosimi qiymatlari, antihipertenziv davolanish vaqti va intensivligi, turli yosh guruhlari va etnik guruhlarda qon bosimini pasaytirishning afzalliklari haqida ba'zi tortishuvlar mavjud. Shularni hisobga olgan holda, ba'zi klinik amaliyot ko'rsatmalari (ya'ni, 2018 Evropa Kardiologiya Jamiyati / Evropa Gipertenziya Jamiyati, 2019 Milliy Sog'liqni saqlash va Xizmat Mukammalligi Instituti [NICE] va 2020 Xalqaro Gipertenziya Jamiyati yo'riqnomasi) hali ham 140/90 mm Hg chegarasidan foydalaning Gipertenziya diagnostikasi uchun. Shunga qaramay, barcha ko'rsatmalar o'z tavsiyalarida sezilarli darajada mos keladi. Gipertenziya

birlamchi (asosiy) yoki ikkilamchi deb tasniflanishi mumkin. Birlamchi gipertenziya eng keng tarqalgan turi bo'lib, kelib chiqishi noma'lum, idyopatik yuqori qon bosimini bildiradi. Noto'g'ri boshqariladigan gipertenziya HF, yurak xuruji, insult, buyrak etishmovchiligi va hatto o'lim xavfini oshiradi. Gipertenziya rivojlanishiga murakkab neyron va gormonal tartibga solishni o'z ichiga olgan turli genetik, atrof-muhit va parhez omillar ta'sir ko'rsatadi. Tuzni ko'p iste'mol qilish gipertenziya rivojlanishi bilan kuchli bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, tuz bilan qo'zg'atilgan gipertenziyaning asosiy mexanizmlarini tushunish yurak-qon tomir salomatligining muhim sohasidir. Tuzli gipertenziyada muhim rol o'ynaydigan ko'plab omillar o'rganildi va aniqlandi, ular orasida renin-angiotensin-aldosteron tizimining (RAAS) faollashuvining kuchayishi, endotelial disfunktsiya, simpatik asab tizimining (SNS) giperaktivligi, buyrak va ichak ionlarining tashilishining buzilishi, o'zgartirilgan natriuretik peptidlar (NP) va boshqalar. Tuzdan kelib chiqadigan gipertenziya oldingi hisobotlarda chuqur ko'rib chiqilganligi sababli, bu erda biz tuzdan kelib chiqadigan gipertenziya vositachisi bo'lgan ushbu mexanizmlarga oid ba'zi yangilanishlarni tasvirlaymiz.

2.1.1 Tuzli gipertenziyada NP darajasining pasayishi

Yurak NPlari (ANP va BNP) kardiomiotsitlardan hajmning kengayishiga javoban ajralib chiqadigan gormonlardir. Ular natriuretik, diuretik va gipotenziv ta'sirlari tufayli tuz gomeostazasi, qon bosimi va yurakni qayta qurishda muhim regulyatorlar sifatida tobora ko'proq e'tirof etilmoqda. ANP ning genetik jihatdan kamaytirilgan ishlab chiqarilishi sichqonlarda natriy yukidan keyin gipertenziyaga olib keladi. Genom miqyosidagi assotsiatsiya tadqiqoti pastroq aylanma NP kontsentratsiyasi bilan bog'liq bo'lgan insonning umumiy genetik variantlari tuzga sezgir gipertenziyaga yordam berishini aniqladi. Ushbu NPlar qon tomirlari, buyraklar va buyrak usti bezlaridagi retseptorlari bilan bog'lanadi va RAAS va SNS faoliyatini funktsional ravishda antagonizatsiya qilish orqali qon bosimi va suyuqlik hajmini kamaytiradi. Ajablanarlisi shundaki, klinik tadqiqotlar qon bosimining ko'tarilishi, buyrak disfunktsiyasi va konjestif yurak etishmovchiligi kabi patologik sharoitlarda ham BNP darajasining ko'tarilishini aniqlaydigan dalillar mavjud, va qon aylanishidagi BNP va NT-ProBNP ning ortishi HF zo'ravonligi bilan bog'liq. . Paradoksal ko'rinadigan bu topilma ortidagi mexanizmlar noaniq, ammo bu HFga kompensatsion javob bo'lishi mumkin deb taxmin qilingan. Shunday qilib, kattaroq namuna o'lchamlari, turli etnik kelib chiqishi va odamlardagi komorbidiyalari bilan ko'proq tadqiqotlar, shuningdek, hayvonlar modellarida eksperimental tadqiqotlar NPlarning

kardioprotektiv ta'siri ostida yotgan ushbu nomuvofiqlik va bog'liq mexanizmlarni ko'proq yoritib beradi.

Ion kanalining haddan tashqari faolligi orqali natriyni qabul qilishning ortishi

Natriy-vodorod almashtirgich-3 (NHE-3) va epitelial natriy kanalining (ENaC) haddan tashqari faolligi tana bo'linmalari va hujayralarida natriyning patologik darajasini keltirib chiqarishi ko'rsatilgan. NHE-3 natriyning ichakda so'rilishi uchun zarurdir, bu suvni ushlab turishni oshiradi, natijada qon bosimi ko'tariladi. NHE-3-null sichqonlari yurak-qon tomir sog'lig'ini sezilarli darajada yaxshilaganligi aniqlandi. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kasallik modellarida ichak NHE-3 ni inhibe qilish qon bosimini pasaytiradi va natriyning chiqarilishini kuchaytiradi, bu esa qon bosimini tartibga solishda proksimal yo'g'on ichakning muhimligini ta'kidlaydi. NHE-3 ga qo'shimcha ravishda, buyraklar, miya va immun tizimidagi ENaC faoliyati ham tuzdan kelib chiqqan gipertenziya bilan bog'liq. Buyraklar natriy gomeostazining asosiy regulyatorlari bo'lib, bu erda nefronning proksimal burmalangan kanalchalari va to'g'ri kanalchalari natriy reabsorbtsiyasining asosiy joylari (60% -70%), va distal nefron asosiy joy hisoblanadi. gormonlar tomonidan boshqariladigan natriyning so'rilishi. ENaClar distal nefronda eng ko'p uchraydi va ular aldosteron, vazopressin, angiotensin II va insulin kabi gormonlar tomonidan boshqariladigan natriyning so'rilishida muhim rol o'ynaydi. Ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish buyraklardagi oksidlovchi stressni kuchaytirishi aniqlandi, bu apikal membranada ENaC ifodasini va faolligini kuchaytiradi va natriyning so'rilishini yanada oshiradi. Bundan tashqari, tuzning ortiqcha yuklanishi miya kapillyarlarining endotelial membranasining ichki yuzasida joylashgan ENaC orqali miya omurilik suyuqligida natriy konsentratsiyasining oshishiga olib kelishi mumkin, bu esa kalamushlarda qon bosimining oshishiga olib keladi. Tuz bilan qo'zg'atadigan gipertenziyaning immun vositachiligi mexanizmi ENaC vositachiligida dendritik hujayralar faollashuvi orqali ham ko'rinadi, natijada dendritik hujayralarda izolevuglandin-oqsil qo'shimchalari hosil bo'ladi, bu otoimmunga o'xshash reaksiyani qo'zg'atadi va proinflamatuvar sitokinlarning chiqarilishini kuchaytiradi. Bu qon tomir funksiyasi va gipertoniya buzilishiga olib keladi.

2.1.3 Ichak mikrobiomasining buzilishi yangi mexanizm sifatida

To'plangan dalillar shuni ko'rsatadiki, ichak mikrobiomasi gipertenziya rivojlanishi va rivojlanishiga hissa qo'shadigan muhim ekologik omil hisoblanadi. Tuz

ichak mikrobiomasida *Corynebacteriaceae* turlarining ko'payishiga va *Lactobacillus* turlarining kamayishiga olib kelishi kuzatilgan . va ichak yallig'lanishini keltirib chiqarishi uchun javobgar bo'lishi haqida xabar berilgan . Boshqa joyda, Verhaar va boshqalar tuzni iste'mol qilish kalamush modelida *Lactobacillus murinus* tarqalishini kamaytirganini ko'rsatdi , natijada yallig'lanishga qarshi taloq T yordamchisi (Th)-17 hujayralari ko'paydi.- Boshqa bir tadqiqotda Th-17 hujayralari qon zardobida interleykin (IL)-17A ning ko'payishi orqali gipertenziya rivojlanishiga hissa qo'shishi aniqlandi. Gipertenziya rivojlanishiga hissa qo'shadigan qo'shimcha mikroblar va gormonlar majmuasi Marques va boshqalar tomonidan umumlashtirilgan.-Umuman olganda, bunday topilmalar shuni ko'rsatadiki, ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish nafaqat natriy tufayli suvni ushlab turishning ko'payishi, balki ichak mikrobial muhitining o'zgarishining yangi mexanizmi tufayli ham gipertenziviyaga olib kelishi mumkin. Bu keng qamrovli tadqiqotlarni talab qiladigan ulkan salohiyatga ega tadqiqot sohasi. Yaxshiroq o'rganish dizayni va tahlilini osonlashtirish uchun muhim gipertenziviyada ichak mikrobiomini o'rganish bo'yicha qo'llanma ishlab chiqilgan.

Yuqori tuz iste'moliga yallig'lanish reaksiyalarining kuchayishi

Xun tuzini iste'mol qilish yurak-qon tomir kasalliklarida, shu jumladan gipertenziviyada tizimli yallig'lanishning kuchayishi bilan bog'liq. Klinik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, gipertoniya bilan og'rikan bemorlarda C-reaktiv oqsil (CRP), o'simta nekrozi omili (TNF)-a, IL-6, IL-23, prokalsitonin va pentraxin-3 kabi bir nechta yallig'lanish belgilarining qon aylanish darajasi yuqori bo'lgan. ,va past darajadagi IL-10, yallig'lanishga qarshi sitokin.Masalan, 224 ta gipertenziv bemorlarda o'tkazilgan randomizatsiyalangan nazorat ostida tadqiqot (RCT) o'rta va past tuz iste'mol qiladigan guruhlar bilan solishtirganda yuqori tuzli guruhda CRP sezilarli darajada yuqori ekanligini ma'lum qildi. Bu 1597 ishtirokchini o'z ichiga olgan dastlabki tadqiqotga mos keladi, ular CRP va siydik bilan natriy ajralishi o'rtasidagi chiziqli bog'liqlikni bildirgan (xun natriy iste'moli bilan yaxshi bog'liq bo'lgan proksi o'lchov) ; natriy ajralishining 100 mM ortishi bilan sarum CRP 1,20 mg/l ga oshdi. Xuddi shunday, HF bo'lgan bemorlarda yallig'lanish reaksiyalarining tizimli faollashuvi ham mavjud bo'lib, ular TNF-a, IL-1b, IL-6 va kimyokinnlarning, shu jumladan MCP1 va IL-8 ning yuqori aylanma darajalari bilan tavsiflanadi. Eng muhimi, bu tizimli yallig'lanish HF zo'ravonligi bilan chambarchas bog'liq.

O'zgartirilgan neyrohormonal omillar

Yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlar, tuzdan kelib chiqqan gipertenziyani nazorat qilishda miyadagi gipotalamusning muhim roli haqida xabar berdi. Tuz BPni oshirish uchun vazopressin kabi gipotalamusdagi asosiy neyrotransmitterlarning chiqarilishini faollashtiradi. Keyinchalik, gipotalamus yoysimon yadrosi neuropeptidi Y (NPY), energiya balansining muhim regulyatori, gipotalamus paraventrikulyar yadrosida vazopressin ifodasini modulyatsiya qilish orqali tuzdan kelib chiqqan gipertenziyaga vositachilik qilishi aniqlandi. Bundan tashqari, NPY yoysimon yadrosi ilgari SNS chiqishini bostirish orqali jigarrang yog 'to'qimalarining termogenezi va energiya sarfini kamaytirishi ko'rsatilgan, tuz tufayli kelib chiqqan gipertenziya bilan chambarchas bog'liq bo'lgan asosiy tizim. Ushbu tadqiqotlar birgalikda NPY yoysimon yadrosining energiya gomeostazini va suyuqlik gomeostazini tartibga solishdagi rolini ta'kidlaydi, ularning mexanizmlari qo'shimcha tekshirishni talab qiladi.

Tuzni kamaytirish: yaxshimi yoki yomonmi?

Tuzni iste'mol qilishning yurak-qon tomir kasalliklariga zararli ta'sirini hisobga olgan holda, gipertenziya va yurak-qon tomir kasalliklari xavfini kamaytirish uchun tuz miqdorini kamaytirish taklif qilingan. Oldingi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, dietada tuzning kamayishi tuz bilan bog'liq kasalliklardan himoya qiladi, qon bosimini pasaytiradi va yurak-qon tomir kasalliklari xavfini kamaytiradi. Sog'lom oilalar o'rtasida 4 oylik RCTda tuz miqdori kamaytirilgan nonni qabul qilgan shaxslar yurak-qon tomir xavf omillarida foydali o'zgarishlarga ega edi. Bundan tashqari, kam tuzli dietalar izolyatsiya qilingan sistolik gipertenziyasi bo'lgan bemorlarda SBPni sezilarli darajada kamaytirishi mumkin. Bunday topilmalar nuqtai nazaridan, boshqa RCTda, butun don, parranda go'shti, baliq va yong'oqlarga boy, ammo natriyga nisbatan pastroq bo'lgan Gipertenziyani to'xtatish uchun dietali yondashuvlar (DASH) dietasi kun davomida ishlatilgan va ishtirokchilar pasaytirilgan qon bosimi. 36 019 ishtirokchini qamrab olgan istiqbolli kuzatuv tadqiqotida DASH dietasi yurak urish tezligining pastligi va HF kasalxonasiga yotqizishning kamayishi bilan bog'liq edi. shu jumladan, 2022 ACC/AHA yurak yetishmovchiligi bo'yicha ko'rsatmalar bilan og'rikan bemorlar uchun natriyni cheklashni tavsiya qiladi. Natriy cheklanishining HFga foydali ta'siri SBP va DBP, oksidlovchi stress, arterial qattqlik, yallig'lanish va aldosteron darajasini kamaytirish orqali erishiladi deb hisoblanadi.

Natriyni cheklash bilan bog'liq yurak-qon tomir kasalliklarining afzalliklariga qaramay, tuzni kamaytirishga qaratilgan tadbirlar yurak-qon tomir sog'lig'iga qarama-qarshi, paradoksal ta'sir ko'rsatishi ham kuzatilgan. Yaqinda o'tkazilgan ochiq yorliqli

RCTda (NATRIY-HF tadqiqoti) butun dunyo bo'ylab oltita mamlakatdan jalb qilingan HF bilan og'riqan bemorlarda, mualliflar natriyni cheklash kelajakdagi yurak-qon tomir kasalliklariga minimal ta'sir ko'rsatdi. Oldingi dalillar tuz tanqisligi past zichlikdagi lipoproteinlar, xolesterin va triglitseridlar darajasini oshirishini ko'rsatdi. Yaqinda o'tkazilgan kuzatuv tadqiqoti HART tadqiqoti ma'lumotlarini tahlil qildi va natriyni cheklash (<2,5 g / kun) HF bilan og'riqan bemorlarda natriy cheklangan dietaga ega bo'lmaganlarga nisbatan o'lim yoki kasalxonaga yotqizish xavfining oshishi bilan bog'liqligini ko'rsatdi. Xuddi shunday, natriyni kam iste'mol qilish HF bemorlarida tizimli yallig'lanishning yomonlashishini ko'rsatdi. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, natriy cheklanishi klinik beqarorlik bilan bog'liq bo'lishi mumkin bo'lgan makronutrientlar va mikroelementlarning etishmasligiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, nomuvofiq dalillar tufayli, HF bemorlarida natriy / tuzni cheklashning klinik foydalari yoki zarari haqida ba'zi munozaralar mavjud. Shunday qilib, HF davolashda natriy cheklanishining rolini aniq ko'rib chiqish uchun kattaroq namunalar hajmi va etarli irqiy va etnik xilma-xillikka ega bo'lgan ko'proq randomizatsiyalangan klinik tadqiqotlar talab qilinadi. Nihoyat, shuni ta'kidlash kerakki, tuzni samarali kamaytirishga individual darajada erishish juda qiyin.

Tuzni almashtirish yangi terapiya sifatida

Tuzning haddan tashqari kamayishi bilan bog'liq bahs-munozaralarni hisobga olgan holda, dietali tuzni almashtirish yurak-qon tomir salomatligini yaxshilash uchun istiqbolli rejim sifatida taklif qilindi. Tuz o'rnini bosish deganda, natriy iste'molini kamaytirish uchun kaliy iste'molini ko'paytirib, dietadagi NaCl ning bir qismini kaliy xlorid (KCl) bilan almashtirish tushuniladi. Yuqori natriy va past kaliy iste'moli dozaga bog'liq ravishda yuqori yurak-qon tomir xavfi bilan bog'liqligi haqida xabar berilgan. Shunga ko'ra, so'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, dietadagi natriy miqdorini kamaytirish va dietadagi kaliyni ko'paytirish qon bosimini pasaytiradi. Insult yoki gipertenziya tarixi bo'lgan 20 995 ishtirokchini o'rganishda tuzni dietali almashtirish (75% NaCl, massa bo'yicha 25% KCl) oddiy tuz dietasi bilan solishtirganda yurak-qon tomir kasalliklari va o'limning past darajasi bilan bog'liq edi. 100% NaCl). Hindistonning qishloq joylaridagi RCTda gipertenziv bemorlar 1 oydan 3 oygacha tuz almashtirishni (70% NaCl va 30% KCl aralashmasi) oldilar. Tuz o'rnini bosuvchi guruhdagilar oddiy tuz guruhiga nisbatan SBPni sezilarli darajada kamaytirdi. Bundan tashqari, meta-tahlil 2-bosqich gipertenziviyasi bo'lgan bemorlar uchun SBP va DBPni kamaytirish uchun terapiya sifatida tuzni almashtirish rolini

qo'llab-quvvatladi. Muhimi, bir necha 24 soatlik siydik namunalarini o'lchaydigan yaqinda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, natriy tuzining kaliy tuziga nisbati turlicha bo'lgan dietalar yurak-qon tomir kasalliklariga turlicha hissa qo'shgan. Tuzni almashtirishning asosiy mexanizmlari hali aniqlanmagan. Eng katta savollardan biri bu foydali ta'sir natriy iste'molining kamayishi yoki kaliyning ko'payishi bilan bog'liqmi? Kardiometabolik kasallik xavfi yuqori bo'lgan shaxslar kaliyni ko'paytirishdan foyda olishlari mumkinligi xabar qilingan. Shu bilan birga, kaliyni yuqori iste'mol qilish o'limga olib keladigan yurak asoratlari bilan bog'liq bo'lgan giperkalemiyaga olib kelishi mumkinligi ham yaxshi tasdiqlangan. Shuning uchun, kelajakdagi tadqiqotlar tuzni almashtirish rejimlari uchun optimal elektrolitlar aralashmalarini topishga qaratilgan bo'lishi kerak, bu turli xil natriy va kaliy nisbatlari bilan tuz bilan ishlov berishni sinab ko'rish uchun tajribalarni loyihalashni o'z ichiga oladi. Bunday muolajalar, shuningdek, semizlik kabi yurak-qon tomir kasalliklaridan tashqari holatlarga ham tegishli bo'lishi mumkin.

TUZ ISHLAB CHIQISHNING METABOLIZMA VA Semirib ketishga ta'siri.

Semirib ketish katta global sog'liq muammosidir. 2016 yilda butun dunyo bo'ylab 650 million kishi semirib ketgan (JSST) kattalar va bolalarda semirishning tarqalishi o'sishda davom etmoqda, jami 1,9 milliard kattalar ortiqcha vaznga ega. Semirib ketish qandli diabet, gipertoniya, insult, COVID-19 infeksiyasi, saraton va boshqalar kabi ko'plab sog'liq sharoitlari uchun kuchli xavf omilidir. Shoshilinch ravishda samarali davolanish kerak. Semirib ketish energiya iste'moli va sarflanishi o'rtasidagi surunkali nomutanosiblik natijasida yuzaga keladi. Genetik, ekologik va biologik omillar semirish patogeneziga yordam beradi. Ushbu jarayonlarni yaxshiroq tushunish semirishni davolashning takomillashtirilgan strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi. Yog'li va shakar miqdori yuqori bo'lgan ovqatlarni iste'mol qilish semirishning ko'payishiga yordam berdi, bu erda ko'p yog'li parhez ko'pincha yuqori tuz bilan birga iste'mol qilinadi. Biroq, tuzning energiya balansiga ta'siri va keyinchalik semirishning rivojlanishi yaxshi tushunilmagan. So'nggi paytlarda sichqonchani va odamni o'rganish bo'yicha paydo bo'lgan dalillar shuni ko'rsatadiki, tuzni iste'mol qilish energiya muvozanatini tartibga solishda ishtirok etadi va noaniq mexanizmlar orqali semirishning rivojlanishiga hissa qo'shishi mumkin.

Energiya balansini tartibga solishda parhez tuzining roli

Tuzni iste'mol qilishni energiya balansi va semirish xavfi bilan bog'laydigan odamlar va hayvonlarni o'rganishda juda cheklangan to'g'ridan-to'g'ri dalillar mavjud. 4283 avstraliyalik bolalar ishtirokida o'tkazilgan kesma-kesimli tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish (14,5 g / kun) semizlikning rivojlanishi uchun ma'lum xavf omili bo'lgan shakarli ichimliklarni ko'paytirish bilan bog'liq. Darhaqiqat, ushbu tadqiqot tuzning har 1 g / kun ko'payishi uchun qo'shimcha 17 g / kun shakarli ichimliklar iste'mol qilinishini ko'rsatdi. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, tuzni ko'p iste'mol qilish bolalarda energiya iste'molini rag'batlantirish orqali semirishni keltirib chiqaradi; ammo, kattalar populyatsiyasi bo'yicha ma'lumotlar mavjud emas. Qizig'i shundaki, bolalar va kattalarni o'z ichiga olgan RCT 24 soatlik siydik natriy darajasi ortiqcha vaznli va semirib ketgan sub'ektlarda sezilarli darajada yuqori ekanligini aniqladi, ammo oziq-ovqat iste'moli o'zgarmadi, bu guruhlar o'rtasidagi o'xshash 4 kunlik oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilish jurnalida ko'rsatilgan. Bu noma'lum mexanizmlar orqali sodir bo'lgan tuzning ortiqcha yuklanishi tufayli energiya sarfini (EE) kamaytirishni ko'rsatishi mumkin. Turli xil ovqatlanish sharoitlarida (ya'ni, chov va yuqori yog'li dieta) dietada natriyni iste'mol qilish va semirish munosabatlarini miqdoriy baholash uchun qo'shimcha tizimli tekshirish talab etiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, 4 kunlik oziq-ovqat kundaligi yozuvlari, 24 soatlik eslab qolish va oziq-ovqat chastotasi so'rovnomalari kabi keng tarqalgan o'z-o'zidan hisobot qilingan dietani baholash vositalarining barchasi natriy iste'molini o'z ichiga oladi va bu munosabatlarni baholashga imkon beradi. Bundan tashqari, tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, ushbu baholash vositalaridan olingan natriy iste'moli 24 soatlik siydikdagi natriy darajalari bilan, ayniqsa energiya iste'moliga (masalan, energiya zichligi) nisbatan hisoblansa, o'rtacha darajada bog'liqdir.

Hayvonlar ustida o'tkazilgan tajribalar tuzni iste'mol qilishning energiya balansiga ta'siri bo'yicha muhim dastlabki tadqiqotlarni ta'minladi. O'tkir sharoitlarda yuqori tuzli diet (2 hafta) chov bilan oziqlangan sichqonlarda oziq-ovqat iste'molini oshirdi. Xuddi shunday, kalamushlarga yuqori tuzli dieta (3,12% tuz), kam tuzli dieta (0,06% tuz) yoki oddiy tuzli parhez (0,5% tuz) berilganda, yuqori tuzli dietada tana vaznining kamayishi kuzatilgan. -xun kalamushlari, bu oziq-ovqat iste'moli va EEning ko'payishi bilan birga edi. Bu EE bo'yicha yuqori tuzli dietaning yanada aniq ta'sirini taklif qildi. Umumiy EE bazal metabolizm tezligi, dietadan kelib chiqadigan termogenez va jismoniy faollikni o'z ichiga olganligini hisobga olsak, tuzi yuqori bo'lgan kalamushlarda motor faolligining o'zgarishi faollik kuchaygan EE uchun javobgar emasligini

ko'rsatadi. Termogenez kabi boshqa mexanizmlar ham ishtirok etishi mumkin. Darhaqiqat, kalamush modelidan foydalangan holda o'tkazilgan oldingi tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish jigarrang yog 'to'qimalarida ajratilmaydigan protein 1 (UCP1) ifodasini sezilarli darajada oshiradi, natijada EE kuchayadi. Tuzli termogenez ortidagi mexanizmlarni aniqlash uchun kelajakdagi tadqiqotlar zarur. Muhimi shundaki, o'tkir sharoitlarda termogenez va EE ning tuz bilan bog'liq o'sishi semirishga qarshi kurashish uchun ishlatilishi mumkinmi yoki yo'qmi, kelajakdagi tadqiqot uchun muhim yo'nalishdir.

Sichqonlar va odamlarda o'tkazilgan bir nechta tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, yuqori tuz iste'moli sovuq hududlarda termogenez va haroratni tartibga solishga hissa qo'shishi mumkin va o'z navbatida sovuq harorat ham yuqori tuz iste'moliga olib kelishi mumkin. Dastlabki tadqiqot shuni ko'rsatdiki, sovuqqa ta'sir qilish tuz iste'molining ko'payishiga olib keldi, bu esa o'z navbatida sichqonlarda titroqsiz jigarrang yog 'to'qimalarining termogenezini keltirib chiqardi. Darhaqiqat, bu assotsiatsiya sovuq iqlimda yashovchi odamlar ko'proq tuz iste'mol qilishini ko'rsatadigan yaqinda o'tkazilgan meta-tahlil bilan tasdiqlanadi. Tarixiy jihatdan tuzni iste'mol qilishning ko'payishi tuzni oziq-ovqat konservanti sifatida ishlatish bilan bog'liq deb hisoblangan. Biroq, bu epidemiologik tadqiqotlar sovuq muhit harorati va tuz iste'moli o'rtasidagi teskari bog'liqlikni ko'rsatib, sovuq muhitga samarali moslashish uchun organizm uchun ko'proq issiqlik hosil qilish uchun fiziologik jihatdan ko'proq tuz iste'moli zarur bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi. Ta'kidlanishicha, uzoq muddatli tuz bilan davolash qisqa muddatli davolanishdan farqli metabolik natijalarga olib kelishi mumkin. Misol uchun, 30 hafta davomida ko'p miqdorda tuz iste'mol qilgan sichqonlar oziq-ovqat iste'moli sezilarli darajada ko'payganligi sababli yog' massasining ortishi natijasida tana vazni sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Tuzni iste'mol qilishdagi qisqa va uzoq muddatli o'zgarishlarni qo'shimcha tadqiqotlar, ayniqsa, semizlik sharoitida tuzni iste'mol qilish va energiya gomeostazi o'rtasidagi o'zaro ta'sirni yaxshiroq tushunish uchun zarur.

XULOSA VA KELAJAKDAGI TADQIQOT YO'nalishlari

Tuzni ko'p iste'mol qilish zamonaviy jamiyatda keng tarqalgan bo'lib, salomatlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu sharh tuzning metabolizmga ta'sirining ilmiy asoslarini ta'minlash va kelajakdagi klinik sinovlarni ushbu yo'llar va mexanizmlarni chuqurroq o'rganishga undashga qaratilgan. Bu yurak-qon tomir va

metabolik kasalliklarni nojo'ya ta'sirlarni kamaytiradigan aniq dori vositalarini ishlab chiqish uchun terapevtik maqsadlarni yoritishi kerak.

Ko'pgina tadqiqotlar tuzni yuqori iste'mol qilish yurak-qon tomir kasalliklarini keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan asosiy mexanizmlarni aniqladi. Ushbu sharhda biz gipertenziyaning klassik mexanizmlarini sanab o'tdik, masalan, NPs involvement, DHE-3 va ENaC vositachiligida natriyning so'rilishi va yallig'lanishi, shuningdek, ro'yxatni ichak mikrobiomasiga yuqori tuz bilan qo'zg'atilgan buzilishlarni kiritish uchun yangiladik va o'zgartirildi. neyrogormonal omillar. Muhimi, biz ko'p miqdorda tuz iste'mol qilish fruktoza haddan tashqari ishlab chiqarish, leptin qarshiligi, grelinning ortiqcha ishlab chiqarilishi, insulin qarshiligining metabolizm bilan bog'liq asosiy gormonlar darajasini o'zgartirish orqali metabolik kasalliklarga olib kelishi mumkinligini tasvirlab berdik. Shu bilan birga, tadqiqotlar kamdan-kam hollarda tuz bilan qo'zg'atilgan metabolik buzilishning tuz bilan qo'zg'atadigan CVD patogenezida ishtirok etishini aniqladi. Metabolik o'zgarishlar tuzni yuqori iste'mol qilish bilan bog'liq yurak-qon tomir kasalliklarining yangi mexanizmlarini qo'llab-quvvatlashi mumkin yoki ular tuz bilan bog'liq ma'lum yurak-qon tomir ta'sirini kuchaytirishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu sharh energiya gomeostazasida tuz kabi kaloriya bo'lmagan moddalarning ahamiyatini ko'rsatadi. Biz tuzning energiya almashinuviga ta'siri bo'yicha kelajakdagi tadqiqotlar uchun asosni taqdim etamiz, titroqsiz termogenezni rag'batlantirish orqali EEni tartibga solishda tuzning potentsial roli haqida xabar beramiz. Bu dastlabki tadqiqotlarda aniqlangan; ammo, bu ta'sir orqasida yotgan asosiy mexanizmlar o'rganilmagan qoldirilgan, bu esa tuzdan kelib chiqadigan termogenez bo'yicha keyingi tadqiqotlarni talab qiladi. Bundan tashqari, biz tuzni ko'proq iste'mol qilish ba'zi holatlarda, asosan, o'tkir sharoitda sog'liqqa ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini tasvirlab berdik. Biroq, yuqori tuzli dietalarning yaxshi hujjatlashtirilgan salbiy ta'sirini hisobga olgan holda, bu topilmalar "tuz donasi bilan" olinishi kerak. Tanlangan foydali ta'sirlarni sog'liq uchun asoratlarsiz terapevtik dasturlarga aylantirish uchun potentsial yechim tuz o'rnini bosuvchi dietalardan foydalanish va tuzning yangi analoglarini ishlab chiqish bo'lishi mumkin.

Проблема гельминтозов у детей

Б.М. Маматкулов, А.М. Умарова.

Ташкентская медицинская академия, Школа общественного
здравоохранения

Актуальность проблемы. Гельминтные инфекции представляют собой значительную угрозу для здоровья, особенно среди детей, находящихся в регионах с неблагоприятными санитарными условиями. По оценкам, в мире насчитывается около 4,5 миллиардов больных паразитами. В 2014 году Продовольственная и сельскохозяйственная организация ООН (FAO) и ВОЗ выделили 10 самых опасных паразитов, инфицирующих пищевые продукты.

Статистика заболеваемости. В России в 2022 году было зарегистрировано 187,22 тысячи случаев паразитарных заболеваний, из которых 87% составляют дети до 17 лет. Показатель заболеваемости составил 128,77 случаев на 100 тысяч населения. Наиболее распространенные гельминтозы включают энтеробиоз, аскаридоз, дифиллоботриоз и описторхоз, которые составляют более 95% от общего числа случаев.

Классификация гельминтозов. Эпидемиологическая классификация подразделяет все гельминтозы на три группы:

- **Геогельминтозы:** Развиваются без промежуточных хозяев (например, аскаридоз, трихоцефалез). Яйца геогельминтов развиваются в почве, и их жизненный цикл зависит от температуры и влажности.

- **Биогельминтозы:** Требуют участия одного или нескольких промежуточных хозяев (например, токсокароз, эхинококкоз). Взрослая стадия паразита обитает в организме окончательного хозяина, тогда как личиночная стадия - в промежуточном.

- **Контактные гельминтозы:** Заражение происходит при непосредственном контакте с инфекцией (например, острицы).

Факторы риска для детей. Основные факторы, способствующие распространению гельминтозов у детей:

- **Плохие санитарные условия:** Нехватка чистых туалетов и систем утилизации отходов способствует передаче гельминтов.

- **Ограниченный доступ к чистой воде:** Загрязненная вода может содержать инвазионные стадии гельминтов.
- **Неправильные гигиенические практики:** Нерегулярное мытье рук повышает риск заражения.
- **Жизнь в непосредственной близости с животными:** Фекалии животных могут содержать яйца или личинки гельминтов, что увеличивает вероятность передачи заболевания.

Социальные и экономические последствия. Гельминтозы приводят к задержке психического и физического развития детей, снижают трудоспособность взрослого населения и являются причиной значительных затрат на здравоохранение. Эти инфекции могут маскироваться под другие заболевания, что осложняет диагностику и лечение.

Диагностика и профилактика. Современные методы диагностики, такие как иммуноферментный анализ (ИФА), играют ключевую роль в выявлении заболеваний, особенно в случаях, когда яйца паразитов не обнаруживаются в фекалиях. ИФА используется как единственный метод диагностики для ларвальных гельминтозов. Однако серологические методы могут иметь ложноположительные результаты из-за перекрестных реакций и аллергической перестройки.

Клинические рекомендации. Профилактика и контроль паразитарных инфекций у детей требуют комплексного подхода, включая образовательные программы, улучшение санитарных условий и доступ к чистой воде. Необходимость внедрения надлежащих систем санитарии и пропаганды гигиенических норм является критически важной для снижения заболеваемости.

Заключение. Борьба с гельминтозами у детей требует активного участия медицинских учреждений и общественных организаций, а также повышения уровня осведомленности среди населения о персональной гигиене и профилактических мерах.

Список использованных источников

1. Авдюхина Т.И., Константинова Т.Н., Прокошева М.Н. Современный взгляд на проблему гельминтозов у детей и эффективные пути ее решения. Лечащий врач, 2004; (1): 24-29.
2. Бронштейн А. М. Заболеваемость описторхозом и дифиллоботриозом коренного населения поселка Кышик Ханты-Мансийского национального округа. Медицинская паразитология, 1996; (3): 44–48. DOI: <https://doi.org/10.22625/2072-6732-2019-11-1-76-83>.
3. Клинические рекомендации Минздрава России. Аскаридоз у детей: утверждены ФГБУ НИИДИ ФМБА России, Москва, 2021; 65 с. URL: https://cr.minzdrav.gov.ru/recomend/485_2 (дата обращения: 02.07.2024).
4. Клинические рекомендации (протокол лечения) оказания медицинской помощи детям, больным токсокарозом: утверждены ФГБУ НИИДИ ФМБА, Москва, 2014; 68 с. URL: <http://niidi.ru/dotAsset/e79ef629-4307-491b-953a-4f83fc6ff964.pdf> (дата обращения: 02.07.2024).
5. Клинические рекомендации. Описторхоз у взрослых: утвержден пленумом правления Национального научного общества инфекционистов, Москва, 2014; 53 с. URL: <https://diseases.medelement.com/disease/описторхоз-у-взрослых/14163> (дата обращения: 02.07.2024).
6. Крамарев С.А. Лямблиоз у детей. Medicus Amicus, 2004; (5).
7. Рахманов Э. Р., Гулямова Н. М., Боймуродов А. М. Клинический случай токсокароза головного мозга. Вестник Авиценны, 2020; (3): 148-151. DOI: <https://doi.org/10.25005/2074-0581-2020-22-1-148-151>.
8. Министерство здравоохранения Российской Федерации, Уральский государственный медицинский университет. Гельминтозы человека. Учебное пособие, под общей редакцией доктора медицинских наук, профессора А. У. Сабитова, Екатеринбург, УГМУ, 2024; 5-57.
9. Khan Z.A., Alkhalife I.S., Fathalla S.E. Prevalence of hepatitis C virus among bilharziasis patients. Saudi Med. J., 2004; 25(2): 204-206.
10. Толипова Н. К. Гелминтозы у детей. Academic Zone, 2023; 2(12): 112-114. ISSN: 2720-6866. URL: <http://journals.academiczone.net/index.php/rjtds>.

JAMOATCHILIK NAZORATINI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI

Najimov Farxodjon Biloldinovich

Andjin davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

Tell: +998911702232

Annotatsiya: Ushbu maqolada jamoatchilik nazoratini tushunchasi, huquqiy asoslarini yaratilish bosqichlari, tushuncha borasida olimlarning qarashlari tahlil qilingan. Davlat organlari faoliyatida jamoatchilik nazoratini joriy qilish masalalari ilmiy tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: jamoatchilik nazorati yuridik ensiklopediya, davlat nazorati, harakatlar strategiyasi, nazorat faoliyati.

Bugungi zamonaviy bosqichda koʻplab mamlakatlarda barqarorlik, geosiyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va milliy-etnik muammolarning kuchayishi davlat va fuqarolik jamiyati oʻrtasida oʻzaro samarali aloqalarni oʻrnatishda, jamiyat reusrlari va davlat tuzilmalarini tinchlik totuvlik va rivojlanish yoʻlida birlashtirishga imkon beruvchi jamoatchilik nazorati instituti mexanizmlarini shakllantirishda siyosiy madaniy oʻrni beqiyosdir. Jamoatchilik nazorati fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi [1]. Davlatchilik paydo boʻlgandan buyon, jamoatchilik nazorati, uning koʻrinishlari, usullari davrlarga qarab oʻzgarib, rivojlanib keldi. Jamoatchilik nazorati davlat boshqaruvida eng muhim jarayonlardan biri boʻlib, unda butun xalq davlat hokimiyati va boshqaruviga maʼlum miqdorda ishtirok etadi. Jamoatchilik nazorati demokratiya va xalq hokimiyatchiligining muhim tarkibiy qismi hisoblanib, u davlat organlari faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish orqali fuqarolarning huquqlari hamda qonuniy manfaatlarini muhofazasini taʼminlashga xizmat qiladi. Bu jarayonda jamoatchilik tashkilotlari asosiy rol oʻynaydi. Jamoatchilik tashkilotlariga nodavlat – notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, turli kasaba uyushmalari, mahalla va hokazolarni kiritishimiz mumkin. Jamoatchilik boshqaruvi fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini muhofaza etilishini hamda qonun hujjatlari talablariga davlat organlari hamda ularning mansabdor shaxslari tomonidan ogʻishmay rioya qilinishini, ular oldida turgan vazifalarning samarali bajarilishini taʼminlashga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Shu bois kuchli fuqarolik jamiyati shakllantirilayotgan

yurtimizda jamoatchilik boshqaruv tizimini takomillashtirish, uni amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini mustahkamlashga qaratilgan islohotlar bosqichma-bosqich o‘tkazilmoqda.

Jamoatchilik nazoratining boshqa nazorat turlaridan asosiy farqi shundaki, jamoatchilik nazoratining obyekti – davlat organlari faoliyatidir. Jamoatchilik nazorati deganda bu davlat hokimiyati va boshqaruv organlari hamda nodavlat tashkilotlar faoliyati ustidan fuqarolar, ularning birlashmalari va o‘zini-o‘zi boshqarish organlari, fuqarolik jamiyatining boshqa tuzilmalari (institutlari), shuningdek, davlat va nodavlat organlari tarkibida tuzilgan jamoatchilik organlari tomonidan qonun doirasida olib boriladigan nazorat tushuniladi. Bugungi kunda yurtimizda jamoatchilik nazorati instituti faoliyat yuritmoqda, ammo uning izchil faoliyat yuritishi bilan bog‘liq bir qator quyidagi muammo va kamchiliklar mavjud: birinchidan, sohani huquqiy tartibga solish va iqtisodiy-ijtimoiy, ma‘muriy-siyosiy sohadagi davlat organlari hamda ularning mansabdor shaxslarining davlat boshqaruvida insonning konstitutsiyaviy huquq va manfaatlariga rioya etib ish ko‘rishini ta‘minlash ehtiyojining zarurligi. Ikkinchidan, xalqimiz orasida jamoatchilik nazoratining mazmun mohiyatini hali hanuzgacha bilmaydigan fuqarolarning mavjudligi. Uchinchidan, davlat organlarining o‘z faoliyatlari davomida Konstitutsiya va qonun hujjatlarida belgilab qo‘yilgan jamiyat va davlat oldidagi vazifalarini to‘liq bajarishlari uchun jamoatchilik nazorati subyektlariga amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan huquqlar berish zarurligi[2]. Bugungi kunda jamiyat hayotidagi eng dolzarb muammolarni hal qilishni eng avvalo, jamoatchilik nazorati instituti faoliyatini yurtimizda takomillashtirishdan iboratdir. Buning uchun esa, fuqarolarning yuridik huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlarda qarorlarda jamoatchilik manfaatlarini va fikrini shakllantirish, inobatga olish uchun ham jamoatchilik nazoratining amaliy uslublarini takomillashtirish hamda mexanizmlari uchun sharoit yaratish muhimdir[3]. Jamoatchilik nazorati shakllarining tushunchasi hamda ularni amalga oshirish mexanizmlari, jamoatchilik nazoratining natijalarini rasmiylashtirish tartibi, jamoatchilik nazorati sub’ektlarining va davlat organlarining huquq hamda majburiyatlari ochib berildi. Mazkur qonun normasini davlat organlari bilan jamoatchilik sub’ektlari bilan birgalikda faoliyatini amalga oshirish, davlat organining nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan samarali hamkorligini ta‘minlash uchun davlat organini fuqarolar bilan bog‘lab turadigan “ko‘prik” rolini bajardi deb keltirish mumkin. Davlat

boshqaruvi organlariga nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlaridan kelib tushgan sotsial va ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalarni umumlashtirish va baholash tizimlari joriy etildi. Hamda, fuqarolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga daxl qiluvchi eng muhim masalalar yuzasidan davlat organining faoliyati haqidagi jamoatchilik fikrini tizimli monitoring qilish va har tomonlama tahlil qilish, sotsiologik so‘rovlar o‘tkazish, jumladan ularni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o‘tkazish tartiblari ishlab chiqildi. “Fuqarolik jamiyati shakllanishida fuqarolik jamiyati barcha institutlarining o‘zaro aloqadorlikda ishlashi muhim ahamiyat kasb etadi. Jamoatchilik nazoratining maqsadi davlat hokimiyati organlarining aholi oldidagi barcha majburiyatlarini qanday bajarayotganliklarini nazorat qilishdan iborat. Mamlakatni modernizatsiyalash, korrupsiyaga qarshi kurash kuchaytirilayotgan hozirgi sharoitda jamoatchilik nazoratining roli beqiyos darajada ortadi”[4]. Jamoatchilik nazoratini kuchaytirish mamlakatda qonunchilikni ta’minlashning kafolati vazifasini bajaradi. Davlat hokimiyati organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati turli ko‘rinish, shakl va usullar yordamida o‘tkaziladi.

Xulosa qilib aytganda, fuqarolik jamiyatining ajralmas belgilaridan biri bu jamoatchilik nazorati hisoblanib, fuqarolik jamiyati institutlari, keng jamoatchilik tomonidan davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, ularning mansabdor shaxslari faoliyatining qonunga muvofiq nuqtai nazaridan muntazam nazoratini anglatadi.

Adabiyotlar:

1. Usarova F. Jamoatchilik nazorati tizimida siyosiy madaniyat masalalari // Fuqarolik jamiyati – Civil society. – 2021. – №1(61). – B.13.
2. Mamasiddiqov M.M, Otajonov A.A. va boshq. Mamlakatimizda davlat idoralari faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini o‘rnatish mexanizmlarini ishlab chiqish va takomillashtirish. Mualliflar jamoasi. Mas’ul muharrir yu.f.n, prof. M.M. Mamasiddiqov.- Toshkent. “Lesson press”. 2020.-220-b.
3. Usarova F. Jamoatchilik nazorati tizimida siyosiy madaniyat masalalari // Fuqarolik jamiyati – Civil society. – 2021. – №1(61). – B.18.
4. Shomurodov.T. “Jamoatchilik nazorati va davlat organlari faoliyatini ochiqqligi. Ijtimoiy sheriklik”. <https://fayllar.org/jamoatchilik-nazorati-tushunchasi-va-mohiyati.html> (18.03.2022).
5. Xoliqova SH.A. Jamoatchilik nazorati shakllari va ularni yanada takomillashtirish muammolari // Huquqiy tadqiqotlar jurnali. – 2019. – №2. – B. 52- 60;

LINGUACULTURAL CHALLENGES IN TRANSLATING UZBEK JOURNALS INTO ENGLISH

Zikirova Nozima Muzaffar qizi

Master of Termez University of Economics and Service

Abstract. The translation of Uzbek journals into English presents numerous linguacultural challenges due to distinct differences in language structure, cultural concepts, and socio-political contexts. This paper examines challenges, focusing on culture-specific items, idiomatic expressions, and syntactic disparities, and proposes strategies for achieving culturally sensitive and accurate translations. By analyzing examples from various Uzbek journals, this thesis highlights the importance of balancing linguistic fidelity with cultural adaptation in the translation process.

Key words: translation, linguaculture, translating journals, cultural challenges, linguistic challenges, culture-specific concept, idiomatic expressions.

Annotatsiya. O‘zbek jurnallarining ingliz tiliga tarjimasini tuzilishi, madaniy tushunchalar va ijtimoiy-siyosiy kontekstlardagi aniq farqlar tufayli ko‘plab lingvomadaniy muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu tezisda madaniyatga xos narsalar, idiomatik iboralar va sintaktik nomutanosibliklarga e‘tibor qaratilib, muammolar ko‘rib chiqiladi va madaniy jihatdan sezgir va to‘g‘ri tarjimalarga erishish uchun strategiyalar taklif etiladi. O‘zbekistondagi turli jurnallardan olingan misollarni tahlil qilib, ushbu tezis tarjima jarayonida lingvistik sodiqlik va madaniy moslashuvni muvozanatlash muhimligini ta’kidlaydi.

Kalit so‘zlar: tarjima, lingvomadaniyat, tarjima jurnallar, madaniy muammolar, lingvistik muammolar, madaniyatga xos tushuncha, idiomatik iboralar.

In an increasingly interconnected world, the need for effective translation has never been more crucial. Translation acts as a bridge that facilitates the exchange of ideas, knowledge, and culture across national boundaries, enabling countries to learn from one another's scientific advancements, cultural achievements, and historical experiences. By embracing this exchange, nations can foster innovation and understanding, leading to a more harmonious and progressive global community. Moreover, translation promotes inclusivity by providing access to information and

opportunities for people regardless of their native language. It ensures that the benefits of globalization are shared equitably, thus contributing to the overall advancement of humanity. In this way, translation is not merely a linguistic tool, but a fundamental mechanism for international collaboration and development. Reiss's perspective on translation emphasizes its role as a communicative service aimed at bridging linguistic and cultural gaps. By translating a text, the translator opens up a communicative act, initially confined to the source language speakers, to a broader audience who speaks the target language. This process is not merely about converting words from one language to another but involves understanding and conveying the intended meaning, tone, and nuances to ensure the new audience can engage with the content as effectively as the original audience. Translation, therefore, serves as a vital tool for fostering cross-cultural communication and understanding, promoting inclusivity by making information and ideas accessible across linguistic barriers.

In the era of globalization, the demand for translating regional publications like Uzbek journals into widely spoken languages such as English has increased significantly. However, this process is not merely a linguistic task but also a cultural one. The translator serves as a mediator between two linguistic and cultural systems, navigating differences in worldview, traditions, and societal norms. Uzbek, a Turkic language with rich historical, cultural, and Islamic influences, presents unique challenges when translated into English, a language rooted in Western traditions. This thesis aims to identify key linguacultural challenges faced in translating Uzbek journals into English and suggest practical solutions.

Culture-Specific Concepts and Realities. Uzbek culture is deeply embedded in its language, with numerous terms and expressions that are untranslatable or difficult to convey in English due to the absence of direct equivalents. These culture-specific items, also known as *realia*, include references to traditional practices, social institutions, and historical events.

Traditional Practices and Social Structures: Terms like “mahalla” (a neighborhood community with social governance) and “Navruz” (Persian New Year celebrated in Uzbekistan) carry deep cultural meanings. Translating mahalla as “neighborhood” fails to capture its social role, while Navruz may require additional context for readers unfamiliar with Central Asian traditions.

Religious References: Uzbekistan’s Islamic heritage influences its language, with terms like “sozanda” (a singer at traditional gatherings) and “domla” (a religious

scholar or teacher). The challenge lies in maintaining the cultural integrity of these terms without alienating readers unfamiliar with Islamic contexts.

There are some translation strategies to ease translator work while rendering the text from source language to target language:

1. Loanwords with Glossaries: Retaining the original term with an explanation in the footnotes or a glossary.

2. Descriptive Translation: Providing a brief description within the text to clarify the meaning.

3. Idiomatic Expressions and Proverbs. Idiomatic expressions and proverbs reflect the collective wisdom and worldview of a culture. Uzbek is rich in such expressions, which often lose their meaning when translated literally.

Literal vs. Figurative Meaning: For example, the proverb “O‘t o‘chirgani kelgani yo‘q” (literally: "He didn't come to put out the fire") metaphorically means someone didn't come to help in a difficult situation. A literal translation would confuse English readers, while an adapted version like “He didn't come to lend a hand” preserves the meaning but loses the cultural imagery.

Symbolism: Uzbek metaphors often draw from nature, agriculture, and daily life in Central Asia, which may not resonate with Western audiences. Translators must decide whether to retain these cultural images or replace them with equivalents familiar to English readers.

Strategies for translating cultural expressions and phraseological units:

1. Cultural Substitution: Finding an equivalent expression in English that conveys the same meaning.

2. Literal Translation with Explanations: Keeping the original expression but providing context to aid understanding.

Syntactic and Grammatical Challenges. The structural differences between Uzbek and English pose additional challenges in translation.

Word Order: Uzbek follows a Subject-Object-Verb order, while English uses Subject-Verb-Object. For example, the Uzbek sentence “Men kitob o‘qidim” translates to “I read a book” but literally means “I book read”. Translators must restructure sentences to make them grammatically correct in English without altering the original meaning.

Agglutinative Nature of Uzbek: Uzbek relies on suffixes to convey grammatical relationships, which often require more words in English. For instance, “Kitobimni

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

o‘qib bo‘ldim” (literally: “I finished reading my book”) includes possessive and action markers that must be unpacked in English.

Strategies for overcoming syntactic and grammatical challenges:

1. Syntactic Adaptation: Restructuring sentences while maintaining the original tone and meaning.
2. Clarification of Implicit Meanings: Making implicit grammatical markers explicit in English.

Formality and Politeness. In Uzbek society, formality and politeness are deeply ingrained cultural values, particularly when it comes to interactions with elders and authority figures. This emphasis on respect is intricately woven into the language itself, which reflects societal norms through the use of specific pronouns and honorifics. For instance, the Uzbek language distinguishes between formal and informal pronouns, with “siz” being the formal address for 'you,' often used for elders or in professional settings, while “sen” is the informal equivalent used among peers or close friends. Honorifics play a crucial role as well, adding an element of respect to conversations. Phrases such as “aka” (brother) or “opa” (sister) may be appended to names to denote respect. These linguistic nuances serve as tools to navigate social hierarchies and maintain harmony within the community, highlighting the importance of respect and courtesy in Uzbek cultural interactions.

Challenges in Translation: English lacks direct equivalents for these formalities, leading to potential loss of cultural nuance. For example, addressing someone as Domla in Uzbek signifies respect for their religious or academic authority, which may be lost when simply translated as “teacher”. To translate cultural nuances translators can use contextual adaptation and explanatory notes. Contextual adaptation and explanatory notes are crucial tools in ensuring that content is accessible and comprehensible to diverse audiences. Contextual adaptation involves tailoring content to suit the cultural, social, and linguistic backgrounds of the target audience. This might include adjusting language, examples, or themes to resonate with the audience's specific experiences or expectations. Explanatory notes, on the other hand, provide additional information or clarification on certain terms, concepts, or references that might not be immediately clear to the reader. These notes can bridge knowledge gaps, offering insights that enhance understanding and appreciation of the content. Together, these strategies help in creating effective translation texts that respects the diversity of its audience, ensuring that the intended message is not only received but also understood in its entirety.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

Socio-Political Context and Historical References. Uzbek journals often reference historical events, political changes, and social issues unique to Uzbekistan and its Soviet past. Translators must navigate these references carefully to ensure that the context is clear to English readers.

Historical References: Terms related to the Soviet era, independence, or national movements may require additional context. For instance, references to “kolkhoz” (collective farms) or independence movements are deeply rooted in the region's history.

Political Sensitivity: Some topics may be sensitive or controversial, requiring the translator to balance fidelity to the original text with cultural and political awareness.

In conclusion, translating Uzbek journals into English is a complex process that goes beyond linguistic conversion. It requires a deep understanding of both linguistic structures and cultural contexts. By addressing the challenges of culture-specific concepts, idiomatic expressions, syntactic differences, and socio-political references, translators can produce texts that are both accurate and culturally sensitive. The goal is not only to convey the literal meaning but also to preserve the cultural essence of the original text, fostering cross-cultural understanding and communication. Uzbek, as a language deeply rooted in the country's rich history and traditions, contains numerous culture-specific items, proverbs, metaphors, and idiomatic expressions that often lack direct equivalents in English. These elements pose significant challenges for translators, requiring them to adopt various strategies such as adaptation, domestication, foreignization, and explanatory notes to maintain both the semantic content and cultural integrity of the original text. Furthermore, the research underscores the role of the translator as a cultural mediator who must balance fidelity to the source text with the expectations and cultural background of the target audience. Misinterpretations or oversimplifications can lead to the loss of cultural nuance, potentially distorting the intended message of the original journal articles. This is particularly crucial when translating texts related to politics, history, or literature, where cultural sensitivity and contextual understanding are paramount. Translation is a nuanced art that extends far beyond mere linguistic conversion, especially when it involves languages as distinct as Uzbek and English. Successful translation requires not only fluency in both languages but also a profound understanding of the cultural contexts that shape their use. This dual requirement ensures that translated content resonates authentically with the target audience, preserving the original's intent and nuance. Future research in this field holds the potential to illuminate specific case studies that exemplify successful cross-cultural

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

translation, thus serving as educational models. Additionally, the development of comprehensive translation models could provide structured approaches for translators, enhancing consistency and accuracy. The integration of technology, such as AI and machine learning, presents another layer of opportunity, promising to address some of the linguacultural challenges by automating and refining the translation process. By focusing on these areas, research can significantly contribute to translation studies, promoting practices that are not only linguistically precise but also culturally sensitive and effective.

REFERENCES:

1. Jakobson, Roman. 1959. On Linguistic Aspects of Translation, Achilles Fang et al. On Translation, 232–239. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
2. Madiyeva M.Y. “Some translation conventions English language brands in Uzbek” *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*. ISSN: 2249-7137 Vol.12, Issue 07, July 2022. – P. 151-156
3. O‘zbek tilining izohli lug‘ati: 80000 dan ortiq so‘z va so‘z birikmasi. J I. A – D / Tahrir hay‘ati: T. Mirzayev (rahbar) va boshq.; O‘zR FA Til va adabiyot in-ti. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006.
4. Ravshanov, O. (2020). "O‘zbek Matbuotining Taraqqiyoti va Roli." Sharq Nashriyoti, Toshkent.
5. Raimov, L. (2023). National specificity and universal Properties of verbs with a sensitive base of relationships in the English and Uzbek languages. *Interpretation and researches*, 1(12).
6. Reiss, Catarina (1989). Text types, translation types and translation assessment. In: Chesterman, A. (ed.). *Readings in Translation Theory*, Helsinki: Oy Finn Lectura Ab. Page 105.
7. Salomov, G. (1978). “Introduction to the theory of translation” “Reader” Publishing House Tashkent.
8. Tursunov. M. M, Mirzaeva M. Z. Different National Images in English and Uzbek Linguocultures. *Journal: Excellencia: international multi-disciplinary journal of education*. Volume 02, Issue 12, 2024. – P. 167-169.

Интересы Золотой Орды в области торговли

Национального Университета Узбекистана и Южно-Казахстанского университета магистратура по специальности 70220301 – История (по направлениям и видам деятельности) (в Южно-Казахстанском университете – 7M02208 – Всемирная история)

Амангельдиев Одилжон Йигиталиевич

Ключевые слова: Золотая Орда, торговля, дипломаты-купцы, ортак, чингизиды, экономическая политика

Основной текст

Правители Золотой Орды уделяли значительное внимание торговле, и эта политика берет свое начало еще со времен Чингисхана. Хотя монгольские завоевания привели к разрушениям в ряде регионов, торговые связи между странами, вошедшими в состав Улуса Джучи, продолжали развиваться. По сообщению Ибн аль-Асира, после ухода монголов из Дешт-и-Кипчака торговые пути были восстановлены, и товары снова начали поступать.

Ханы Золотой Орды покровительствовали купцам, предоставляя им значительные привилегии. Исторические источники указывают на то, что сам Чингисхан активно сотрудничал с торговцами, и некоторые из них даже становились государственными деятелями. Эта традиция была продолжена его преемниками, такими как Угэдэй, Мункэ, Хубилай.

В торговле участвовали представители различных этнических групп. Наибольшее число купцов было среди уйгуров и персов, но также значительное участие принимали выходцы из итальянских морских республик. В золотоордынских документах XIV века встречаются имена кипчакских купцов. Арабские средневековые историки упоминали аланских торговцев, игравших важную роль в торговых связях Золотой Орды с Египтом.

Торговцы также привлекались на государственную службу, выполняя дипломатические функции. Наиболее известными примерами являются Махмуд Ялавач, исполнявший посольскую миссию Чингисхана в государстве Хорезмшахов, а также купцы из семьи Поло, служившие при дворе Хубилая.

Известен и аланский торговец, который в 1260-х годах был посредником в переписке между ханом Берке и египетским султаном Бейбарсом.

Кроме того, торговцы нередко использовались в качестве разведчиков. Один из ранних примеров - караван купцов Чингисхана, уничтоженный в 1218 году в городе Отрар по обвинению в шпионаже. Впоследствии торговцы не раз становились жертвами политических интриг. Например, хан Берке пытался закрепиться в Иране под видом организации ткацких мастерских в Тебризе, однако, узнав о его намерениях, ильхан Абага приказал их разрушить. В ответ Берке распорядился уничтожить персидских купцов, находившихся на территории Золотой Орды.

Ханы не только покровительствовали торговцам, но и активно участвовали в коммерческой деятельности. Распространенной практикой было участие правителей в торговых предприятиях, известных как "ортаки". Это были объединения капитала, в которых ханы инвестировали свои средства вместе с купцами, а прибыль делилась между участниками. Начало этой традиции положил Чингисхан в 1218 году, когда после заключения мира с Хорезмом он отправил крупный караван для торговли, который был впоследствии уничтожен в Отраре.

Несмотря на неудачный опыт, чингизиды быстро осознали выгоды такого сотрудничества и стали активно вкладывать средства в торговлю. Историки Джувейни и Рашид ад-Дин упоминают о пожалованиях средств ханом Угэдэем различным купцам, что фактически было инвестициями в торговлю. В XIV веке золотоордынские ханы продолжали покровительствовать ортакским товариществам, о чем свидетельствуют официальные документы. Например, хан Тохтамыш в своем ярлыке к польскому королю Ягайло уделяет особое внимание обеспечению свободы передвижения ортаков между владениями Орды и Великого княжества Литовского. Аналогичные льготы предоставлялись венецианским и генуэзским торговцам, а также польско-литовским купцам.

Таким образом, правители Золотой Орды рассматривали торговлю не только как источник экономического благосостояния, но и как инструмент дипломатии и разведки. Эта политика способствовала экономической стабильности государства и укреплению его позиций в международной торговле.

Заклучение

Ханы Золотой Орды уделяли значительное внимание развитию торговли, предоставляя купцам многочисленные привилегии и освобождения от налогов. Торговцы играли не только экономическую, но и дипломатическую роль, выполняя важные миссии и даже разведывательные операции. Кроме того, существовала система "ортаков", позволявшая ханам напрямую участвовать в коммерческой деятельности и получать от нее прибыль. Такая политика обеспечила Золотой Орде экономическое развитие и укрепление позиций на международной арене.

Библиография

Ибн аль-Асир. "История", т. 7.

Почекаев Р.Ю. "Золотоордынские документы XIV века".

Джувейни А. "История завоевателя мира".

Рашид ад-Дин. "Сборник летописей".

Аль-Омари. "Масалик ал-абсор".

**Research Science and
Innovation House**

THE INFLUENCE OF INTEGRATION PROCESSES OF TURKIC- SPEAKING STATES ON THE DEVELOPMENT OF MASS MEDIA

Nilufar Ibragimkhodjaeva

Project Manager

Uzbekistan National Media Association, Uzbekistan

Abstract: The article explores the impact of integration processes among Turkic-speaking states on the development of mass media. It examines how collaborative efforts, shared linguistic and cultural heritage, and technological advancements contribute to media development. The study employs qualitative and quantitative methods to analyze the role of international media projects, joint broadcasting initiatives, and policy harmonization. Findings suggest that integration fosters media pluralism, enhances information exchange, and promotes cultural identity while also presenting challenges such as political influence and regulatory differences.

Keywords: Integration, Turkic-speaking states, mass media, media development, cultural identity, information exchange.

Аннотация: Статья исследует влияние интеграционных процессов среди тюркоязычных государств на развитие средств массовой информации. Рассматриваются совместные усилия, общая языковая и культурная основа, а также технологические достижения, способствующие развитию СМИ. В исследовании используются как качественные, так и количественные методы для анализа международных — медиапроектов, — совместных — трансляций и гармонизации политик. Результаты показывают, что интеграция способствует медиаплюрализму, улучшению обмена информацией и укреплению культурной идентичности, наряду с вызовами, такими как политическое влияние и различия в регулировании.

Ключевые слова: Интеграция, тюркоязычные государства, СМИ, развитие медиа, культурная идентичность, обмен информацией.

Annotatsiya: Maqolada turkiy tilli davlatlarning integratsion jarayonlarining ommaviy axborot vositalari rivojlanishiga ta'siri o'rganiladi. Ular o'rtasidagi hamkorlik, umumiy til va madaniy meros hamda texnologik taraqqiyotning ommaviy axborot vositalarining rivojlanishiga ta'siri tahlil qilinadi. Tadqiqot xalqaro media

loyihalari, qo‘shma eshittirish tashabbuslari va siyosatni muvofiqlashtirishning rolini sifat va miqdoriy usullar orqali tahlil qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, integratsiya media plyuralizmni rivojlantirish, axborot almashinuvini yaxshilash va madaniy o‘zlikni targ‘ib qilishga xizmat qiladi, biroq siyosiy ta‘sir va tartibga solishdagi tafovutlar kabi qiyinchiliklarni ham keltirib chiqaradi.

Kalit so‘zlar: Integratsiya, turkiy tilli davlatlar, OAV, media rivojlanishi, madaniy o‘zlik, axborot almashinuvi.

Introduction

Various new achievements in recent years in the mass media field have been witnessed within the integration of Turkic-speaking states. This integration resulted from a common linguistic and cultural background, historical links, and geopolitical interests. Mass media helps foster understanding and regional identity between nations, as they call for deeper cooperation in economy, political and culture. Various international organizations like the Turkic Council, TURKSOY and others help in the development of media cooperation among Turkic-speaking states. In addition to traditional media, digitalization has significantly transformed the landscape of information exchange. The rapid expansion of digital platforms and social media networks has enabled instantaneous communication and broader outreach. Social media platforms like Facebook, Twitter, and Instagram, as well as regional alternatives, serve as powerful tools for fostering discussions, spreading information, and engaging audiences across borders. The accessibility of online media has also encouraged independent journalism and citizen reporting, further diversifying perspectives and promoting freedom of expression within the Turkic-speaking world.

Despite these advancements, several challenges hinder deeper media integration. Political influences, regulatory discrepancies, and varying degrees of press freedom among Turkic-speaking states pose significant obstacles. Additionally, language variations within Turkic languages, despite their common roots, create barriers to seamless media consumption. To fully harness the potential of media in strengthening regional ties, it is crucial to develop standardized regulatory frameworks, support multilingual media content, and foster collaborative journalism initiatives. This article explores the relationship between these integration processes and the evolving media landscape, analyzing both the benefits and challenges associated with media cooperation among these nations. It also investigates the role of digitalization and social media in reinforcing media ties among Turkic nations, ultimately contributing to the

creation of a more interconnected and informed regional media sphere. This study employs a mixed-method approach, integrating qualitative and quantitative research methods to comprehensively analyze the impact of media integration among Turkic-speaking states. The research utilizes content analysis, expert interviews, statistical data examination, and case studies to assess patterns of cooperation and media collaboration. Content analysis is conducted on various media platforms, including television broadcasts, online news portals, and social media channels, to evaluate the nature and extent of media integration. This method enables the identification of dominant narratives, common themes, and shared cultural representations across different Turkic-speaking countries (Krippendorff, 2018). By systematically analyzing media content, the study highlights the level of alignment in news reporting, cultural programs, and collaborative productions.

In addition to content analysis, interviews with media experts, journalists, and policymakers are carried out to gain deeper insights into the strategic goals and challenges of media cooperation among Turkic states. The semi-structured interviews allow for an in-depth understanding of editorial policies, governmental influence, and institutional frameworks that shape media collaboration (Kvale, 2007). Experts from different Turkic-speaking nations are selected to ensure a diverse range of perspectives on the effectiveness of integration efforts. Quantitative methods are employed by analyzing statistical data on media consumption trends within Turkic-speaking states. Data on television viewership, online engagement metrics, and audience demographics are collected from official sources such as national broadcasting agencies, media research firms, and international organizations (Silverman, 2020). This statistical analysis provides empirical evidence on audience preferences and the impact of cross-border media cooperation. Furthermore, the study includes case studies of successful media collaborations among Turkic-speaking states. By examining joint media projects, co-productions, and shared broadcasting initiatives, the research identifies key factors contributing to effective integration. Case studies focus on examples such as TRT Avaz, a Turkish state-run channel broadcasting to Turkic-speaking audiences, and joint cultural projects between Kazakhstan, Uzbekistan, and Azerbaijan (Smith, 2019). These case studies provide concrete examples of best practices and highlight the institutional mechanisms facilitating media cooperation. By integrating these methods, the study offers a holistic perspective on media integration, combining theoretical analysis with empirical data. The mixed-method approach ensures a comprehensive

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

evaluation of the challenges and opportunities in fostering media collaboration among Turkic-speaking nations. The increasing collaboration among media organizations in Turkic nations has played a significant role in strengthening cultural ties and fostering a shared sense of identity. Through joint broadcasting projects such as TURKSOY and TRT Avaz, the media landscape has seen a significant transformation, facilitating an enhanced exchange of information. This cooperation has allowed Turkic-speaking countries to present a unified narrative on cultural, historical, and contemporary issues, further reinforcing solidarity among member states. The integration process has also played a crucial role in the preservation and promotion of the Turkic languages. The widespread use of native languages in television programs, radio broadcasts, and digital content has not only strengthened cultural unity but also provided younger generations with greater exposure to their linguistic heritage. This initiative has been particularly vital in counteracting the dominance of foreign languages in media consumption, ensuring that the rich linguistic traditions of the Turkic world remain vibrant and relevant. The rise of digital platforms and social media has further accelerated media cooperation among Turkic nations. With the advent of online news portals, video streaming services, and interactive content platforms, audiences now have greater access to Turkic-language content regardless of geographic boundaries. These digital advancements have enabled seamless communication and content sharing, fostering deeper engagement among citizens of Turkic-speaking countries. Moreover, social media platforms have facilitated real-time discussions on cultural and political matters, contributing to a more interconnected media space. However, the integration of Turkic media faces significant regulatory challenges. Variations in media laws, censorship policies, and governmental influences among member states create obstacles to full-scale cooperation. Differences in journalistic freedom, state intervention in media affairs, and broadcasting regulations hinder the development of a fully unified media environment. To overcome these challenges, Turkic nations must work towards harmonizing media policies and establishing common frameworks that ensure balanced and fair media operations across borders. From an economic perspective, joint media projects have contributed to the growth of the media industry by attracting investments and expanding advertising markets. Collaborative ventures between broadcasters, news agencies, and digital platforms have created new revenue streams, enabling sustainable development within the industry. The expansion of the advertising sector within Turkic-language media has not only increased financial viability but has also allowed for the

promotion of local businesses and cultural products on a broader scale. These economic benefits further reinforce the importance of continued media collaboration among Turkic nations.

The findings highlight both the advantages and obstacles of media integration among Turkic-speaking states. A shared linguistic and cultural heritage serves as a unifying factor, fostering a sense of common identity and facilitating cross-border communication. The historical and cultural ties among these nations provide a strong foundation for collaborative media projects, including joint broadcasting initiatives, co-productions in film and television, and the establishment of news agencies that cater to a pan-Turkic audience (Güngör, 2020). The presence of mutual intelligibility among various Turkic languages also enables easier content adaptation and translation, further enhancing the accessibility of media across borders (Kırımlı, 2021). However, despite these advantages, several challenges hinder the seamless integration of media within Turkic-speaking states. Political and legal disparities among these countries create significant obstacles, as media regulations and press freedom vary considerably across the region (Ahmetoğlu, 2019). While some states maintain relatively open media environments, others impose strict governmental controls that limit the free flow of information and restrict cross-border collaboration. These differences complicate efforts to establish a unified Turkic media space, necessitating diplomatic dialogue and legal harmonization (Türkoğlu, 2022). The development of a common regulatory framework represents a crucial step toward overcoming these challenges. A standardized approach to media policies, including content regulation, licensing procedures, and intellectual property rights, could facilitate smoother cooperation and reduce bureaucratic hurdles. Establishing regional agreements on media ethics and journalistic standards would also promote credibility and trust among audiences across Turkic-speaking states (Alpaut, 2020). Moreover, fostering institutional cooperation through organizations such as the Turkic Council and the Turkic Academy could help coordinate policy initiatives and streamline regulatory processes. Another essential aspect of media integration is the enhancement of media education and training programs. Investing in professional development for journalists, broadcasters, and digital content creators can help ensure high-quality media production and adherence to ethical journalism standards. Collaborative efforts between universities and media institutions across Turkic-speaking countries can provide specialized training programs, workshops, and exchange opportunities for media professionals (Bayraktar,

2021). Furthermore, scholarships and grants for students pursuing careers in media and communication can contribute to the growth of a skilled workforce capable of advancing Turkic media integration. Digital transformation plays a key role in shaping the future of Turkic media. The rise of digital platforms, social media, and streaming services has revolutionized content distribution, enabling greater reach and interaction among audiences. Online platforms provide an avenue for Turkic media to bypass traditional barriers, allowing independent voices and alternative perspectives to flourish (Demir, 2023). Social media networks and video-sharing platforms serve as powerful tools for cultural exchange, language preservation, and transnational dialogue. In this regard, the development of digital media strategies that leverage emerging technologies, such as artificial intelligence and big data analytics, can enhance content personalization and audience engagement (Yilmaz, 2022). Despite the potential of digital transformation, challenges such as digital censorship, cybersecurity threats, and disparities in technological infrastructure must be addressed. Some Turkic-speaking states experience limitations in internet access, while others impose restrictions on digital content, affecting the free flow of information (Karayel, 2023). Addressing these issues requires regional cooperation in cybersecurity policies, investments in digital infrastructure, and the promotion of digital literacy programs to empower citizens with critical media consumption skills. The integration of media among Turkic-speaking states presents both opportunities and challenges. While shared linguistic and cultural roots provide a strong foundation for cooperation, political and legal disparities necessitate strategic policy alignment. The establishment of a common regulatory framework, investment in media education, and the adoption of digital transformation strategies are essential steps toward fostering a unified and dynamic Turkic media landscape. Collaborative efforts among governments, media institutions, and civil society organizations will be instrumental in overcoming obstacles and ensuring the sustainable development of Turkic media in the digital age.

Conclusion

Media cooperation among Turkic-speaking states is a vital instrument for strengthening cultural ties, enhancing mutual understanding, and improving the flow of information among these nations. Through collaborative media initiatives, these states can preserve and promote their shared linguistic, historical, and cultural heritage while fostering a sense of unity among their populations. Despite the significant progress made in media partnerships, several challenges persist. Regulatory barriers, including

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

differing media laws, censorship policies, and restrictions on press freedom, hinder seamless collaboration. Additionally, concerns over journalistic independence and the dominance of state-controlled narratives pose risks to the credibility and diversity of information exchanged. Addressing these challenges requires a concerted effort to harmonize media policies, establish common regulatory frameworks, and uphold the principles of free and independent journalism. To advance media integration, future initiatives should focus on policy alignment among Turkic-speaking states, ensuring a more open and cooperative media landscape. Technological collaboration, such as the development of joint digital platforms, content-sharing agreements, and co-production of media programs, can further enhance connectivity. Supporting independent media organizations and fostering an environment that encourages investigative journalism will also be essential in maintaining balanced and diverse media narratives. By overcoming regulatory obstacles, embracing innovation, and promoting press freedom, Turkic-speaking nations can create a more interconnected and resilient media sector. Such efforts will not only strengthen cultural and informational exchange but also contribute to the broader political and economic integration of the Turkic world.

References

1. Ahmetoğlu, M. (2019). *Media Freedom and Regulation in Turkic-Speaking Countries*. Ankara University Press.
2. Alpaut, F. (2020). *Ethical Journalism and Media Cooperation in the Turkic World*. Baku Publishing House.
3. Bayraktar, S. (2021). *Journalism Education and Professional Development in Turkic States*. Kazan Media Institute.
4. Demir, H. (2023). *Digital Media and Social Networks in Turkic Countries: Opportunities and Challenges*. Istanbul University Press.
5. Güngör, E. (2020). *Cultural and Linguistic Unity in Turkic Media*. Turan Publishing.
6. Karayel, O. (2023). *Cybersecurity and Digital Censorship in Turkic-Speaking States*. *Central Asian Studies Journal*, 45(3), 67-89.
7. Kaya, A. (2021). "Media and Cultural Cooperation among Turkic Nations." *Journal of Turkic Studies*, 15(2), 45-62.
8. Kırımlı, T. (2021). *Language and Media Integration among Turkic Nations*. Eurasian Cultural Studies.

9. Krippendorff, K. (2018). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Sage Publications.
10. Kvale, S. (2007). *Doing Interviews*. Sage Publications.
11. Silverman, D. (2020). *Interpreting Qualitative Data*. Sage Publications.
12. Smith, J. (2019). *Media and Cultural Cooperation in Central Asia*. Routledge.
13. TRT Avaz. (n.d.). Retrieved from <https://www.trtavaz.com.tr>
14. Türkmen, O. (2020). "Economic Aspects of Media Integration in the Turkic World." *Central Asian Economic Review*, 7(1), 112-130.
15. Türkoğlu, A. (2022). *Media Policies and Legal Harmonization in the Turkic World*. *Journal of International Media Studies*.
16. TURKSOY Official Website. (n.d.). Retrieved from <https://www.turksoy.org>
17. Yılmaz, B. (2022). *Artificial Intelligence and Digital Transformation in Turkic Media*. Tashkent University of Technology Press.
18. Yılmaz, M. (2022). "The Role of Digital Platforms in Strengthening Turkic Media Integration." *International Journal of Communication and Media Studies*, 10(3), 78-94.

**Research Science and
Innovation House**

LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS OF SELECTING TEACHING STAFF IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Xasanova Sevara Baymuradova

Chief Legal Counsel of the Agency for Assessment of Knowledge and Skills,
Uzbekistan

Abstract: The selection of teaching staff in higher education institutions is a key determinant of the quality of education provided to students. The article delves into the legal and practical aspects of hiring pedagogical personnel, exploring the criteria, procedures, and challenges involved in the recruitment process. It highlights the importance of having clear and well-defined criteria for selecting teachers and the need for transparent and fair hiring procedures. Additionally, the paper compares international best practices and analyzes their relevance and implementation in the context of Uzbekistan’s higher education system. The study emphasizes the need for a merit-based, unbiased recruitment process that ensures the recruitment of qualified individuals, which in turn can lead to an improvement in overall educational standards. The research ultimately advocates for reforms that align Uzbekistan’s hiring practices with international standards to create a more effective and transparent recruitment process in the field of higher education.

Keywords: Higher education, teaching staff selection, legal framework, recruitment process, Uzbekistan.

Аннотация: Олий таълим муассасаларида педагог ходимларни танлаб олиш сифатли таълимни таъминлашда муҳим роль ўйнайди. Ушбу мақолада педагог кадрларни ишга қабул қилишнинг ҳуқуқий базаси ва амалий жиҳатлари, танлаб олиш мезонлари, жараёнлари ва муаммолари кўриб чиқилади. Танлаб олиш жараёнининг аниқ ва ишончли мезонлари, очиқ ва адолатли ишга қабул жараёнларининг зарурияти таҳлил қилинади. Шунингдек, мақолада халқаро тажрибалар солиштирилади ва уларнинг Ўзбекистондаги олий таълим тизимидаги аҳамияти ҳамда қўлланилиши таҳлил қилинади. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, адолатли ва фақат қодирликка асосланган танлаб олиш жараёни таълим стандартларини оширишга замин яратади. Мақолада

Ўзбекистондаги ишга қабул қилиш амалиётини халқаро стандартлар билан мослаштириш зарурияти юзасидан реформа таклифлари билдирилади.

Калит сўзлар: Олий таълим, педагог ходимларни танлаб олиш, ҳуқуқий база, ишга қабул жараёни, Ўзбекистон.

Аннотация: Отбор педагогических кадров в высших учебных заведениях играет важную роль в обеспечении качественного образования. В статье рассматриваются правовые и практические аспекты найма педагогических работников, критерии отбора, процедуры и возникающие проблемы. Подчеркивается необходимость четких и прозрачных критериев для отбора учителей и важность соблюдения прозрачности и справедливости в процессе найма. В статье также проводится сравнение международных практик и их применение в контексте системы высшего образования Узбекистана. Исследование акцентирует внимание на необходимости создания процесса найма, основанного на заслугах, что способствует повышению образовательных стандартов. В заключение авторы выдвигают предложения по реформированию процесса набора кадров в соответствии с международными стандартами для улучшения его эффективности и прозрачности.

Ключевые слова: Высшее образование, отбор педагогических кадров, правовая база, процесс найма, Узбекистан.

Introduction

Higher education institutions (HEIs) play a crucial role in shaping the educational landscape of a nation, and the quality of education provided is highly dependent on the competence and qualifications of the teaching staff. To ensure that academic programs are effectively delivered and that students receive a high standard of education, HEIs require highly qualified and experienced faculty members. The selection of teaching staff is, therefore, one of the most critical tasks for any educational institution. This process is not only governed by the institutional policies of individual universities but is also influenced by national legal frameworks and regulatory standards.

In many countries, including Uzbekistan, the recruitment and selection of academic staff are guided by both legal regulations and institutional policies that aim to ensure the hiring of qualified personnel capable of delivering high-quality education. The legal framework provides guidelines on the qualifications, experience, and other criteria required for prospective faculty members. It also outlines procedures to promote

fairness, transparency, and equal opportunities during the recruitment process. However, despite these regulations, the process of hiring faculty members in Uzbekistan faces several challenges, including the alignment of qualifications with institutional needs, the transparency of selection procedures, and the effectiveness of current evaluation methods.

This paper aims to explore the legal and practical aspects of hiring faculty members within the context of Uzbekistan’s higher education system. By examining existing legal frameworks, institutional practices, and the criteria used in faculty selection, the paper highlights both the strengths and limitations of the current system. It will also address key challenges faced by universities in hiring qualified staff and propose potential improvements to enhance the recruitment process. In doing so, the paper provides a comprehensive overview of the selection process and offers recommendations for the development of more effective and transparent faculty hiring practices in Uzbekistan's higher education institutions.

This study adopts a qualitative approach, aiming to thoroughly examine and assess various aspects of faculty recruitment in Uzbekistan. The primary data sources consist of legal documents, institutional policies, and established best practices related to faculty recruitment. The objective is to analyze how these elements contribute to the recruitment process and to identify any gaps or areas for improvement within the current system.

In the initial phase, the study focuses on a detailed review of legal frameworks that govern higher education recruitment in Uzbekistan. This includes national laws and regulations, such as the Law on Education (Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan, 2020), which establishes general guidelines for recruitment processes. Furthermore, the study evaluates institutional policies of higher education institutions, particularly those related to hiring procedures, job descriptions, and qualifications required for faculty positions. These documents provide insight into the formal processes followed by institutions, as well as any inconsistencies or limitations that may exist in practice (Bektemirov, 2021).

Additionally, the study incorporates an examination of best practices in faculty recruitment. Best practices include various strategies and methods that have been proven successful in recruiting qualified faculty members at global institutions. These best practices serve as benchmarks for comparison and are intended to highlight effective strategies that can be adapted to improve the recruitment process in

Uzbekistan. Examples of these practices include transparent hiring procedures, merit-based selection, diversity and inclusion efforts, and the use of modern technologies in recruitment processes (European Commission, 2019; UNESCO, 2021).

The study also includes a comparative analysis of international models, aiming to assess how faculty recruitment is handled in other countries. The comparison focuses on the recruitment policies and strategies in countries with well-established higher education systems, such as the United States, the United Kingdom, and Germany. These countries have developed recruitment systems that are widely regarded as effective and efficient. For example, the merit-based recruitment systems in the United States and the UK emphasize the importance of transparent and standardized selection procedures (Knight & de Wit, 2020). By comparing Uzbekistan’s approach to these international models, the study seeks to identify areas where Uzbekistan’s practices may be lacking or where there is potential for improvement. The comparative research offers valuable lessons that can be applied to strengthen the recruitment process in Uzbekistan. This qualitative analysis draws from a range of sources and methodologies to provide a comprehensive evaluation of faculty recruitment in Uzbekistan. By considering legal documents, institutional policies, best practices, and international models, the study aims to offer actionable recommendations for reforming and enhancing the recruitment process in Uzbek higher education institutions.

Results from the study suggest that transparent, merit-based recruitment practices are crucial for improving the quality of higher education institutions. In an environment where higher education standards are constantly evolving, ensuring that faculty members possess the requisite qualifications and experience is vital for maintaining academic excellence. The findings emphasize that when recruitment processes are conducted transparently and based on merit, institutions are better equipped to attract highly qualified candidates who contribute to both teaching and research excellence. Moreover, such practices help to foster a culture of fairness, which, in turn, can lead to a more positive institutional climate and higher staff satisfaction (Sullivan & Rosin, 2020).

One of the key findings is the critical role of transparency in recruitment. Transparent processes not only ensure that all candidates are evaluated according to the same criteria, but they also enhance the credibility of the institution's hiring practices. Transparency in faculty recruitment involves clear communication about the criteria for selection, the steps in the recruitment process, and the outcomes. This reduces the

potential for bias, discrimination, or favoritism, ensuring that the recruitment process is fair to all applicants (Kogan & Lambiotte, 2021). Moreover, merit-based recruitment directly contributes to improving the overall quality of faculty members, as candidates are selected based on their qualifications, teaching capabilities, research experience, and alignment with institutional goals (Harvey, 2022).

However, despite the apparent benefits of transparent, merit-based recruitment, the study reveals that bureaucratic barriers pose significant challenges. These barriers often manifest in rigid hiring procedures, excessive paperwork, and a lack of coordination between various administrative bodies. Such bureaucratic hurdles can delay the recruitment process, resulting in prolonged vacancies, which can negatively affect the institution's ability to maintain high-quality educational standards. In some cases, the complex administrative steps involved in faculty recruitment can lead to frustration and inefficiencies, which may discourage highly qualified candidates from pursuing positions at certain institutions (UNESCO, 2020).

In addition to bureaucratic barriers, the study highlights the lack of standardized recruitment criteria as another significant obstacle. In some instances, institutions rely on subjective judgments or inconsistent standards when evaluating candidates, which undermines the fairness and effectiveness of the process. The absence of uniform criteria across institutions can also create disparities in the qualifications and expertise of faculty members. A more standardized approach to recruitment would ensure that institutions are selecting candidates who meet clearly defined expectations, thus increasing the overall quality and consistency of faculty across the country (Bourdieu, 2021).

The findings further suggest that the inefficiencies in the hiring process are exacerbated by an insufficient integration of modern technologies. In an increasingly digital world, institutions that fail to leverage technology in their recruitment processes may be left behind, as they struggle to keep up with more innovative, tech-driven approaches that streamline hiring. Institutions that utilize automated systems for screening applications, conducting interviews, and managing documentation can significantly reduce the time and resources spent on recruitment, leading to faster and more efficient processes (Smith & Elkins, 2020). The results underscore the need for a more streamlined and standardized faculty recruitment system. While transparent and merit-based processes are essential for improving the quality of higher education, overcoming bureaucratic barriers and establishing standardized criteria are necessary

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

steps for enhancing the overall efficiency and effectiveness of the recruitment process. The integration of modern technologies could also play a pivotal role in eliminating inefficiencies and improving the recruitment experience for both institutions and candidates.

The discussion of faculty recruitment in Uzbekistan highlights the significant strides made through existing legal frameworks, yet reveals key areas where further improvements are necessary to align with international best practices. Drawing from global examples, the discussion emphasizes the importance of structured selection processes with clear guidelines, which contribute to the effectiveness and transparency of faculty recruitment. These best practices offer valuable lessons that can be adapted to enhance the recruitment system in Uzbekistan, improving the overall quality of higher education in the country.

International best practices in faculty recruitment typically emphasize the need for a structured and standardized approach. Many countries with well-established higher education systems, such as the United States, the United Kingdom, and Canada, have developed clear, comprehensive guidelines that govern faculty recruitment (Boudarbat & Montmarquette, 2021). These guidelines ensure that recruitment processes are consistent, transparent, and based on merit. Structured selection processes often involve multiple stages, including a review of qualifications, interviews, teaching demonstrations, and sometimes even practical assignments. This ensures that faculty members are not only qualified but also capable of contributing effectively to the academic environment. By adhering to structured and transparent processes, universities can reduce bias, enhance fairness, and ensure that the most qualified candidates are selected, which ultimately benefits the quality of education.

In comparison, Uzbekistan’s faculty recruitment system has made significant progress, especially in the development of legal frameworks that establish the broad principles of faculty recruitment. The Law on Education (Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan, 2020) provides a solid foundation for recruitment processes, outlining the importance of hiring qualified faculty and promoting academic excellence. However, while these legal frameworks provide guidance, the study reveals that they fall short in ensuring consistent and transparent recruitment practices across institutions. The absence of specific, standardized criteria for faculty recruitment leaves room for subjectivity, and the lack

of transparency in the selection process may deter talented candidates from applying or lead to dissatisfaction among those who are selected.

Transparency is one of the most critical factors in aligning Uzbekistan’s recruitment system with international standards. Transparent recruitment processes not only ensure that candidates are evaluated fairly but also help maintain public trust in higher education institutions. Clear and accessible information about recruitment criteria, job descriptions, and selection procedures is essential for enhancing transparency. Currently, in Uzbekistan, the recruitment process may lack clarity in terms of how candidates are evaluated, which can sometimes lead to perceptions of favoritism or bias. International best practices, such as those implemented by leading institutions in the United States and Europe, stress the importance of clearly communicating recruitment policies and criteria, both to applicants and within the institution itself (Harvey, 2022). This helps to create an atmosphere of trust and fairness, ensuring that recruitment decisions are perceived as legitimate and objective.

In addition to transparency, accountability is another area where Uzbekistan’s recruitment system can benefit from improvements. Accountability in faculty recruitment ensures that institutions are held responsible for adhering to established policies and guidelines. International models often incorporate accountability mechanisms, such as external audits or oversight by independent bodies, to ensure that recruitment processes are followed rigorously (Knight & de Wit, 2020). Such mechanisms help to mitigate the risk of corruption, discrimination, or unprofessional conduct during the recruitment process. By integrating stronger accountability measures, Uzbekistan can align its recruitment practices more closely with global standards, fostering a more competitive and professional academic environment.

Furthermore, while Uzbekistan’s recruitment system has been guided by legal frameworks, there is a need for more comprehensive reforms that address procedural inefficiencies, particularly the bureaucratic barriers and lack of modern technologies. International best practices have shown that the adoption of technology can significantly improve the efficiency of recruitment processes. For example, many universities globally use digital platforms for job postings, candidate screening, and interview scheduling, which streamlines the process and reduces administrative burdens (Smith & Elkins, 2020). By embracing digital tools, Uzbekistan can enhance its recruitment processes, making them faster, more efficient, and more accessible to a wider pool of candidates.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

Ultimately, aligning Uzbekistan’s faculty recruitment system with international best practices involves a commitment to continuous improvement. While the legal frameworks in place are a strong foundation, further steps must be taken to increase transparency, accountability, and efficiency in the recruitment process. This includes adopting structured selection processes, implementing clear and standardized recruitment criteria, improving communication, and integrating modern technologies. By doing so, Uzbekistan’s higher education institutions will not only improve the quality of faculty but also contribute to the overall development of the nation’s academic system, bringing it in line with global standards.

Conclusion

In conclusion, the recruitment of teaching staff in Higher Education Institutions (HEIs) in Uzbekistan must carefully balance legal requirements with practical implementation to ensure a robust educational system. Legal frameworks provide the necessary guidelines to maintain fairness, consistency, and adherence to national policies. However, these legal requirements should be seamlessly integrated into the practical aspects of recruitment to ensure the selection process is efficient, transparent, and effective.

A structured and transparent selection process plays a pivotal role in enhancing the quality of education. By adopting clear criteria, conducting thorough evaluations, and promoting accountability, HEIs can attract qualified and motivated teaching staff who are capable of contributing positively to the academic environment. Such a process not only fosters trust among stakeholders but also strengthens the institutional reputation, ultimately leading to improved educational outcomes.

Furthermore, aligning recruitment practices with both the legal standards and the needs of the educational community will support the long-term development of Uzbekistan's higher education sector. By continuously assessing and refining recruitment strategies, HEIs can ensure they are effectively meeting the evolving demands of students, society, and the workforce. This comprehensive approach will help drive progress in the educational landscape and contribute to the nation’s broader goals of academic excellence and sustainable development.

References:

1. Bektemirov, K. (2021). Challenges in Faculty Recruitment in Uzbekistan: A Policy Analysis. Tashkent University Press.
2. Boudarbat, B., & Montmarquette, C. (2021). Best Practices in Higher Education Recruitment: Lessons from Global Models. *Journal of Higher Education Policy*, 15(3), 203-217.
3. Bourdieu, P. (2021). *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Stanford University Press.
4. European Commission. (2019). *Best Practices in Faculty Recruitment: A Comparative Overview*. Brussels: European Commission.
5. Harvey, L. (2022). *Quality in Higher Education: The State of Play*. Routledge.
6. Knight, J., & de Wit, H. (2020). *Internationalization of Higher Education: New Perspectives*. Routledge.
7. Knight, J., & de Wit, H. (2020). *Internationalization of Higher Education: New Perspectives*. Routledge.
8. Kogan, M., & Lambiotte, J. (2021). *Faculty Recruitment and Retention in Higher Education: A Global Perspective*. Springer.
9. Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan. (2020). *The Law on Education*. Tashkent: Ministry of Higher and Secondary Special Education.
10. Smith, J., & Elkins, T. (2020). Technological Innovations in Higher Education Recruitment: A New Approach. *Journal of Higher Education Management*, 35(2), 78-92.
11. Sullivan, J., & Rosin, M. (2020). Fairness in Faculty Recruitment: Lessons from International Best Practices. *International Journal of Higher Education Policy*, 14(4), 104-118.
12. UNESCO. (2021). *International Higher Education Models: Recruitment Practices in the Global Context*. Paris: UNESCO.
13. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2022). *Global Trends in Faculty Recruitment*. Paris: UNESCO.

Tilshunoslikda lingvistik tadqiqotlar va nazariyalar sharhi
BIZNES NUTQI MASALASI VA UNING O‘ZIGA XOS JIHLTLARI

Eshchonov Sanjar,

O‘zMU, Amaliy ingliz tili va adabiyotshunoslik

kafedrasi o‘qituvchisi.

+998946313332

EshchonovS@gmail.com

Annotatsiya. Tadqiqot jarayonida biznes nutq va uning boshqa professionanl nutqlardan farqli jihatlari aniqlanishi natijasida uning o‘ziga xos tomonlari aniqlangan. Shuningdek, ishbilarmonlik aloqasi va munosabatlari xususida ham so‘z yuritilib, uning funksiyalariga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar. Biznes nutq, ishbilarmonlik munosabati, professional nutq, muloqot strategiyasi.

Biznes nutqi masalasi hali ham fanda to‘liq o‘z yechimini topmagan muammodir. Ishbilarmonlik nutqi tadqiqotchilari fikrlari borasida o‘zaro mutanosiblik yo‘qligi sababli, ba’zi olimlar biznes nutqini institutsional nutq deb hisoblashadi. Boshqa bir guruh olimlar buni diktum nutqiga, ba’zilar esa kasbiy nutqning bir qismi sifatida qarashadi. Bundan tashqari, biznes nutqini faqat ishbilarmonlik nutqi deb hisoblaydigan bir guruh olimlar uni maxsus, tashkillashtiruvchi nutq sifatida tavsiflovchi ilmiy ishlar ham mavjud.

Ba’zi tadqiqotlarda eslatib o‘tilgan o‘xshash atamalar “tjorat”, “korporativ”, “muzokaralar” nutqi, “ishbilarmonlik nutqi” keng qamrovli tushunchasining kichik turlaridir¹. Boshqacha aytganda, biznes va iqtisodiyotdan tashqari, savdo, moliya, bank, menejment va boshqa sohalaridagi nutq tavsiflash uchun biznes nutqidan foydalanish zarurati mavjud.

Biznes nutqi tushunchasiga berilgan ta’riflarning keng doirasi va uni o‘rganishga yondashuv biznes nutqining ko‘p qirraliligini ko‘rsatadi. Biznes nutqi – odamlarning ma’lum bir guruhi bilan muayyan kommunikativ o‘zaro ta’sir sharoitida amalga oshiriladigan, maxsus janrlarda ifodalangan nutqning o‘ziga xos tushunchasini

¹ Николаева Е.А. Формирование устной иноязычной письменной деловой коммуникации у студентов менеджеров (на материале английского языка). - Пятигорск, 2007. – 213 с.

belgilaydi. Biznes nutqi jamoaviy muhitda muloqotda, xizmat ko‘rsatish nuqtai nazaridan, rasmiy suhbatlarda qo‘llaniladigan nutqning alohida turi sifatida qaraladi.

Biznes nutqi so‘zlashuv nutqidan sezilarli farqlarga ega. Uni professional nutq deb ham atash mumkin. Ishbilarmonlik munosabatlaridagi diskurs – bu kognitiv ko‘rsatkich bo‘lib, u empirik bilimlar majmuini shakllantirishga asoslanadi, aniq maqsadlarga erishishga xizmat qiladi va muloqot paytida psixo-emotsional vaziyatni tartibga soladi.

Aksariyat hollarda “muloqot” va “aloqa” atamalari bir-birining o‘rnida ishlatiladi. Biroq, tadqiqotchi olimlarning fikriga ko‘ra, aloqa – bu ma’lumot berish jarayoni sodir bo‘ladigan davr. Demak, axborotni qabul qiluvchi obyekt nafaqat odam, balki mashina va hayvon ham bo‘lishi mumkin. Muloqot esa teng maqomga ega sheriklar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarga asoslangan ikki tomonlama jarayondir. Muloqot ham kommunikativ (axborot yetkazib berish), masalan, tartibga solish (xulq-atvorni tartibga solish funksiyasi), perseptiv (suhbatdoshlarni idrok etish funksiyasi), taklif (ishontirish funksiyasi) dan boshqa funksiyalarni bajaradi. Shuning uchun ham “muloqot” va “aloqa” atamalarini ba’zan sinonim sifatida qo‘llagan ma’qul.

Ishbilarmonlik aloqasi – bu muloqotning pragmatik, pragmapsihologik xususiyatini belgilovchi perseptiv, kommunikativ va interaktiv xatti-harakatlar darajasini o‘z ichiga olgan professional muloqotning shaxslararo madaniyatlararo zonasidir².

Umumiy ishbilarmonlik munosabatlari norasmiy munosabatlardan aniq maqsad va vazifalarni belgilashi bilan farq qiladi. Ishbilarmonlik munosabatlari inson hayotining eng muhim qismi va boshqa odamlar bilan muloqot qilishning asosiy shaklidir. Etnik me’yorlar bunday munosabatlarning asosiy tamoyillaridan biri sifatida qaraladi. Ishbilarmonlik munosabatlaridagi og‘zaki nutqda aytilgan so‘z tez tushunilishi va tinglovchi tomonidan oson qabul qilinishi kerak. Shuning uchun biznes munosabatlarida nutq birliklari oson, yengil shaklda yaratilishi va nutq uslubiga mos kelishi kerak.

Ishbilarmonlik aloqasi – bu rasmiy aloqa sohasidagi kommunikatorlarning umumiy huquqlari va maqsadlari bilan bog‘liq bo‘lgan muayyan muammoni hal qilishga qodir bo‘lgan va istalgan natijaga yo‘naltirilgan aloqa hisoblanadi.

² Тимофеев М.И. Деловое общение: Учебное пособие. – М.: Риор, 2004. – 48 с.

Ishbilarmonlik munosabatlarini biz xizmat ko'rsatish sohasidagi odamlar o'rtasidagi aloqani rivojlantirishga qaratilgan murakkab va ko'p qirrali jarayon deb ataymiz.

Ishbilarmonlik aloqasi sanoatni tashkil etish masalasini muhokama qilish, xizmat vazifalarini bajarish, faoliyatni rejalashtirish, tashqi aloqalarni o'rnatish, qarorlar qabul qilish, shartnomalar tuzish va hujjatlarni imzolash uchun ishlatiladi³. Biznes aloqasi sohasidagi har bir muloqotning mazmuni va shakli va har bir nutq tuzilishi kommunikativ maqsad va kutilgan natijaga bog'liq.

Ishbilarmonlik aloqasi juda samarali bo'lishi uchun barcha tarkibiy qismlarga, shu jumladan kommunikativ kompetensiyaga erisha olish kerak. Kommunikativ kompetensiya – bu atrofda odamlar, guruhlar va auditoriya bilan o'zaro munosabatda bo'lish qobiliyati, muzokaralar usullari va bilimlaridir. Kommunikativ kompetensiyani bilish deganda biz aloqa funksiyalarini, muloqot jarayonining xususiyatlarini, ovoz ohangini, sheriklarning ijtimoiy rollarini, taqdimot usullarini, verbal va noverbal aloqa vositalarini tushunamiz.

Ishbilarmonlik munosabatlarining o'zi aniq maqsadlarga qaratilgan. Ya'ni ish bilarmonlik munosabatlarini tashkil etish, muloqot strategiyasi va taktikasini tanlash, ish bilarmonlik munosabatlarida til vositalaridan foydalanish muayyan muammoni hal etishda samarali natijaga erishishga qaratilgan.

Ish munosabatlari – bu kasbiy, ilmiy, pedagogik faoliyatning ushbu sohalarida kasbiy faoliyatni tashkil etish va optimallashtirishga qaratilgan biznes sheriklarining o'zaro muloqoti jarayoni bo'lgan aloqa turi. Uni kasbiy, ilmiy, tijorat va boshqa xizmatlar sohasida qo'llaniladigan va ushbu sohada yuzaga kelgan muammolarni tashkil qilish va umumiy yechimga kelish uchun xizmat qiladigan munosabatlar yoki aloqa turi deb ta'riflasak ham bo'ladi. Ish bilarmonlik aloqasi esa biznesning professional sohasida aniq maqsadlarga erishishga yordam beradigan xizmat yoki faoliyat turidir. Shuningdek, u biznes faoliyati sohasidagi odamlar o'rtasidagi aloqani rivojlantirishning murakkab, ko'p rejalashtirilgan jarayoni bo'lib, haqiqiy muammolarni va natijalarni hal qiladigan biznes ma'lumotlari va tajribasini almashishni talab qiladi⁴.

Biznes nutqi uchrashuv, muzokaralar, taqdimotlar paytida muloqot qilish uchun zarur bo'lib, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan tashkilotlarda, ya'ni ilmiy, ishlab chiqarish, boshqaruv va tijoratda professional darajada qo'llaniladi.

³ Лавриненко В.Н. Психология и этика делового общения / . – М.: Юнити, 1999. – 43 с.

⁴ Панфилов А.К. Деловой стиль в общении. – М.: 2002. – 55 с.

Tadbirkorlik aloqasi sohasidagi har bir muloqotning mazmuni va shakli va har bir nutq tuzilishi kommunikativ maqsad va kutilgan natijaga bog‘liq. Ishbilarmonlik munosabatlari quyidagi funksiyalarni bajaradi: instrumental (boshqaruvning ijtimoiy mexanizmi); integrativ (biznes sheriklarini bog‘lovchi); o‘z-o‘zini taqdim etish (shaxsiy salohiyatni ko‘rsata olish); tarjima (harakatning aniq usullarini yetkaza olish); ijtimoiy nazorat (xulq-atvor va harakatlarni cheklash); sotsializatsiya (ishbilarmonlik muloqotining madaniy usullarini takomillashtirish); ekspressivlik (hissiy o‘zaro ta’sir).

Biznes nutqida muloqot aniq intralingvistik va ekstralingvistik omillarni ko‘rib chiqishni, ya’ni biznes sohasidagi muloqotni talab qiladi. Ishbilarmonlik aloqaning maxsus shakli hisoblanadi va muayyan maqsadda turli tadbirlarning tashkilotchisi va qatnashuvchisining maxsus yondashuvini o‘z ichiga oladi. Ishbilarmonlik aloqasi ma’lum bir maqsad uchun tematikdir. U kommunikativ maqsad va kutilayotgan natijaga bog‘liq.

Biznes nutqining standart modelini quyidagicha taklif qilamiz:

1. Muammo (mavzu – matn – ifodalangan fikr – axborot – hujjat)
2. Mavzu bilim (hikoya, g‘oya, fikr, munosabat)
3. Axborot bilimlari
4. Psixologik-emotsional holat (tashvish, chekinish, xotirjamlik va boshqalar).
5. Jestlar (tana, qo‘l, yuz harakatlari)
6. Xulq (kelish/ketish, salomlashish, o‘tirish, xayrlashish, kiyinish odobi)
7. Nutq odobi (ovozi ritmi, professional nutq uslubi)
8. Munosabatlar etiketi (muloqot qilish, jamoatchilik e’tiborini jalb qilish, ijobiy munosabat qoldirish qobiliyatini ko‘rsatish).

Ma’lumki, har qanday aniq professional maqsad o‘zining muloqot mazmunini talab qiladi. Agar muloqotning maqsadi biror narsani tushuntirish bo‘lsa, u holda ma’lumotni taqdim etishning mazmuni va shakli ko‘rsatma, ma’lumot beruvchi (maslahat) yoki ifodali sharh bo‘ladi.

Bugungi kun talabi o‘z ishida bilim va qobiliyat, madaniyat va mehnatni namoyon eta oladigan biznes mutaxassislarini talab qilmoqda. Ishbilarmonlik munosabatlarining o‘ziga xos xususiyatlari, o‘rnatilgan odatlari va belgilangan hujjatlari mavjud. Bundan tashqari, ishbilarmonlik muloqotida og‘zaki til uchun ravonlik ham juda muhimdir. Muayyan muassasada ish olib borish jarayonida munozaralar, hujjatlar almashinuvi, muzokaralar olib borish, shartnomalar tuzish, uchrashuvlar, davra suhbatlarida ishbilarmonlik muloqoti tili muhim o‘rin tutadi.

Ishbilarmonlik aloqasi ishbilarmonlik aloqalari sohasiga xizmat qilganligi sababli, unga qo‘yiladigan talablar, ayniqsa, birinchi navbatda, nutq sifati (to‘g‘rilik, aniqlik) va axloqiy me‘yorlarga qat‘iy rioya qilish juda muhim.

Biznes tili muayyan sohadagi mutaxassisdan tizimli bilim, malaka va kasbiy til malakalarini talab qiladi. Mutaxassis o‘z muhitida hamkasblari bilan muhokama qilganda, salomlashish, ishning borishini ko‘rsatish, ish rejasini qisqacha tushuntirish jarayonida odob va madaniyat darajasini saqlab turishi kerak. Muayyan taklif yoki rejani muhokama qilishda boshqalarning nuqtai nazarini inobatga olmasdan baland ovozda gapirish, faqat o‘z fikrini to‘g‘ri deb hisoblash ishbilarmonlik munosabatlarida o‘zaro tushunishga to‘sqinlik qiladi.

Biznes tilining muhim xususiyati odob va madaniyat doirasida so‘zlashish bo‘lib, muhokama qilinayotgan mavzuni har tomonlama bilish, aniq ma‘lumotlarni isbotlash zarurati asosiy shartdir. Biznes sohasida odamlar bilan to‘g‘ri muloqot qila olish va xizmat ko‘rsatish tadbirkorlik faoliyatida muvaffaqiyatning eng muhim omillaridan biri bo‘lib qolmoqda. Biznes nutqining quyidagi muhim xususiyatlarini ko‘zda tutish o‘rinli: hikoya qilish; hisobot berish; munozara; xabardor qilish; fikr bildirish; muhim ma‘lumotlarni eslatib o‘tish; mazmunli nutqdan foydalanish; ko‘rib chiqilayotgan masala bo‘yicha fikrlarni aniqlashtirish; aniq xulosalar chiqarish; nutq madaniyatini saqlash. Biznes nutqini dolzarb va mazmunli bo‘lishi uchun mutaxassislar quyidagi shartlarni hisobga olishadi: fikr yoki g‘oya muayyan vaziyatga bog‘liqligi; yangi g‘oyalarning muammoni aniqlashga ta‘siri; o‘xshatish va atamalar yordamida fikrni samarali yetkazish; ko‘rib chiqilayotgan masala bo‘yicha qo‘shimcha mulohazalar mavjudligi; so‘zlovchining pozitsiyasi; so‘zlovchi va tinglovchi o‘rtasidagi o‘zaro muloqot. Biznes muloqotining nutq shakli og‘zaki va yozma ravishda amalga oshiriladi. U og‘zaki shaklda amalga oshirilsa, nutq tiliga xos me‘yorlarga, yozma shaklda amalga oshirilsa, yozma tilga xos me‘yorlarga bo‘ysunadi. Zero, biznes diskursi bu lisoniy muloqot sodir bo‘ladigan ijtimoiy muhit, til vaziyati, adabiy til normalari va nutq madaniyatining kesishishini aks ettiruvchi, og‘zaki va yozma shaklda qo‘llaniladigan rasmiy uslubning bir turidir.

Biznes uslubi mutaxassislarga kasbi bilan bog‘liq holda yozma va og‘zaki muloqot qilish imkonini beradi. So‘zlashuv uslubida odamlar hech ikkilanmasdan darhol til muloqotiga kirishishi mumkin, ammo biznes munosabatlarida hamma ham og‘zaki muloqot qila olmasligi mumkin. Bu kasb bilan bog‘liq katta tajribaga erishishni ko‘rsatadigan og‘zaki uslub turiga kiradi.

**METAPHOR IN POLITICAL DISCOURSE: A COMPARATIVE
ANALYSIS OF DONALD TRUMP AND SHAVKAT MIRZIYOYEV’S
RHETORICAL STRATEGIES**

Chulliev Nuriddin Abdirashid ugli

E-mail: abdirashiduglinuriddin@gmail.com

2nd year master student, National University of Uzbekistan,

Faculty of Foreign Philology

Department of Practical English and Literature

Abstract Metaphors play a crucial role in political discourse by shaping public perception, simplifying complex issues, and reinforcing ideological stances. This study examines Donald Trump’s and Shavkat Miramanovich Mirziyoyev’s extensive use of metaphors in their speeches, highlighting their strategic function in persuasion and leadership construction. By analyzing selected speeches, including Trump’s inaugural address and Mirziyoyev’s key policy speeches, this thesis explores the key metaphorical frameworks both leaders employ. The findings suggest that while both use conflict, journey, and building metaphors, their rhetorical styles diverge in their cultural and political contexts, influencing public communication and reception.

Introduction Political discourse is a powerful tool for shaping public opinion, and metaphors serve as a critical mechanism within this domain. Metaphors are not merely rhetorical flourishes; they construct reality, frame policies, and evoke emotional responses. While Donald Trump’s political rhetoric is heavily laden with aggressive and populist metaphors, Shavkat Mirziyoyev employs a more reformist and developmental approach. This thesis investigates the primary metaphorical themes present in both leaders’ speeches and their impact on political discourse.

Literature Review The study of metaphors in political discourse has gained significant traction among linguists and political analysts. Lakoff and Johnson (1980) argue that metaphors are fundamental to human thought processes, shaping not only language but also perception and decision-making. Research suggests that Trump’s metaphor usage reinforces his populist narrative, while Mirziyoyev’s metaphors focus

on national progress and economic reform (ResearchGate, 2019; Uzbek Academy of Sciences, 2021). Furthermore, scholarly analyses indicate that both leaders use metaphorical framing to establish political legitimacy and public engagement.

Methodology This study employs qualitative content analysis to examine metaphorical language in key speeches by both leaders, including:

- Trump’s 2017 Inaugural Address
- Trump’s 2020 State of the Union Address
- Mirziyoyev’s 2016 Inaugural Speech
- Mirziyoyev’s 2022 Address to the Nation

These speeches were analyzed for recurring metaphorical themes and their rhetorical impact, supported by linguistic frameworks from cognitive metaphor theory and discourse analysis.

Analysis and Discussion

1. Conflict Metaphors

- Trump: Frequently employs war and battle metaphors, portraying political and social issues as conflicts (e.g., “war on drugs,” “invasion of illegal immigrants”).
- Mirziyoyev: Uses a more constructive conflict metaphor, framing reforms as a “battle against corruption” and an “economic struggle.”

2. Journey Metaphors

- Trump: Describes America’s progress as a journey (e.g., “steering the country in the right direction”).
- Mirziyoyev: Uses similar journey imagery but with a collective vision (e.g., “Our nation’s path to renewal and modernization”).

3. Building Metaphors

- Trump: Often refers to “rebuilding America” and creating a “strong foundation.”
- Mirziyoyev: Frequently emphasizes national development (e.g., “constructing a prosperous future,” “laying the groundwork for economic success”).

4. Economic Growth Metaphors

- Trump: Uses plant-based metaphors (e.g., “planting the seeds of economic growth”).
- Mirziyoyev: Similar usage but with agricultural imagery relevant to Uzbekistan’s economy (e.g., “harvesting the fruits of reform”).

5. Orientational Metaphors

- Trump: Uses spatial metaphors like “soaring economy” or “falling opponents.”
- Mirziyoyev: Emphasizes “rising opportunities” and “elevating standards of living.”

6. Security and Stability Metaphors

- Trump: Frames national security with fortress metaphors (e.g., “building strong borders,” “defending American sovereignty”).
- Mirziyoyev: Uses metaphors emphasizing unity and social cohesion (e.g., “strengthening the pillars of society,” “fortifying trust between government and people”).

7. Health and Well-being Metaphors

- Trump: Relates economic recovery to health metaphors (e.g., “reviving the economy,” “America is stronger than ever before”).
- Mirziyoyev: Uses similar health metaphors but often with a focus on education and reforms (e.g., “curing corruption,” “injecting new energy into reforms”).

8. Sports and Competition Metaphors

- Trump: Uses competition-driven metaphors to highlight economic policies (e.g., “winning again,” “beating China in trade”).
- Mirziyoyev: Less confrontational but still employs sports metaphors in economic and social contexts (e.g., “raising the bar for education,” “pushing forward reforms like a strong team”).

9. Religious and Moral Metaphors

- Trump: Occasionally employs religious imagery to connect with conservative voters (e.g., “America is a nation under God,” “restoring faith in our institutions”).
- Mirziyoyev: Uses moral and ethical metaphors (e.g., “building a just society,” “ensuring a bright future for our children”).

For further analysis, the metaphors in President Donald Trump's second inaugural address were delivered on January 20, 2025. Trump employed several metaphors in this speech to convey his vision and critique past leadership. For example, the usage of the "Golden Age" metaphor: "Three days ago, I took the oath of office, and we began the golden age of America." Thus, can be referred to that the commencement of his term as the onset of a "golden age" invokes a metaphor of prosperity and excellence. Historically, a "golden age" denotes a period of great achievements and happiness. By

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

using this metaphor, Trump suggests that his leadership will usher in an era of unparalleled success for the nation. "Weaponized" is another example of a metaphor in his speech. Describing the Justice Department as "weaponized" implies that it has been transformed into a tool or weapon against him. This metaphor suggests that the agency, which should be impartial, is being used aggressively by his adversaries to target him, highlighting a perceived misuse of power.

Excerpt: "He decried the attempts of the Justice Department under Merrick Garland to prosecute him over the events of January 6, 2021, arguing that his political enemies had weaponized the agency."

In further works on this topic, the usage of the following metaphors can be enlightened as a bright example "Peacemaker", "Tested and Challenged", "Manifest Destiny"

Excerpt: "He asserted that he wanted to be known as a peacemaker and that the strength of a nation should be measured by how many wars it puts an end to or prevents altogether rather than by those it wins."

Analysis: Labelling himself a "peacemaker" positions Trump as a figure who fosters peace rather than conflict. This metaphor serves to craft an image of a leader dedicated to resolving disputes and maintaining harmony, contrasting with a warrior-like persona.

"Tested and Challenged" Metaphor

Excerpt: "He described himself as chosen by God, and that he was 'tested and challenged more than any president in our 250-year history.'"

Analysis: The phrase "tested and challenged" employs a metaphor of examination or trial, suggesting that Trump's experiences have been a series of rigorous assessments. This positions him as a resilient figure who has endured and overcome significant adversities.

"Manifest Destiny" Metaphor

Excerpt: "Trump invoked the phrase 'Manifest Destiny' as he described an expansionist agenda."

Analysis: "Manifest Destiny" is a historical concept that justified American territorial expansion in the 19th century. By invoking this metaphor, Trump aligns his policies with a sense of destined growth and progress, suggesting that expanding influence or territory is a natural and preordained course for the nation.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

In summary, President Trump's use of metaphors in his inaugural address serves to frame his administration as the beginning of a prosperous era, portray himself as a divinely chosen and resilient leader, and align his policies with historical narratives of American progress and peace.

Conclusion Both Donald Trump and Shavkat Mirziyoyev utilize metaphors strategically to enhance their persuasive appeal and leadership persona. However, while Trump's rhetoric is often confrontational and populist, Mirziyoyev's discourse leans towards reformist and developmental themes. By framing political issues through familiar metaphorical structures, both leaders effectively shape public perception and reinforce their ideological narratives. The addition of security, health, sports, and moral metaphors further solidifies their rhetorical styles, catering to their respective audiences. Future research could further explore cross-cultural comparisons in political metaphor usage.

REFERENCES

- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
- ResearchGate. (2019). *Conceptual Metaphors in Donald Trump's Political Speeches: Framing his Topics and Self-Constructing his Persona*.
- Uzbek Academy of Sciences. (2021). *Metaphors in Shavkat Mirziyoyev's Reformist Discourse*.
- ARPG Web. (2020). *Metaphors in Political Speeches: A Comparative Analysis*.
- QMUL. (2016). *The Role of Metaphors in Political Communication: A Case Study of Donald Trump and Global Leadership.*

USED INTERNET SOURCE

1. https://www.whitehouse.gov/remarks/2025/01/remarks-by-president-trump-at-the-world-economic-forum/?utm_source=chatgpt.com
2. <https://www.rev.com/transcripts>
3. <https://edition.cnn.com/2025/01/20/politics/analysis-trump-inaugural-speech-great-power/index.htm>
4. <https://www.theguardian.com/us-news/2024/apr/06/donald-trump-speech-analysis>
5. <https://rollcall.com/factbase/trump/search/>

O‘RTA ASRLAR MANBALARIDA BUXORO VOHASINING SUG‘ORISH TIZIMI TARXININ YORITILISHIGA OID BA‘ZI MULOHAZALAR

**Usarov U.A. – Alfraganus universiteti
“Xalqaro munosabatlar va tarix” kafedrası” dotsenti**

Buxoro vohasi qadimdan Markaziy Osiyoning eng yirik ijtimoiy- iqtisodiy munosabatlar rivojlangan markazlaridan biri sifatida etirof etilish bilan birga, Buxoro shahri sharqning eng yirik savdo-sotiq va hunarmandchilik taraqqiy etgan shaharlari qatoridan joy olgan. Shuningdek, Buxoro shahri o‘rta asrlarda mintaqadagi markazlashgan davlatlarning ma‘muriy markaz sifatida o‘lka siyosiy hayotida muhim ahamiyat kasb etgan.

O‘rta asrlarda yaratilgan mahalliy va arab tarixchilar tomonidan yozilgan manbalarida Buxoro vohasining sug‘orilishi tarixi to‘g‘risida muhim ma‘lumotlar berilgan. Yozma manbalarning guvohlik berishicha, Buxoro va uning atrofida bir qancha katta-kichik shahar va kishloqlar joylashgan bo‘lib, bu hududlarda dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik yaxshi taraqqiy etgan. Vohada dehqonchilikning rivojlanishi va mo‘l-ko‘l hosil olinishi Buxoro va uning atrofidagi qishloqlar suv taminoti bilan yaxshi taminlanganligini qo‘rsatadi.

Jumladan tarixchi Abu Bakr Muhammad Narshaxiyning “Buxoro tarixi” asarida Buxoro tarixi bilan birga vohasining sug‘orish tizimi tarxinin yoritilishiga ham bag‘ishlangan bo‘lib, kitobda Buxoro vohasida ovchilik, baliqchilik va dehqonchilikning paydo bo‘lishi, Navmichkand, Poykand, Afshona, Varaxsha, Romitan, Vardona kabi qadimiy qishloqlarning bunyod etilishidan tortib, Buxoro shahrining qad ko‘tarishigacha bo‘lgan muhim tarixiy voqealar to‘g‘risida hikoya qilingan[1, 81-173].

Shu bilan birga, “Buxoro tarixi” asarida Buxoro shahri va uning atrofidagi yer-suv munosabatlari to‘g‘risida so‘z yuritilgan bo‘lib, muallif o‘rta asrlarda ishlatilgan “dexqon” ya‘ni qishloq hokimi”, mehnatkash ziroatchilarni “kashovarz”, ya‘ni “yer haydovchi-qo‘shchilar”, yirik yer egalariga qaram bo‘lib qolgan qishloq aholisini “kadivar” nomlari bilan aytadi. Mazkur kitobda Buxoro vohasining sug‘orish tizimi,

anhorlar bo‘ylab joylashgan qishloqlar, bog‘lar, rabotlar va ko‘shklar to‘g‘risida qimmatli ma‘lumotlar berilgan. VIII – XII asrlarda Buxoroni Karmana, Shopurkom, Harqonot ul-Ulyo, Xarqonrud, Ovxirfar, Somjan, Baykonrud, Faroviz is-Suflo yoki Komil Daymun, Avon, Kayfur, Rudi Zar kabi[1, 110-111] ariqlar suv bilan ta‘minlab turgan.

Abu Bakr Muhammad Narshaxiyning “Buxoro tarixi” kitobida vohani sug‘orib turgan kanal va anhorlar nomlarining kelib chiqish tarixi va toponimikasi to‘g‘risida ham qimmatli ma‘lumotlar berilgan. Misol uchun Shofirkon – atamisining kelib chiqishi to‘g‘risida quydagi ma‘lumotlarni keltirib o‘tadi: Shopurkom Buxoro atrofidagi anhorlardan birining nomi. Buxoro xalqi buni Shofurkom deb atagan. Manbada yozilishicha, Sosoniylar sulolasidan bo‘lgan Kisroning (Xisrav I (531-578) yoki Xisrav II (590-628)) farzandlaridan biri o‘z otasiga achchiq qilib, bu viloyatga kelgan. Uning nomi “Shopur” edi. “Pur” eron tilida “o‘g‘il” ma‘noni beradi. U Buxoroga kelganida Buxorxudot uni yaxshi qabul qiladi. Shopur ov qilishni yashxi ko‘rgan. Bir kuni ovga chiqib u Shopurkom tomoniga borib qoladi. U vaqtlarda o‘sha yerlarda hech bir qishloq, obod joy bo‘lmay, yayloq va ov qiladigan joy bo‘lgan. Bu yerlar Shopurga yoqib qolib, uni obod qilish uchun ulush sifatida o‘ziga berilishini Buxorxudotdan so‘ragan. Bu yerlarni olgach, katta anxor qazdirib, unga o‘z nomini bergan va “Shopurkom” deb atala boshlagan. Shundan so‘ng anxor bo‘ylab qishloq va qasr bino qilgan[1, 110].

Buxoro vohasi tarixini o‘rganishda tarixiy geografik manba Hudud ul-olam (muallifi nomolom) asari muhim sanaladi. Unda quyidagi ma‘lumotlar keltirilgan: Buxoro Movarounnaxrdagi eng katta va obod shahar, mashriq podshosining (bu yerda Somoniylar davlati nazarda tutilgan asar yozilgan vaqtda davlatni al-Amir al-Rizo Nuh II (976-97yy) boshqargan) poytaxti. Xavosi nam joy, mevalar va oqar suvlar ko‘p[5, 11-12]. Odamlari mergan va zafar qozonuvchi. U yerda yaxshi jun gilam-palos, sholcha va joynamoz tayyorlanadi, pashmin va sho‘ra ham ishlab chiqariladi hamda uni boshqa joylarga olib ketadilar. Buxoro hududi o‘n ikki farsangga o‘n ikki farsangdir va uning gir atrofii uzluksiz devor bilan o‘rab olingan va uning hamma rabotlariyu kishloklari ana shu devor ichkarisida joylashgan[5, 11-12] deb ta‘rif berilgan.

Hudud ul-olam asarida berilgan tarifga ko‘ra, Buxoro daryosi (Zarafshon daryosi) O‘rta Butamon (Zarafshon tizmasi) tog‘laridan to‘rtta daryo boshlanadi, olti farsang masofa oqib borgach, to‘rttalasi birlashaib batixi (ko‘l) bo‘ladi va uni Daryoja deb ataydilar. Undan bir daryo boshlanadi; Sarushana, Samarqand va Sug‘d hududidan

oqib o'tadi. Buxoro (viloyati) o'rtasidan oqib o'tib, suvning bir qismi Buxoroning ekinlariga sarf bo'ladi[3, 39]. Shuningdek, asarda yana bir qancha Zarafshon daryosining irmoqlari va ularning Amudaryoga quyilishi haqida ham to'xtalib o'tilgan. Hudud ul-olamda berilgan ma'lumotlarga ko'ra vohada suv ta'minoti yaxshi yo'lga qo'yilgan bo'lib, bu esa dehqonchilik, bog'dorchilik va polizchilikning rivojlanishida katta ahamiyat kasp etgan.

Buxoro vohasining sug'orilish tizimiga oid ma'lumotlar arab geograf olimi Ibn Havkalning “Kitob surat al-ard” (Yerning surati kitobi) asarida ham berib o'tilgan. Mazkur asarda Buxoro shahri va Buxoro vohasidagi ariqlar hamda ularning geografik jihatdan joylashuvi, ariqlarning qaysi hududlarni suv bilan ta'minlashi yoritilgan. Shuningdek, Buxoro shahri oqar suvini Samarqanddan oqib keluvchi eng azim daryo Buxoro daryosidan (Zarafshon daryosi nazarda tutilgan) oladi. Bu daryodan shaxarga bir necha ariqlar qazib suv chiqarilgan. Fashirdiza arig'i Buxoro daryosidan suv olib, bu ariq atrofida joylashgan ikki mingga yaqin bog'lar, qasrlar va ko'plab yerlarni suv bilan taminlagan deb tarif berib o'tilgan[4, 42].

Mazkur asarda Buxoro shahri qasrlarini, bog'lari va ko'plab yerlarini Juybor Bokor, Juybor al-Kavoririyin, Ju-i G'ashaj, Nahr Baykand, Navkada, at-Tohuna, Nahr Kushna, Raboh, ar-Registon, Nahr Zug'orkanda kabi ariqlar[4, 42-44] sub bilan ta'minlab turgani bayon qilingan.

Ibn Havkal o'zining “Kitob surat al-ard” asarida Buxoro vohasini suv bilan taminlashda al-Buttam[2] tog'laridan tushib, Samarqand tomonidan Buxoroga oqib keluvchi daryo Nahr as-Sug'd (Zarafshon daryosining sug'dcha nomi), daryosi to'g'risida ham ma'lumot berib o'tgan. Bu daryodan ham juda ko'p ariqlar qazilib Buxoro devori ichidagi qishloq va ekinzorlarni sug'organ. — Buxoro: Shofrikom, Xarg'on-rud, Najor Xiftar, Nahr Jarg', Navkada, Nahr Barasha, Nahr Kushna, Nahr ar-Romiton, Quyi Farovuz, Arvon, Yuqori Farovuz, Xoma Nahr Navkada kabi ariqlar orqali sug'orilgan. Manbada berilgan ma'lumotlarga ko'ra ariqlarning ko'pchiligida suvning ko'p bo'lganligidan ariqlarda qayiqalar ham katnaganligi takidlangan. Buxoro qishloqlarining dehqonchilik va suvga bo'lgan ehtiyoji mana shu ariqlarga asoslangan edi[4, 45-46].

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, qadimgi davrdan Markaziy Osiyo hududi, xususan Buxoro vohasi aholisining asosiy mashg'ulotlaridan biri bu dehqonchilik bo'lib, o'z navbatida dehqonchilikni taraqqiy etishida asosiy o'rinni sug'orish tizimi tashkil etgan. Shuning uchun daryo va ariqlarning suv manbaidan

oqilona foydalana olish muhim hisoblangan. Manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib Buxoro va uning atrofidagi hududlarda sug'orish tizimi juda yaxshi yo'lga qo'yilganiga guvoh bo'lamiz.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абу Бакр Муҳаммад ибн Жаъфар ан-Наршахий. Бухоро тарихи. – Тошкент, Камалак. 1991. – Б. 81-173.
2. Ал-Буттам – Зарафшон дарёсининг юқори оқими ҳавзасидаги тоғли ўлка номининг арабча номи. Форс тилидаги манбаларда Буттамон деб келтирилган. Худуд ул-олам асарида Бухоро дарёсини бошланиши Ўрта Бутамон (Буттамон) – Зарафшон тоғ тизмасидан бошланган деб келтирилган.
3. Бўриев О. Марказий Осиё тарихий географиясидан лавҳалар (ёзма манбалартадқиқи ва таржималар). Ўқув қўлланма. –Тошкент: Тафаккур, 2015. – Б. 39.
4. Ибн Ҳавкал. Китоб сурат ал-ард. (Маварауннахр). Араб тилидан таржима ва изоҳлар муаллифи Ш.К.Камолиддинов. –Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2011. – Б 42-46.
5. Худуд ул-олам.Форс тилидан О.Бўриев таржимаси. –Тошкент, Ўзбекистон. 2008. – Б. 11-12.

**Research Science and
Innovation House**

MATEMATIKADA KOMPLEKS SON TUSHUNCHASI

Axatqulov Anvar Almasovich. Jizzax davlat pedagogika universiteti, “Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta’lim” kafedrası o’qituvchisi ahatkulovanvar@gmail.com

Axrorova Sevinch Bahodir qizi. Jizzax davlat pedagogika universiteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompleks sonlar tushunchasi va ular ustida bajariladigan asosiy amallar haqida batafsil ma’lumot beriladi. Kompleks sonlarning haqiqiy va mavhum qismlari, mavhum birlik (i) tushunchasi hamda ularning algebraik ifodalanishi keltirilgan. Maqola yakunida kompleks sonlarning elektronika, fizika va matematika sohalaridagi qo’llanilishi haqida qisqacha ma’lumot beriladi. Ushbu maqola kompleks sonlar tushunchasini o’rganayotgan talabalar va matematikaga qiziquvchilar uchun foydalidir.

Kalit soʻzlar: Kompleks son, mavhum birlik, haqiqiy va mavhum qism, kompleks sonlar algebraik shakli, kompleks sonlarning moduli, kompleks sonlarning argumenti.

Kirish: Matematikaning rivojlanishi davomida turli muammolarni yechish jarayonida yangi son tushunchalari paydo boʻlib kelgan. Haqiqiy sonlar toʻplami (musbat, manfiy, butun, kasr, irratsonlar) matematik ehtiyojlarni ma’lum darajada qondirgan boʻlsa-da, ayrim masalalarda $x^2+1=0$ kabi tenglamalarni yechishda yangi sonlar tushunchasi kerak boʻldi. Chunki bu tenglamada hech qanday haqiqiy son x ning kvadrati manfiy boʻlishiga olib kelmaydi.

Haqiqiy sonlar bilan ish koʻrilganda noldan farqli har qanday haqiqiy sonni kvadrati musbat boʻladi deyilgan edi. Ammo kvadrati manfiy boʻlgan sonlar bilan ham ish koʻrishga toʻgʻri keladi. Bunday sonlar tabiiyki haqiqiy son boʻlmaydi.

Shu sababli, matematiklar yangi turdagi son — kompleks son tushunchasini joriy qildilar. Kompleks sonlarning asosi mavhum birlik i boʻlib, u quyidagi xususiyatga ega:

$$i^2 = -1$$

Bu tushuncha dastlab matematiklarga g‘ayritabiiy tuyulgan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan uning amaliy qo‘llanilishi va matematik ahamiyati isbotlandi. Bugungi kunda kompleks sonlar algebra, analiz, fizikada to‘lqinlar va elektr muhandisligi, kvant mexanikasi kabi sohalarda keng qo‘llanilmoqda.

1- Ta’rif. Kvadrati -1 ga teng ifodani mavhum birlik deb ataladi va u i orqali belgilanadi.

Shunday qilib, $i^2 = -1$ yoki $i = \sqrt{-1}$.

Mavhum birlikning ta’rifidan $i^3 = i^2 \cdot i = -1 \cdot i = -i$, $i^4 = i^2 \cdot i^2 = (-1)(-1) = 1$, $i^5 = i$ va hokazo umuman k butun son uchun $i^{4k} = 1$, $i^{4k+1} = i$, $i^{4k+2} = -1$, $i^{4k+3} = -i$ ekannligi kelib chiqadi.

2-Ta’rif. z kompleks son deb

$$z = a + bi$$

ko‘rinishdagi ifodaga aytiladi, bunda a va b haqiqiy sonlar.

a va b ni z kompleks sonning haqiqiy va mavhum qismlari deyiladi va

$$\operatorname{Re}z = a, \quad \operatorname{Im}z = b$$

kabi belgilanadi.

Xususiyl holda, agar $a=0$ bo‘lsa u holda $z=0+ib=bi$ bo‘lib u sof mavhum son deyiladi. Agar $b=0$ bo‘lsa $z=a+i0=a$ haqiqiy son hosil bo‘ladi. Demak, haqiqiy va sof mavhum sonlar kompleks sonning xususiyl holi.

3-Ta’rif. Ikkita $z_1 = a_1 + ib_1$ va $z_2 = a_2 + ib_2$ kompleks sonlar $a_1 = a_2$ $b_1 = b_2$ bo‘lgandagina teng ($z_1 = z_2$) deyiladi.

Demak haqiqiy qismlari o‘zaro va mavhum qismlari o‘zaro teng bo‘lgan kompleks sonlar teng bo‘lar ekan.

4- Ta’rif. Ham haqiqiy qismi ham mavhum qismi noldan iborat kompleks son nolga teng deyiladi.

Demak, $a=0$, $b=0$ bo‘lgandagina $z=0$ va aksincha $z=a+ib=0$ dan $a=0$, $b=0$ kelib chiqadi.

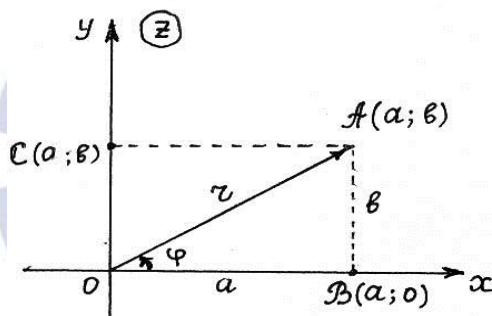
5- Ta'rif. Faqat mavhum qismining ishorasi bilan farq qiluvchi ikkita $z=a+ib$ va $\bar{z}=a-ib$ kompleks sonlar o'zaro qo'shma kompleks sonlar deyiladi.

6- Ta'rif. Haqiqiy va mavhum qismlarining ishoralari bilan farq qiluvchi ikkita $z_1=a+ib$ va $z_2=-a-ib=-z_1$ kompleks sonlar qarama – qarshi kompleks sonlar deyiladi.

Kompleks sonning geometrik tasviri

Har qanday $z=a+ib$ kompleks sonni Oxy tekislikda koordinatalari a va b bo'lgan $A(a,b)$ nuqta shaklida tasvirlash mumkin. Aksincha, Oxy tekislikdagi har qanday $A(a,b)$ nuqtaga $z=a+ib$ kompleks son mos keladi.

Kompleks sonlar tasvirlanadigan tekislik z kompleks o'zgaruvchining tekisligi deyiladi va tekislikka doiracha ichiga z qo'yiladi. (1-chizma)

1-chizma

Shunday qilib kompleks sonning geometrik tasviri \mathbb{Z} tekislikning nuqtasidan iborat ekan. Bunda Ox o'qda yotuvchi nuqtalar $z=a$ haqiqiy sonlarni ($b=0$), Oy o'qda yotuvchi nuqtalar esa $z=bi$ sof mavhum sonlarni tasvirlaydi ($a=0$). Shuning uchun kompleks sonlarni z kompleks o'zgaruvchining tekisligi \mathbb{Z} da tasvirlanganda Ox o'q haqiqiy o'q, Oy o'q mavhum o'q deb ataladi. Umuman aytganda, kompleks sonlar to'plami bilan \mathbb{Z} tekislikdagi barcha nuqtalar to'plami orasida o'zaro bir qiymatli moslik mavjud.

$A(a,b)$ nuqtani koordinatalar boshi bilan tutashtirib \overrightarrow{OA} vektorni hosil qilamiz. Ba'zi hollarda $z=a+ib$ kompleks sonni \overrightarrow{OA} vektor ko'rinishda tasvirlash ma'qul bo'ladi. Bu ham kompleks sonning geometrik tasviri deyiladi.

Shunday qilib, kompleks sonning geometrik tasviri \mathbb{Z} tekislikdagi nuqtadan yoki

vektordan iborat ekan.

Kompleks sonlar matematikada haqiqiy sonlar to‘plamini kengaytirib, $i^2=-1$ shartini qanoatlantiruvchi mavhum birlik orqali ifodalanadi. Har bir kompleks son $z=a+bi$ ko‘rinishida yozilib, bu yerda a – haqiqiy qism, b – mavhum qism hisoblanadi. Kompleks sonlar ustida qo‘shish, ayirish, ko‘paytirish va bo‘lish kabi asosiy amallar bajariladi. Shuningdek, ularning modul va argumenti orqali geometrik interpretatsiyasi ham mavjud bo‘lib, ular darajaga oshirish, ildiz chiqarish va eksponensial shaklda ifodalash kabi keng qo‘llaniladi.

Ushbu sonlar fizika, elektronika, muhandislik va boshqa fan sohalarida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ayniqsa signal ishlov berish, kvant mexanikasi va elektromagnit maydonlar nazariyasida keng qo‘llanadi. Shu sababli, kompleks sonlarni tushunish va ulardan foydalanish zamonaviy matematik va ilmiy tadqiqotlarda juda muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar.

1. Keldiyor U., Ergashev M., Xudoyberganov A. – *Oliy matematika* Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2018.
2. Rahmatullayev Sh., *Matematika asoslari* Toshkent: O‘zbekiston Fanlar akademiyasi, 2020.
3. Ahmedov I., Hamidov B., Rahmonov U. Matematika (Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik) Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2017.
4. Karimov U. – *Kompleks sonlarning analitik funksiyalari* O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Matematika instituti jurnali, 2019-yil.
5. Ziyouz.com – Matematika bo‘yicha elektron darsliklar Manzil: <https://ziyouz.com>
6. O‘zbekcha Vikipediya – Kompleks sonlar Manzil: https://uz.wikipedia.org/wiki/Kompleks_sonlar

O'pka tuberkulyozi bo'lgan bemor bolalarda klinik va epidemiologik tekshiruv usullari

Xasanova Mohira Farxadovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Kirish. O'pka tuberkulyozi dunyo miqyosida keng tarqalgan yuqumli kasallik bo'lib, ayniqsa, immuniteti sust bo'lgan bolalar orasida kasallanish ko'rsatkichi yuqori saqlanib qolmoqda. Bolalarda tuberkulyozning kechishi ko'pincha yashirin bo'lib, kasallikning aniqlanishi kechikishi mumkin. Shu sababli, bolalarda tuberkulyozni o'z vaqtida aniqlash va erta tashxis qo'yish uchun klinik va epidemiologik tekshiruv usullari muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot maqsadi. O'pka tuberkulyozi bilan kasallangan bolalarda kasallikning klinik belgilari va epidemiologik xususiyatlarini aniqlash hamda diagnostik tekshiruv usullarining samaradorligini baholash.

Material va usullar. Tadqiqot doirasida o'pka tuberkulyozi tashxisi qo'yilgan 0-18 yoshdagi bolalar klinik, epidemiologik va laborator tekshiruvlardan o'tkazildi. Tekshiruv quyidagi usullar asosida olib borildi:

Anamnestik ma'lumotlar yig'ish: Bemorlarning oilaviy va ijtimoiy sharoiti, kontaktli holati o'rganildi.

Klinik tekshiruv: O'pka tuberkulyozi bilan kasallangan bolalarda asosiy simptomlar (isitma, yo'tal, vazn yo'qotish, holsizlik) qayd etildi.

Laborator tekshiruvlar: Mikroskopik tekshiruv va bakterial ekish usullari yordamida balg'amda Mycobacterium tuberculosis borligi aniqlangan, Immunodiagnostika: Mantou sinamasi o'tkazilgan.

Instrumental tekshiruvlar: Rentgenografiya orqali o'pka shikastlanishining turli shakllari o'rganilgan. Kompyuter tomografiya (KT) orqali aniqroq tashxis qo'yish imkoniyati baholanadi.

Olingan natijalar. O'pka tuberkulyozi bilan kasallangan bolalarda klinik simptomlar aksariyat hollarda uzoq davom etuvchi yo'tal, umumiy holsizlik, vazn yo'qotish va kechki isitmalanish bilan namoyon bo'ldi.

- Epidemiologik tahlil natijalariga ko'ra, bolalarning aksariyati tuberkulyoz bilan kasallangan oila a'zolari bilan kontaktda bo'lishgani aniqlandi.

- Laborator tekshiruv natijalari shuni ko'rsatdiki, Mantu sinamasi yuqori sezgirlikka ega bo'lib, KT esa o'pka shikastlanishining erta bosqichlarini aniqlashda muhim vosita ekanligi qayd etildi.

Xulosa. O'pka tuberkulyozi bilan kasallangan bolalarda tashxis qo'yishda klinik simptomlar bilan bir qatorda epidemiologik tekshiruvlar va zamonaviy laborator-instrumental usullar muhim ahamiyatga ega. Mantu sinamasi tashxis qo'yishda samarali bo'lib, kompyuter tomografiya tuberkulyozning kech bosqichlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Kelgusida bolalar orasida tuberkulyoz tarqalishini oldini olish uchun keng qamrovli skrining dasturlarini amalga oshirish lozim.

Research Science and
Innovation House

O'pka tuberkulyozi va allergik bronxiti bo'lgan bemorlarda immunnologik aspektlarni o'rganish va qiyosiy taqqoslash usullari

Xasanova Mohira Farxadovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi Urganch filiali

Kirish. Tuberkulyoz va allergik bronxit nafas yo'llari kasalliklari orasida keng tarqalgan bo'lib, ularning immunologik mexanizmlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqot ikkala kasallikda ham immunologik ko'rsatkichlarni qiyosiy o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar. Tuberkulyoz, allergik bronxit, immunologik ko'rsatkichlar, sitokinlar, immunoglobulinlar, differensial tashxis

Tadqiqot maqsadi. -O'pka tuberkulyozi va allergik bronxit bilan kasallangan bemorlarda immunologik ko'rsatkichlarni aniqlash
-Ikkala kasallikda immunologik o'zgarishlarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash
-Kasalliklarning kechishida immunologik ko'rsatkichlarning ahamiyatini baholash

Material va metodlar

O'pka tuberkulyozi bilan kasallangan 50 nafar bemor

Allergik bronxit bilan kasallangan 50 nafar bemor

Nazorat guruhi - 30 nafar sog'lom shaxs

Tekshirish usullari:

Klinik-laborator tekshiruvlar: Umumiy qon tahlili, Biokimyoviy ko'rsatkichlar, Balg'am tekshiruvi.

Immunologik tekshiruvlar: T- va B-limfotsitlar miqdori, Immunoglobulinlar (IgA, IgM, IgG, IgE) darajasi, Sitokinlar profili (IL-4, IL-6, TNF- α , IFN- γ), Fagotsitoz faolligi.

Kutilayotgan natijalar

1. O'pka tuberkulyozida:

- Th1 tipdagi immune javob ustunligi
- IFN- γ va TNF- α yuqori darajasi
- Fagotsitoz faolligining o'zgarishi

2. Allergik bronxitda:

- Th2 tipdagi immune javob ustunligi
- IgE va IL-4 yuqori darajasi
- Eozinofillar sonining oshishi

Xulosa. Tadqiqot natijalaridan kutiladigan ma’lumotlar ikkala kasallikni differensial tashxislash va davolash taktikasini optimallashtirishga yordam beradi.

Amaliy ahamiyati. Immunologik ko‘rsatkichlar asosida kasalliklarni erta tashxislash, Davolash samaradorligini monitoring qilish, Kasallik prognozini baholash imkoniyati, Individual davolash taktikasini ishlab chiqish.

Research Science and
Innovation House

YO'SINLARNING TABIATDAGI O'RNI VA TARQALISH XUDUTLARI

Pardaboyev Soxib Begali o'g'li

JDPU Sirtqi bo'lim, Tabiiy va aniq fanlarda
masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi. e-mail. soxibpardaboyev1@gmail.com

Mullajonova Nilufar Farxod qizi

JDPU Sirtqi bo'lim, “Tabiiy va aniq fanlarda
masofaviy ta'lim kafedrası” biologiya yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada yo'sinlarning ahamiyati, jumladan, hayvon va inson hayotidagi o'zni. Bugungi kunda yo'sinlar tabiatda tarqalishi va ularning turlarini yo'qolib ketishini oldini olish maqsadida ko'pkina ilmiy va amaliy chora tadbirlar amaliyotga joriy etilib, o'zining ijobiy samaralarini berib kelmoqda.

Kalit so'zlar: Yo'sintoifalar, o'simlik, qo'riqxon, yaylov, sfagnum va funariya.

Kirish

Bir qarashda ko'rimsiz va xushmanzara bo'lmagan yo'sintoifalar tabiatda juda va muhim rol o'ynaydi. Ular tabiatda quyosh nurini qabul qilish kislorod ajratib moddalarning davriy aylanishini ta'minlab shuningdek yo'sintoifalar boshqa o'simliklar singari biosferaning muhim komponenti sifatida xizmat qilib xuddi odam singari ajralmas qismi hisoblanadi.

Yo'sinlar — o'zgaruvchan haroratda ham ya'ni namgarchilikka yoki qirg'oqchilikda shuningdek kam hosildor muhitlarda ham jamoa hosil qilib o'sa oladi. Bunday joylarda boshqa yuksak o'simliklar ahyon – ahyonda yoki umuman uchrashi juda qiyin. Yo'sinlar odatda birlamchi o'simliklar guruhi tarkibiga kirib ular qoyalarga, toshlarga va suvli yalong'och tuproqlarga o'sa oladigan pioner o'simliklar hisoblanadi. O'sha muhitda birinchi paydo bo'lgan yo'sinlar asta sekinlik bilan nobud bo'lishi natijasida boshqa yo'sinlar yoki yopiq urug'li o'simliklar o'sishi uchun muhit yaratib beradi [42,43,44]. Ayniqsa kakku zig'iri (*Polutrichum commune*) bilan yoppasiga qoplana boshlaydi. Keyinchalik sfagnum yo'sinlari paydo bo'lishi o'simliklar qoplamidagi roli asta sekinlik bilan orta boradi va nihoyat yo'sinlarda tashkil topgan botqoqlik hosil bo'ladi.

Keyinchalik o'rmonning asta sekinlik tiklanish natijasida tuproqdagi namlik darajasi o'zgarib boshlaydi. Bu esa sfagnum yo'sinlari va kakku zig'iri o'z o'rnini boshqa yo'sinlar va gulli o'simliklarga ajrata boshlaydi. Shimoldagi tayga zonalarida yog'ingarchilik yuqori bo'lishi natijasida ko'pchilik gulli o'simliklar namgarchilik va sovuq iqlimga moslasha olmay nobud bo'la boshlaydi va ularning qoldiklari organik o'g'itlarga aylanib torf yo'sinlarning o'sishi tezlashib torfli qatlam hosil qilib yerning yoppasiga gilamdek egallaydi. Agar insoniyat o'tloq hayotiga aralashmasa ya'ni suvni va havoni ta'minlamas ekan bu o'tloqlar keyinchalik botqoqlikka aylanadi. Sfagnumli botqoqliklar ahamiyati juda katta, ya'ni ulardan torf undan yoqilg'i sifatida foydalanadi. Shuningdek kimyo sanoati uchun xomashyo materiali hisoblanib qurilish va qishloq xo'jaligi uchun ham muhim xom ashyo hisoblanadi. Insoniyat bevosita yo'sintoifalarni bir qancha turlaridan foydalaniladi. Sfagnum yo'sini antibiotik xususiyatga ega bo'lib, u o'ziga katta namlik to'plab va issiqlikni o'tkazmaydi. Izolyasiya vositasi sifatida qo'llaniladi. Ayniqsa medisina yaralarga bog'lash uchun bog'lam sifatida ishlatiladi. Shuningdek bir qancha halq xo'jaligida (ayniqsa qish vaqtlarida) yosh bolalarni tagiga to'shaydigan taglik vositasi sifatida bir qancha xalqlar ishlatiladi. Sfagnum yo'sinlari qurilishda issiqlik ezolyasiyasi sifatida akvariumlar uchun bir qancha yo'sinlardan manzarali o'simlik sifatida o'stirish mumkin, masalan suzuvchi richchiya misol bo'la oladi.

Sfagnum va bargli yo'sinlari mevalarni uzoq saqlashda uning ostki qismiga to'shsh va o'rash uchun yaxshi material hisoblanadi. Shuningdek chorva mollarining tagiga to'shshda ba'zan medisinada dezenfeksiyalovchi material sifatida ishlatiladi. Biroq sfagnum yo'sinlari zarar ham keltiradi. Ular tundra sharoitida o'tloq va yaylov pichanzorlarini botqoqlantirib ayniqsa ko'p zarar yetkazadi [29,32,38]. Xozirda nam o'lchagich funariya (*Funaria hugrametria*) eksperimental botanik tajribalarida obyekt sifatida turli tashqi muhit faktorlarini o'simliklarga ta'sirini o'rganiladi. Yo'sintoifalarda shuningdek atmosferaning ifloslanishi indikator aniqlaydigan o'simlik sifatida ham foydalanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Абрамова А.Л., Абрамов И.Л. Мхи ушелья Кондара (Таджикская ССР). Новости сист. низш. раст. Л.: 1964, с.325-341.
2. Абрамова А.Л., Абрамов И.И. Сфагновые мхи в горах Средней Азии. Новости сист. низш.раст. Л.: 1970,с. 333-346.
3. Абрамов И.И., Волкова Л.А. Определитель листостебельных мхов Карелии// Арктоа. -1998. Т.7, Прилож.1. - 390 с.
4. Абрамова А.Л., Ладыженская К.И., Савич-Любицкая Л.И. Андрезевые и Бриевые (Тетрофиссовые, Политриховые, Буксбаумиевые, Шистостегиевые) мхи. – В кн.: Флора споровых растений СССР. Т. Ш. Листостебельные мхи (2). Изд.АН СССР, М.- Л.: 1954, с 141 – 305.
5. Абрамова А.Л., Маматкулов У.К. Барбула Иогансена (*Barbula Johansenii* Williams) в горах Средней Азии. – Докл. АН ТаджССР, т. 1X, №18, 1966, с. 41 – 44.
6. Абрамов И.И., Абрамова А.Л., Дуда И.К флоре печеночных мхов Средней Азии. – В кн.: Новости сист. низш. раст. т. 10. – Л.: Наука, 1973, с.

KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLI

Raxmatov Alisher Shirinboyevich. Jizzax davlat pedagogika universiteti
“Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta’lim” kafedrası o’qituvchisi
alisherraxmatov0@gmail.com

Komilov Shaxzod Zokirjon o’g’li. Jizzax davlat pedagogika universiteti 4-kurs
talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada kompleks sonning trigonometrik shakli haqida batafsil ma'lumot beriladi. Dastlab, kompleks sonlarning asosiy tushunchalari va ularning moduli hamda argumenti tushuntiriladi. Keyinchalik, Euler formulasi asosida kompleks sonning trigonometrik shakli $z=r(\cos\theta+isin\theta)$ ko‘rinishida ifodalanishi tushuntiriladi. Maqolada kompleks sonlarning trigonometrik shaklda ko‘paytirish, bo‘lish, darajaga oshirish va ildiz chiqarish amallari misollar bilan yoritiladi. Shuningdek, ushbu shaklning elektronika, fizika va injiniringdagi qo‘llanilishi haqida ham qisqacha ma’lumot beriladi. Maqola matematikani chuqur o‘rganayotgan talabalar, muhandislar va ilmiy izlanish olib borayotgan mutaxassislar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: kompleks son, trigonometrik shakl, modul, argument, Euler formulasi, polar koordinatalar, De Moivre formulasi, haqiqiy qism, mavhum qism, matematik formulalar.

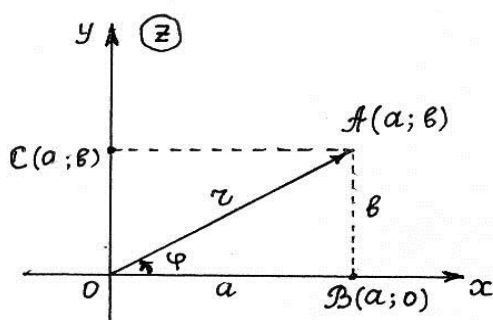
Kirish: Matematikaning rivojlanishi davomida turli muammolarni yechish jarayonida yangi son tushunchalari paydo bo‘lib kelgan. Haqiqiy sonlar to‘plami (musbat, manfiy, butun, kasr, irratsonlar) matematik ehtiyojlarni ma’lum darajada qondirgan bo‘lsa-da, ayrim masalalarda $x^2+1=0$ kabi tenglamalarni yechishda yangi sonlar tushunchasi kerak bo‘ldi. Chunki bu tenglamada hech qanday haqiqiy son x ning kvadrati manfiy bo‘lishiga olib kelmaydi.

Haqiqiy sonlar bilan ish ko‘rilganda noldan farqli har qanday haqiqiy sonni

kvadrati musbat bo'ladi deyilgan edi. Ammo kvadrati manfiy bo'lgan sonlar bilan ham ish ko'rishga to'g'ri keladi. Bunday sonlar tabiiyki haqiqiy son bo'lmaydi.

Koordinatalar boshini qutb, Ox o'qning musbat yo'nalishini qutb o'qi deb \textcircled{z} kompleks tekislikda qutb koordinatalar sistemasini kiritamiz. φ va r $A(a,b)$ nuqtaning qutb koordinatalari bo'lsin.

A nuqtaning qutb radiusi r , ya'ni A nuqtadan qutbgacha bo'lgan masofa $z=a+bi$ kompleks sonning **moduli** deyiladi va $|z|$ kabi belgilanadi.

Pifagor teoremasiga binoan 1-chizmadagi to'g'ri burchakli OAB uchburchakdan $r = \sqrt{a^2 + b^2}$ kelib chiqadi. Masalan, $z_1 = -3 + 4i$ sonning moduli $r_1 = |z_1| = |-3 + 4i| = \sqrt{3^2 + 4^2} = 5$ ga teng. Noldan farqli har qanday kompleks sonning moduli musbat haqiqiy sonidir.

A nuqtaning qutb burchagi φ ni z kompleks sonning **argumenti** deyiladi va $Argz$ kabi belgilanadi. Argument bir qiymatli aniqlanmay, balki $2\pi k$ qo'shiluvchi qadar aniqlikda aniqlanadi, bunda k -butun son. Argumentning hamma qiymatlari orasida $0 \leq \varphi < 2\pi$ tengsizlikni qanoatlantiruvchi bittasini tanlaymiz. Bu qiymat **bosh qiymat** deyiladi va $\varphi = argz$ kabi belgilanadi.

Dekart va qutb koordinatalari orasidagi bog'lanish $a = r \cos \varphi$, $b = r \sin \varphi$ ni hisobga olib $z = a + bi = r \cos \varphi + i r \sin \varphi$ yoki $z = r(\cos \varphi + i \sin \varphi)$ (1) tenglikka ega

bo'lamiz.

Bu tenglikning o'ng tomonidagi ifoda $z=a+bi$ kompleks sonning **trigonometrik shakldagi yozuvi** deb ataladi.

Qutb burchagi $\varphi = \arctg \frac{b}{a}$ kabi topilishi ma'lum.

Shunday qilib, z kompleks sonning moduli deb uni tasvirlovchi vektorning uzunligiga, argumenti deb shu vektorning Ox o'qning musbat yo'nalishi bilan tashkil etgan burchagiga aytilar ekan.

$\varphi = \arctg \frac{b}{a}$ argumentni hisoblashda z kompleks sonning koordinatalar tekisligining qaysi choragida yotishini hisobga olish kerak, chunki $\arctg \frac{b}{a}$ qiymatga φ argumentning ikkita qiymatlari mos keladi. Shuning uchun

Research Science and
Innovation House

$$\varphi = \arg z = \begin{cases} \arctg \frac{b}{a}, & \text{agar } a > 0, b > 0 \text{ bo'lsa,} \\ \pi + \arctg \frac{b}{a}, & \text{agar } a < 0, b \text{ istalgan son bo'lsa,} \\ 2\pi + \arctg \frac{b}{a}, & \text{agar } a > 0, b < 0 \text{ bo'lsa.} \end{cases}$$

tenglikdan foydalanish kerak. Masalan,

$$\begin{aligned} \arg(1+i) &= \arctg 1 = \frac{\pi}{4}, \text{ chunki } a=1 > 0, b=1 > 0, & \arg(-1+i) &= \\ &= \pi + \arctg(-1) = \pi - \frac{\pi}{4} = \frac{3\pi}{4}, \text{ chunki } a=-1 < 0, b=1 > 0, & \arg(-1-i) &= \pi + \arctg 1 = \frac{5\pi}{4}, \\ \text{chunki } a=-1 < 0, & b=-1 < 0, & \arg(1-i) &= 2\pi + \arctg(-1) = 2\pi - \frac{\pi}{4} = \frac{7\pi}{4}, \text{ chunki} \\ & a=1 > 0, b=-1 < 0. \end{aligned}$$

Kompleks sonning $z=a+bi$ ko'rinishdagi yozuvi kompleks sonning **algebraik** shakli deyiladi.

Kompleks son vektor shaklida tasvirlanganda haqiqiy songa $0x$ o'qda yotuvchi vektor, sof mavhum songa $0y$ o'qda yotuvchi vektor mos keladi.

1-misol. $z=a+bi$ va $\bar{z}=a-ib$ qo'shma kompleks sonlar bir xil modullarga ega va argumentlarining absolyut qiymatlari teng, ishoralari qarama-qarshi ekanligini ko'rsating.

Yechish. 2-chizmadan

$$|z|=r=\sqrt{a^2+b^2} \text{ va } |\bar{z}|=r=\sqrt{a^2+b^2}$$

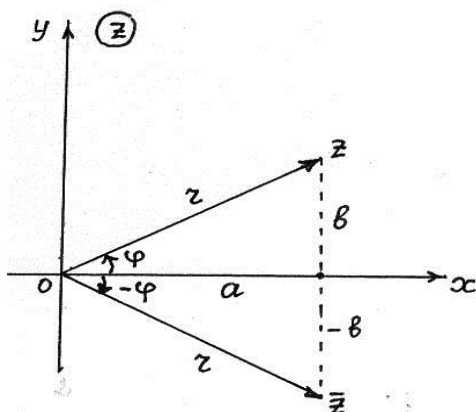
ekani, ya'ni $|z|=|\bar{z}|$ va $\arg z = -\arg \bar{z}$ ekani kelib chiqadi.

Izoh: Har qanday haqiqiy A sonni ham trigonometrik shaklda yozish mumkin, ya'ni $A > 0$ bo'lsa, $A = A(\cos \theta + i \sin \theta)$,

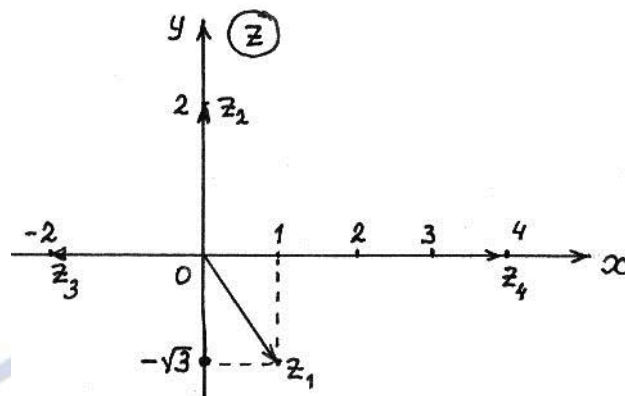
(2)

$$A < 0 \text{ bo'lsa, } A = |A|(\cos \pi + i \sin \pi)$$

tengliklar o'rinlidir.

2-chizma.

3-chizma.

2-misol. $z_1=1-\sqrt{3}\cdot i$, $z_2=2i$, $z_3=-2$, $z_4=4$ kompleks sonlar trigonometrik shaklda yozilsin.

Yechish. 1) $z_1=1-\sqrt{3}\cdot i$ son uchun $a=1$, $b=-\sqrt{3}$, $r=\sqrt{1^2+\sqrt{3}^2}=2$,

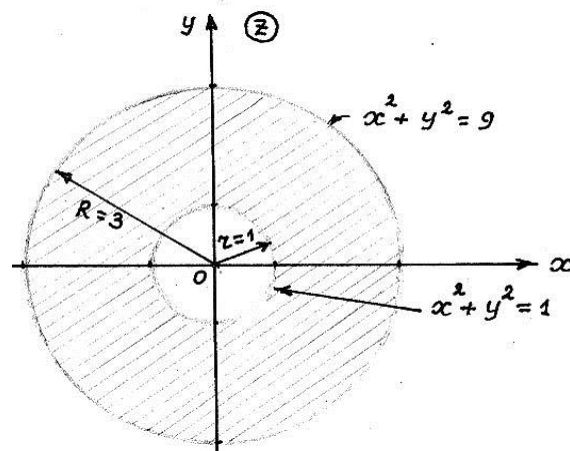
$$\operatorname{tg}\varphi = -\frac{\sqrt{3}}{1} = -\sqrt{3}, \quad \varphi = 2\pi - \operatorname{arctg}\sqrt{3} = 2\pi - \frac{\pi}{3} = \frac{5\pi}{3}.$$

Shunday qilib, $z_1=1-\sqrt{3}\cdot i=2\left(\cos\frac{5\pi}{3}+i\sin\frac{5\pi}{3}\right)$.

2) $z_2=2i$ -sof mavhum son. $a=0$, $b=2$, $r=\sqrt{0^2+2^2}=2$,

$$\varphi=\frac{\pi}{2}, \quad z_2=2i=2\left(\cos\frac{\pi}{2}+i\sin\frac{\pi}{2}\right).$$

Research Science and
Innovation House

(4-chizma).

5-misol. $|z+2-i|=|z+4i|$ (α) tenglikni qanoatlantiruvchi z kompleks sonlar to'plami \mathbb{Z} kompleks tekisligida nimani ifodalaydi?

Yechish. $z=x+iy$ desak (α) tenglikni $|x+iy+2-i|=|x+iy+4i|$ yoki $|x+2+i(y-1)|=|x+i(y+4)|$ ko'rinishda yozish mumkin. Oxirgi tenglikni kompleks sonni modulini topish formulasiga asoslanib

$$\sqrt{(x+2)^2 + (y-1)^2} = \sqrt{x^2 + (y+4)^2} \quad (\beta)$$

Research Science and
Innovation House

kabi yozamiz. Bu yerdagi $\sqrt{(x+2)^2 + (y-1)^2}$ ifoda $z=x+iy$ kompleks songa mos keluvchi $A(x,y)$ nuqtadan $M(-2;1)$ nuqtagacha masofani, $\sqrt{(x^2 + (y+4)^2)}$ esa shu $A(x,y)$ nuqtadan $N(0;-4)$ nuqtagacha masofani ifodalaydi. Demak, (β) tenglik $A(x,y)$ nuqtadan $M(-2;1)$ va $N(0;-4)$ nuqtalargacha masofalar teng ekanligini ko'rsatadi. Kesmaning o'rta perpendikulyari uning uchlaridan bir xil masofada yotishini hisobga olsak berilgan tenglamadagi kompleks sonlariga \mathbb{Z} kompleks tekislikdagi MN kesmani o'rta perpendikulyarini ifodalovchi to'g'ri chiziqning nuqtalari to'plami mos kelishi ayon bo'ladi.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar.

1. Keldiyor U., Ergashev M., Xudoyberganov A. – *Oliy matematika* Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2018.
2. Rahmatullayev Sh., *Matematika asoslari* Toshkent: O'zbekiston Fanlar akademiyasi, 2020.
3. Ahmedov I., Hamidov B., Rahmonov U. Matematika (Oliy o'quv yurtlari uchun darslik) Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2017.
4. Karimov U. – *Kompleks sonlarning analitik funksiyalari* O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Matematika instituti jurnali, 2019-yil.
5. Ziyouz.com – Matematika bo'yicha elektron darsliklar Manzil: <https://ziyouz.com>
6. O'zbekcha Vikipediya – Kompleks sonlar Manzil: https://uz.wikipedia.org/wiki/Kompleks_sonlar

QO‘RIQLASH TIZIMINI MATEMATIK MODELLASHTIRISH

Gadayev Doniyor Rajabovich. Jizzax davlat pedagogika universiteti, “Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta’lim” kafedrası o’qituvchisi

doniyorgadaev7@gmail.com

Bo’riboyev Baxriddin Tursunboy o’g’li. Jizzax davlat pedagogika universiteti, 4-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inshootlarni qo‘riqlash tizimini matematik modellashtirish asosida tashkil etish usullari ko‘rib chiqiladi. Qo‘riqlash tizimlarining samaradorligini oshirish maqsadida xavfsizlik tahdidlarini baholash va optimallashtirishga yo‘naltirilgan matematik yondashuvlar tahlil qilinadi. Maqolada turli inshootlar uchun qo‘riqlash tizimlarining optimal ishlashini ta’minlash maqsadida taklif etilgan matematik model va algoritmlar misollar orqali bayon etiladi. Ushbu yondashuv qo‘riqlash tizimlarining samaradorligini oshirish va resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi.

KALIT SO‘ZLAR: Inshootlarni qo‘riqlash, matematik modellashtirish, xavfsizlik tizimlari, IoT (Internet of Things), kompyuter simulyatsiyasi

KIRISH: Hozirgi kunda inshootlarni qo‘riqlash va xavfsizligini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Sanoat korxonalari, strategik obyektlar, ijtimoiy infratuzilma va boshqa muhim inshootlar xavfsizligi nafaqat moliyaviy yo‘qotishlarning oldini olish, balki inson hayoti va ekologik xavfsizlikni ta’minlash uchun ham zarurdir. An’anaviy qo‘riqlash usullari ko‘pincha inson omiliga bog‘liq bo‘lib, samaradorligi past bo‘lishi mumkin. Zamonaviy texnologiyalar esa sun‘iy intellekt, IoT (Internet of Things) va matematik modellashtirish orqali xavfsizlik tizimlarini yanada rivojlantirish imkonini bermoqda. Ayniqsa, matematik modellashtirish yordamida qo‘riqlash tizimlarini optimallashtirish, tahdidlarni bashorat qilish va samarali qarorlar qabul qilish imkoniyati ortib bermoqda. Ushbu maqolada inshootlarni qo‘riqlash tizimini matematik modellashtirish asosida tashkil etishning ahamiyati, uning samaradorligini oshirish yo‘llari hamda mavjud usullarning tahlili ko‘rib chiqiladi. Mazkur yondashuv qo‘riqlash tizimlarining samaradorligini oshirish va resurslardan tejamkorlik bilan foydalanish imkonini beradi.

Matematik modellashtirish tushunchasi va uning qo‘llanilishi

Matematik modellashtirish – real dunyodagi jarayon va tizimlarni matematik formulalar, tenglamalar va algoritmlar yordamida tavsiflash va tahlil qilish usulidir. Bu yondashuv turli sohalarda, jumladan, texnika, iqtisodiyot, ekologiya va xavfsizlik tizimlarini optimallashtirishda keng qo‘llaniladi.

Qo‘llanilish sohalari:

- ✓ Xavfsizlik tizimlarini modellashtirish va optimallashtirish.
- ✓ Tizim samaradorligini baholash va tahdidlarni prognoz qilish.
- ✓ Resurslarni optimal taqsimlash va xarajatlarni kamaytirish.

Qo‘riqlash tizimlarini modellashtirishga oid yondashuvlar

Qo‘riqlash tizimlarini matematik modellashtirishda turli usullardan foydalaniladi:

- ✓ Deterministik modellar
- ✓ Stoxastik modellar
- ✓ Dinamik va statik modellar
- ✓ Optimizatsiya usullari va algoritmlari
- ✓ Modellashtirishning afzalliklari va cheklovlari

✓ Afzalliklari:

- ✓ Tizim samaradorligini oldindan baholash va optimallashtirish.
- ✓ Xavfsizlikni mustahkamlash uchun ma’lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish.
- ✓ Resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy samaradorlikni oshirish.

✗ Cheklovlari:

- ! Haqiqiy hayotdagi barcha omillarni modelga kiritish qiyin.
- ! Modellashtirish natijalari kiritilgan ma’lumotlarning to‘g‘riligiga bog‘liq.
- ! Ba’zi modellar murakkab bo‘lib, ulardan foydalanish uchun maxsus dasturiy ta’minot va malaka talab etiladi.

Matematik modellashtirish qo‘riqlash tizimlarini yanada samarali va xavfsiz qilish uchun muhim vosita hisoblanadi. Turli modellashtirish yondashuvlari tahdidlarni bashorat qilish, xavfsizlik strategiyalarini takomillashtirish va resurslarni optimal taqsimlash imkoniyatini beradi. Kelgusida yanada rivojlangan texnologiyalar, jumladan sun’iy intellekt va mashinaviy o‘rganish bilan integratsiya qilinishi qo‘riqlash tizimlarini yangi bosqichga olib chiqishi mumkin.

Qo‘riqlash tizimini matematik modellashtirishning asosiy usullari

Inshoatlarni qo‘riqlash tizimlarini samarali tashkil etish va ularning ishlashini tahlil qilish uchun matematik modellashtirishdan keng foydalaniladi. Matematik modellar yordamida xavfsizlik tizimlarining samaradorligi baholanadi, tahdidlarni aniqlash strategiyalari ishlab chiqiladi va resurslardan optimal foydalanish imkoniyatlari yaratiladi. Qo‘riqlash tizimlarini modellashtirishda quyidagi asosiy usullar qo‘llaniladi:

1. Deterministik modellar

Deterministik modellar – aniq belgilangan qoidalar asosida ishlaydigan, tasodifiylik ta’sirini inobatga olmagan modellar hisoblanadi. Ushbu modellar qo‘riqlash tizimining qat’iy qonuniyatlar asosida ishlashini ta’minlashga yordam beradi.

◆ Misollar:

- Videokuzatuv kameralari qamrov hududini hisoblash.
- Qo‘riqlash punktlarining optimal joylashuvini aniqlash.
- Kirish-chiqish nazorati bo‘yicha qat’iy qoidalar asosida ishlaydigan tizimlar.

◆ Afzalliklari:

- ✓ Oddiy va aniq hisob-kitob qilish imkonini beradi.
- ✓ Xavfsizlik tizimlarini loyihalashda muhim rol o‘ynaydi.

◆ Kamchiliklari:

- ✗ Haqiqiy hayotda tasodifiy omillar (masalan, hujum ehtimollari) inobatga olinmaydi.
- ✗ Noaniq vaziyatlarni tahlil qilishda samarasiz bo‘lishi mumkin.

2. Stoxastik modellar

Stoxastik modellar – qo‘riqlash tizimining ishlash jarayonida tasodifiy hodisalarning ta’siri hisobga olinadigan modellar bo‘lib, ehtimollik nazariyasiga asoslanadi. Ushbu modellar tahdidlarni bashorat qilish va xavflarni minimallashtirish uchun ishlatiladi.

◆ Misollar:

- Ob’ektga noqonuniy kirish ehtimolini aniqlash.
- Qo‘riqchilar va patrullarning harakat marshrutlarini optimallashtirish.
- Xavfsizlik sensorlarining xato ehtimolini tahlil qilish.

◆ Afzalliklari:

- ✓ Haqiqiy xavf-xatarlarni bashorat qilish imkonini beradi.
- ✓ Dinamik va o‘zgaruvchan muhitga moslashuvchan.

◆ Kamchiliklari:

- ✗ Hisoblash murakkabligi yuqori bo‘lishi mumkin.
- ✗ Tasodifiylik sababli natijalarning noaniqlik darajasi yuqori bo‘lishi mumkin.

3. Dinamik va statik modellar

Statik modellar vaqt omilini hisobga olmaydi va tizimni muayyan vaqt momentida tahlil qiladi. Bu modellar odatda tizimlarning hozirgi holatini baholash va rejalashtirishda qo‘llaniladi.

◆ Misollar:

- Qo‘riqlash kameralarining optimal joylashuvini hisoblash.
- Qo‘riqlash resurslarining taqsimotini tahlil qilish.

◆ Afzalliklari:

- ✓ Hisoblash nisbatan sodda.
- ✓ Uzoq muddatli rejalashtirish uchun mos keladi.

◆ Kamchiliklari:

- ✗ Tizimning vaqt o‘tishi bilan qanday o‘zgarishini ko‘rsata olmaydi.

Dinamik modellar vaqt o‘tishi bilan tizimning qanday rivojlanishini tahlil qiladi. Ushbu modellar real vaqt rejimida xavfsizlik tizimlarini boshqarish va ularga javob berish imkonini beradi.

◆ Misollar:

- Real vaqtda xavfsizlik tahdidlarini aniqlash va ularga javob berish.
- IoT texnologiyalaridan foydalangan holda xavfsizlikni boshqarish.
- Qo‘riqlash xodimlarining joylashuvini optimallashtirish.

◆ Afzalliklari:

- ✓ Haqiqiy vaqt rejimida xavfsizlik holatini tahlil qilish imkonini beradi.
- ✓ Tizimning o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashuvchanligini oshiradi.

◆ Kamchiliklari:

- ✗ Murakkab tahlil va katta hajmdagi hisoblashlarni talab qiladi.

4. Optimizatsiya usullari va algoritmlari

Qo‘riqlash tizimining samaradorligini oshirish va resurslardan optimal foydalanish uchun optimallashtirish usullari va algoritmlari keng qo‘llaniladi.

◆ Optimizatsiya usullari:

- Chiziqli dasturlash – xavfsizlik xodimlarini joylashtirish va resurslarni taqsimlash uchun ishlatiladi.
- Dinamik dasturlash – xavfsizlik muammolarini bosqichma-bosqich hal qilish imkonini beradi.
- Genetik algoritmlar – eng samarali qo‘riqlash strategiyalarini topish uchun ishlatiladi.
- Graf nazariyasi va yo‘l topish algoritmlari – qo‘riqchilarning harakat yo‘nalishlarini optimallashtirish va tahdidlarning tarqalishini bashorat qilish uchun ishlatiladi.

◆ Misollar:

- Xavfsizlik kameralarining optimal joylashuvini topish.
- Qo‘riqlash punktlari va patrul marshrutlarini optimallashtirish.
- Tahdidlarni minimallashtirish bo‘yicha strategiyalar ishlab chiqish.

◆ Afzalliklari:

- ✓ Resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi.
- ✓ Xavfsizlik darajasini maksimal darajaga yetkazish imkoniyatini yaratadi.

◆ Kamchiliklari:

- ✗ Algoritmlar murakkab hisob-kitoblarni talab qilishi mumkin.
- ✗ Real vaqt rejimida ishlash uchun yuqori hisoblash quvvatini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov A., Yoqubov Sh. Matematik modellashtirish asoslari. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Karimov U., Saidov A. Texnik tizimlarni modellashtirish va tahlil qilish. – Toshkent: Texnika, 2020.
3. Raximov B. Axborot xavfsizligi va monitoring tizimlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2019.
4. Mamatqulov I., To‘rayev N. Differensial tenglamalar va ularning amaliy qo‘llanilishi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.

5. G‘ulomov S., Abduqodirov A. Axborot tizimlari va texnologiyalari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2016.
6. Jabborov O. Inshoatlarni qo‘riqlashda sun’iy intellekt imkoniyatlari // Axborot xavfsizligi jurnali, 2023, №2.
7. Axmadovich, M. B. (2020). Sfera sirtida joylashgan uchburchaklarni yechishning ba'zi usullari. Science and Education, 1(2), 23-27.
8. Ахмадович М. Б. . (2024). Интерактивные Веб-Технологии Для Развития Логического Мышления Инженеров Будущего В Условиях Цифровой Трансформации Образования. Miasto Przyszłości, 52, 755–761. Retrieved from <https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/4713>

**Research Science and
Innovation House**

“BAHRA-L-FAVOID” – AN’ANA VIY HADIS TO‘PLAMI SIFATIDA

Sarvar U.Muxammadiyev

Farg’ona Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya:

“Bahra-l-Favoid” asari, Abu Bakr Kalobodiyning islom ilmlari va hadislar haqidagi yirik asaridir. Bu asar hadislarining zohiriy va botiniy ma’nolarini o’rganib, tasavvufiy, axloqiy va falsafiy jihatlarini keng yoritadi. Asar 223 hadisni o’z ichiga oladi, ularning har biri manaviy, ruhiy va tarbiyaviy nuqtai nazarlardan sharhlanadi. Abu Bakr Kalobodiy hadislarining ma’nolarini tushuntirishda o’z uslubiga ega bo’lib, xalqni qulaylikka yo’naltirish va sevgining ilohiy mohiyatini tushunishga katta e’tibor qaratadi. Ushbu maqolada Abu Bakr Kalobodiyning “Bahra-l-Favoid” asarining tasavvufiy va axloqiy o’rni, hadislarini sharhlash uslubi va uning zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda tutgan o’rni tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: Abu Bakr Kalobodiy, “Bahra-l-Favoid”, hadis, tasavvuf, axloq, zohiriy va botiniy ma’no, ruhiy tarbiya, islom ilmlari, hadislar sharhi, “Bahra-l-favoid al-musamma bi ma’oni-l-axbor”, “Ma’oni-l-asar”, “Ma’oni-l-axbor”, “Miftahu-l-a’oni axbor”, “Ma’oni-l-ahodis bi mustavfi”, “Ma’oni-l-axbor muxtabaviy”.

KIRISH

Abu Bakr Kalobodiyning “Bahra-l-favoid” asarining nomlanishi turlicha ya’ni: “Bahra-l-favoid al-musamma bi ma’oni-l-axbor”, “Ma’oni-l-asar”, “Ma’oni-l-axbor”, “Miftahu-l-a’oni axbor”, “Ma’oni-l-ahodis bi mustavfi”, “Ma’oni-l-axbor muxtabaviy” shakllarda tadqiqotlarda uchraydi. Turk olimi Fuvat Sezgin bu asarni (573 h.) yilda yozilganini ta’kidlaydi. Asarning nusxalari mahalliy va xorijiy fondlarda saqlanadi. Abu Bakr Kalobodiy yashagan davr islom ilmlari rivoji uchun keng imkoniyatlar yaratilgan edi. Shuningdek, adabiyot, tarix, geografiya, matematika va boshqa diniy, dunyoviy ilmlar rivoj topdi. Movarounnahr va Xuroson o’lkalaridan ko’plab ulamolar, adiblar, olimlar yetishib chiqdi. Arab allomasi Saolibiy Movarounnahr va Xuroson shaharlarini kezib chiqib bu diyorda ijod etgan 120 dan ortiq shoir, adib haqida xabar bergan¹. Islom dini Movarounnahrda kirib kelganidan boshlab

¹ Саолибий. Ятимату-д-дахр – Қохира : Дарус-сақофа, 1988. – Б. 101-109.

o‘lkada turli diniy ta‘limotlar, kalom, hadis, tasavvuf maktablari shakllana boshlagan. Shu bilan birga bu ta‘limotlar Movarounnahrda mahalliy diniy, ma‘naviy an‘analar asosida qayta ishlab chiqilgan, boyitilgan va tartibga solingan. Islom va u bilan bog‘liq ilmlarning ayniqsa, tasavvuf, hadis, kalom milliy madaniyat tarixining turli davrlarida ijtimoiy ongning shakllanishiga va rivojlanishiga sezilarli ta‘sir o‘tkazib turgan. Mazkur jarayonga o‘lkadan yetishib chiqqan mutakallim, mutasavvif, faqih, muhaddislar o‘zlarining beqiyos hissalarini qo‘shishgan. Ular orasida Abu Bakr Kalobodiyning xizmati alohida e‘tiborga sazovor.

Abu Bakr Kalobodiy hadis rivoyat qilishda o‘z uslubiga ega hamda hadislarning zohiriy va botiniy ma‘nolariga alohida e‘tibor qaratgan. “Bahr al-favoid” asari uning hadis ilmida ham benazir ekanini ko‘rsatadi. Bu asar manbalarda keltirilishicha, 223 hadisning axloqiy va tasavvufiy sharhini o‘z ichiga olgan. Abu Bakr Kalobodiy mazkur hadislarning botiniy va zohiriy ma‘nolarini uyg‘unlashtirishga harakat qilib, ularni ma‘naviy, ruhiy, axloqiy, falsafiy, sirriy va tarbiyaviy jihatlarini keng sharhlaydi. Shu bilan birga bu kitobdagi hadislar sahih bo‘lib, davr nuqtai nazaridan ham Imom Buxoriy davriga yaqin va birlamchi manbalar sirasiga kiradi. Abu Bakr Kalobodiy mazkur kitobni dinni qulaylik va basitlik (oddiylik) asoslariga rioya etish kerakligi to‘g‘risidagi hadislarni naql etish bilan boshlaydi: Anasdan rivoyat qilinadi: Payg‘ambar (s.a.v.) buyurdilar” Qulaylashtiring, majburlamang, sukun bering (xalqni birlashtiring), nafrat uyg‘otmang. Abu Bakr Kalobodiy ushbu sahih hadisni sharhlab: Xalqni qulaylikka yo‘naltiring; Insonlarni majburlamang; Ya‘ni, insonni insonga muhtoj holga keltirmang; Sukun bering so‘zining ma‘nosi: xalqni birlashtiring; nafrat uyg‘otmang deyilganda, insonlar orasida tafriqa (ayriliq)ni keltirib chiqarmang, degan ma‘noga to‘g‘ri keladi, – deydi.

Abu Bakr Kalobodiy “Bahr al-favoid” asarini aynan muhabbat² borasidagi hadislarni sharhlashdan boshlaydi.

Payg‘ambar (s.a.v.) aytishdi: “Allohni seving. Chunki sizlar Uning ne‘matlaridan bahra olayapsiz. Meni Alloh sizlarni sevishi uchun yaxshi ko‘ring (chunki Muhammad (s.a.v.)ni yaxshi ko‘rganni Alloh ham yaxshi ko‘radi). Meni sevgim uchun oila a‘zolarimni seving”³.

Ushbu hadisda bir-biriga bog‘liq bo‘lgan uchta sevgi haqida so‘z bormoqda. Ya‘ni, Allohni sevish, Allohning sevgisiga musharraf bo‘lish uchun Uning

² Arab tilida “mahabbat” shaklida yoziladi.

³ Абу Бакр Калободий. Бахра-л-фавоид. Биринчи жилд. 2-саҳифа.

payg‘ambarini sevish va Payg‘ambarning sevgisiga erishish uchun uning oila a‘zolarini sevish. Mazkur hadisni sharhlab Abu Bakr Kalobodiy bu o‘rindagi “seving” so‘zi buyruq ma‘nosida emas, balki Allohning sevgisiga xabar ma‘nosida tushunilishi kerakligini uqtiradi.

Ya‘ni, “Alloh sizlarni sevgani uchun Uni seving va U meni sevgani uchun sizlar ham meni seving, men oilamni yaxshi ko‘rganim uchun sizlar ham ularni yaxshi ko‘ring” deb tushunish kerak. Chunki sevgiga buyurilmaydi. Huddi arablarning: “kenglikda yasha, ajoyibotlarni ko‘rasan” deganidek. Yashashga buyurilmaydi, buyurib bo‘lmaydi.

Yana bu so‘zlarning zohiriy ma‘nosini bilish bilan cheklanilsa to‘g‘ri bo‘lmaydi, deydi. Chunki Allohni ne‘matlar uchun sevdi deyish, sevgining ortida biror tama‘, umid bo‘lishi sevgining yolg‘onligidan dalolat qiladi.

Xoja Muhammad Porso Abu Bakr Kalobodiyga ergashib “Faslu-l-xitob” asarida Allohni do‘st tutish hamma ahli islomga farz. Mana shunga ittifoq qilingan. Alloh buyuradi. “Ularni Alloh sevadigan va ular ham Uni sevadigan”. Rasululloh (s.a.v.): Kishining imoni hamma narsadan Alloh va rasulini ahlu mol va hamma xalqdan yaxshi ko‘rmagunicha durust bo‘lmaydi dedilar. Do‘stlikning ma‘nosi bir yaxshi narsaga va hissiy lazzatga muvofiq keladigan narsaga mayl qilishdir. Buning hammasi hayvonda ham bor. Insonning hayvondan farqi dil basirati qalb ko‘zi bilandir. Kimning aqli va basirati g‘olib bo‘lsa, hayvoniy sifatlardan uzoq bo‘ladi. Unga ilohiyot jamoli va uning ajoyib san‘ati Allohning jamol va jalol sifatlari kashf bo‘ladi. Hamma hissiy lazzatlar uning ko‘ziga haqir past bo‘lib ko‘rinadi. Nazari o‘sha jamolni yaxshiroq tutadi. Birinchi do‘stlikka haqli faqat Allohdir. Har kim boshqani do‘st tutsa, u nodonlikdir. Ammo bir jihati borki, uni Allohga aloqasi borligi jihatidan yaxshi ko‘rsa bo‘ladi. Hech bir mo‘min asl muhabbatdan xoli emas. Lekin farq uch sababdan bo‘ladi. Birinchi sabab dunyoni yaxshi ko‘rish va unga mashg‘ul bo‘lishda har xildir. Boshqa har qanday do‘stlikka nuqson yetadi.

Abu Bakr Kalobodiy “At-ta‘arruf” asarida “Muhabbat – qalbning istagi” – degan fikrni keltirib, uni sharhlaydi. “Sening qalbing, – deb yozadi Abu Bakr Kalobodiy – hech bir takallufsiz Alloh va Unga tegishli narsalarga moyil bo‘lishi. Undan tashqari “Muhabbat – bu mos tushishlik”, ya‘ni Unga itoat qilish va U qaytargan narsalardan qaytish va U hukm qilgan, taqdir qilgan narsalarga rozi bo‘lishdir”.⁴

⁴ Абу Бакр Калободий . Ат-таъарруф. Тарж. Отакул Мавлонкул ўғли ва Мавлуда Отакул кизи. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – Т.:2002 – 92.6.

Abu Bakr Kalobodiy Abu Abdulloh Nabojiyning “Muhabbat – bu mahubbdan lazzatlanish va Xoliq yo‘lida o‘zini qurbon qilishdir”, – degan fikrini keltirib, uni sharhlar ekan, bunday muhabbatda illat bo‘lmasligi kerakligini alohida shart sifatida qo‘yadi. Mutasavvif: “Sening muhabbatingda hech bir illat qolmasligi va muhabbatingga illat aralashmasligidir”⁵, – deb tushuntiradi.

Mazkur fikrlardan ma‘lum bo‘ladiki, oshiqlik – so‘fiy holatining eng oliy ko‘rinishi, qolgan barcha narsada soxtakorlik, riyo bo‘lishi mumkin, ammo muhabbatda, oshiqlikda bu illat bo‘lmaydi. Abu Bakr Kalobodiy “Bahra-l-favoid” asarida shu yo‘nalishdagi hadislarini sharhlagan. Muhabbat – tasavvufning asosiy ruknlaridan biridir. Shu sababli ham Abu Bakr Kalobodiy o‘z kitobida bu mavzuga alohida to‘xtalib, ilohiy muhabbatni batafsil sharhlashga harakat qiladi. Mutasavvif muhabbatni ikkiga bo‘lib tushuntiradi:

1. “Xos va Om” (ya‘ni xususiy va umumiy muhabbat), yoki iqroriy muhabbat.

2. Vujudiy sevgi, bu sevgi balo yuborish yo‘li bilan bo‘ladi. Bunda sevgi sohibida o‘z nafsiga, xaloyiqqa, sababga, holatga e‘tibor berish bo‘lmaydi, balki u Alloh uchun va Allohdan bo‘lgan narsalar e‘tibori bilan to‘la mashg‘ul bo‘ladi”⁶.

Abu Bakr Kalobodiy “Abul Mug‘is (Xalloy) yonboshlamas ekan, kechalari uxlamay, tun bo‘yi namoz o‘qib chiqar, agar ko‘ziga uyqu kelsa o‘tirib olib, peshonasini tizzasiga qo‘yib bir oz mizg‘ib olar ekan. Kimdir unga: “joningga rahm qilsangchi, desa: “Allohga qasamki, menga meni xursand qiladigan rahmdillik qilinmagan. Eshitmaganmisan, balolarning qattig‘i payg‘ambarlarga, keyin siddiqlarga, keyin esa birin ketin ulug‘ kishilarga keladi”⁷, – deb yozadi.

Abu Bakr Kalobodiy “Muhabbat – bu lazzat, haqiqatda esa kishi lazzatlanmaydi, chunki haqiqat qo‘rquv va hayratlanish ob‘yekti. Insonning Allohga bo‘lgan muhabbati – bu Haqning sirlarini ochish va Unga ta‘zim qilishdir. Inson bunday holatda faqat Haq uchun yaroqli bo‘ladi. Allohning “Seni o‘zim uchun yaratdim – degan so‘ziga binoan”⁸, – deb tushuntiradi.

Tasavvufda bandaning Ilohga muhabbati bilan birga, Ilohning o‘z bandalariga muhabbati ham e‘tiborga olinadi. Bu holat Abu Bakr Kalobodiy nazaridan chetda qolmagan. Mutasavvif “Kimniki Alloh sevgan bo‘lsa, u o‘shaning hayoti, kimki

⁵ O‘sha asar. – B. 92.

⁶Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент: G‘.G‘улом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б. 92.

⁷ O‘sha asar. – B.125.

⁸ O‘sha asar. – B. 92.

Allohni sevgan bo'lsa, uning hayoti yo'q. Buning ma'nosi, – deydi Abu Bakr Kalobodiy – o'sha shaxsga o'z hayoti lazzat bermaydi. Chunki oshiq o'zida mahubbdan keladigan barcha yaxshi va yomon narsalardan lazzatlanadi, ya'ni oshiqning hayoti yo'q hisobida, chunki u mahub visolini istaydi va Undan uzilib qolishdan qo'rqadi va shunga o'z hayotini baxsh etadi”⁹.

Muhammad (s.a.v.)ning “Sening bir narsaga bo'lgan muhabbating seni ko'r va soqov qiladi”, – degan hadisi bilan mos kelishligini ta'kidlaydi.¹⁰ Shundan so'ng u yanada yaxshiroq tushunilishi uchun muhabbat to'g'risida yozilgan she'rni keltirib, uni badiiy talqin qiladi:

O'ta kuchli muhabbatga qarshi chiqar kuch yo'qdir.

Asl oshiq o'zini qahrga otilganini ko'rgach,

Va unga mahubbdan balolar yetgach lazzatlanadi.

Agarchi uning balolari oshiqda ko'rlikni ziyoda qilsa-da.¹¹

Hujviriyy esa Abu Bakr Kalobodiydan farqli tarzda “ishq” atamasini alohida ko'rsatadi va uni “muhabbat” atamasidan farqlaydi. Hujviriyy “Avvallari so'fiylar Allohga qaratilgan ishq bo'ladi, lekin Allohda ishq bo'lmaydi, deb hisoblashar edi. Bunday hissiyot sevganidan ajralganlarda bo'ladi. Inson Allohdan ajralgan, biroq Alloh insondan ayriliqda emas, shuning uchun inson Allohga ishq qo'yishi mumkin. Bu istilohni Allohga daxli yo'q”¹², – deb ta'kidlaydi.

Abu Abdulloh Hafif Sheroziy “Allohga ishq kalimasini izofa etishni tark etmoq e'tiqod qilingan ishlardan”, – deb yozgan bo'lsa, Qushayriy esa “Ishq sevgida chegaradan o'tmoqdir. Haq ishq bilan vasflanmas, chunki U haddan oshish sifatiga ega emas”¹³, – deb tushuntiradi.

Abdulqodir Iso ham muhabbat haqida: “Allohning O'z bandasiga bo'lgan muhabbati va bandaning Allohga muhabbatining asosida Allohning: “Alloh ularni sevadi va ular, Uni sevadilar”¹⁴, – degan oyati bor deb aytgan.

⁹ Abu Bakr Kalobodiy At-ta'aruf. Tarj. Otaqul Mavlonqul y'g'li va Mavluda Otaqul qizi. T.: G'.G'ulom nomiдаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2002. – Б.91.

¹⁰ 127. ص. 1992. بيروت. تعليق عليه أحمد شمس الدين. بيروت. 1992. – Б. 127.

¹¹ Abu Bakr Kalobodiy. At-ta'aruf. Tarj. Otaqul Mavlonqul y'g'li va Mavluda Otaqul qizi. T.: G'.G'ulom nomiдаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкнет: 2002. – Б.93.

¹² Ал-Худжвири. Раскрытие скрытого. М.: Единство, 2004. – С.307.

¹³ O'sha asar – В.37.

¹⁴ Абдулкадыр Иса. Истина суфизма. Ансар. 2004. – С.174.

Demak, Abu Bakr Kalobodiy hadislarni o‘z uslubida sharhlagan. Hadislarning zohiriy va botiniy tomonlarini tasavvufiy tushunchalar bilan ham izohlashga, qur‘on oyatlari bilan mustahkamlashga harakat qilgan.

Odamlar orasida Allohga shak uzra ibodat qiladigani ham borki, unga yaxshilik yetsa, o‘sha sababli xotirjam bo‘lur, agar biror baxtsizlik yetsa, (dindan) yuz o‘girib ketur (Haj, 11-oyat)¹⁵.

Ushbu oyatning tafsirida shunday keltiriladi: “Oyatning nozil bo‘lish sababi – Madina shahri atrofida yashaydigan musulmon a‘robiylar Madinaga hijrat qilib kelishgandan keyin ishlari o‘ngidan kelsa, ya‘ni sog‘lom yursa, chorvasi ko‘paysa, xotini o‘g‘il tug‘sa, ko‘ngli taskin topib jim yurar, bordi-yu, buning aksi bo‘lib, betob bo‘lib qolsa yoki xotini qiz tug‘ib qo‘ysa, dindan yuz o‘girib ketishar edi”¹⁶.

Muallif sharh uchun sevgi ma‘nosidagi yana boshqa hadisni keltiradi:

Ma‘nosi: “Alloh biror bandani yaxshi ko‘rib qolsa, Jabroil farishtaga “Men falonchini yaxshi ko‘rdim, sen ham uni yaxshi ko‘r”, – deb amr qiladi. Jabroil o‘z navbatida osmon ahliga: “Robbingiz falonchini yaxshi ko‘rdi, sizlar ham uni yaxshi ko‘ring”, – deb nido qiladi. Bu nido (osmonlardan o‘tib) yerda ham qabul qilinadi hamda suvga tushadi. Suvdan yaxshi odam ham yomon odam ham ichadi va ularning yaxshisi ham yomoni ham o‘sha odamni yaxshi ko‘rib qoladi. Alloh bandalaridan birortasini yomon ko‘rib qolsa ham xuddi shunday bo‘ladi”.

Muallif Alloh bilan bandalar o‘rtasini, insonlarning o‘zaro o‘rtalarini bog‘lashning yagona yo‘li muhabbat deb sharhlaydi.

Anasdan rivoyat qilinadi. Bir kishi Rosullulloh (s.a.v.) oldilariga kelib: “Yo Rasullulloh (s.a.v.), qiyomat qachon? – deb so‘radi. U zot: “U kun uchun nima tayyorlading (nima hozirlab qo‘yding)?” – dedilar. Haligi kishi: “Alloh va Uning rasulining sevgisini”, – deb javob berdi. Rasululloh: “Sen sevganing bilan bo‘lasan”, – dedilar.

Abu Bakr Kalobodiy qiyomatdagi najotga muhabbatni sabab qilib ko‘rsatishga harakat qiladi va shunga munosib hadisni rivoyat qilgan. Inson oxiratga Allohga bo‘lgan sevgisi bilan borsa u najot topguvchilardan bo‘ladi.

Sharq va G‘arb olimlari tomonidan “Bahr al-favoid” asariga qiziqish bo‘lgan. Uni turli tillarda tadqiq qilib tarjimalarini amalga oshirishgan. Asarning muhim

¹⁵ Куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири.// таржима ва изоҳлар муаллифи. Абдулазиз Мансур. – Т.: Мовароуннахр, 2018. – Б. 624.

¹⁶ Абу Бакр Калободий. Бахра-л-фавоид. Биринчи жилд. 2-саҳифа.

tomonlaridan biri Abu Bakr Kalobodiy 100 ga yaqin shayxlardan tinglagan 223 ta axloq va ibodatga bag‘ishlangan hadislarni tasavvufiy sharhlari bilan to‘plam shakliga keltirgan. Ibn Arabiy atrofini devorlar bilan o‘radi va Ko‘nyaviy vositasida yakunlandi, degan fikrlar shunga ishora hisoblandi.

Bahra-l-favoid asarining Misr Arab Respublikasi Iskandariya kutubxonasida (1011/1602.y.) ko‘chirilgan nusxasi, Doru-l-kutuba-l-Misriyya (1348/1929.y.)da ko‘chirilgan nusxasi mavjud bo‘lib, ularning 223 hadisdan 79 tasini Hasan Ismoil, Ahmad Farid Mazidiy o‘rgangan. Bu tadqiqot “Bahra-l-favoida-l-mashhur bi ma’oni-l-axbor” nomi bilan 1999 yilda Bayrutda qayta nashr qilingan. Bahra-l-favoidning nusxalaridan birini Seljuk universitetida Fikrat Karpinar tomonidan 223 hadisdan 100 tasi tadqiq etilgan.

Abu Bakr Kalobodiy asarlarida ushbu hadislardan keng foydalangan. Hadislarning isnodi bilan oyat, hadis sohibi so‘zlari, arab urf-odatlar, zarbulmasal, she‘r va so‘fiyona yondashuvlar, istilohlar bilan izohlangan. Abu Bakr Kalobodiy asarda dinni tasavvuf, aql va naqldan ajratmagan. Ma’lumki, “jarh” va “ta’dil” ilmi hadisga oid ilmlarning asosiy qismlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ham hadis ilmi olimlari, ya’ni muhaddislar bu ilmni yaxshi o‘zlashtirishi lozim bo‘lgan. Jarh va ta’dil o‘zi qanday ilm ularning o‘rganilishiga to‘xtalish maqsadga muvofiq bo‘ladi. “Jarh” va “ta’dil” – ayblash va adolatli sanash, roviylarning adolatli va zabt haqida bahs yuritib, ularning ishonchli yoki ishonchsizligi haqida yakuniy xulosa chiqarib, roviyga tanqidiy yondashish uslubi. Olimlar roviylarning shaxsi va fe‘l atvoriga jiddiy e’tibor qaratib, ular qilgan rivoyatlarni qabul qilish uchun shartlar qo‘yishgan. Umume’tirof etilgan shartlar:

1. Adolat-bunday roviy avvalo musulmon bo‘lishi, aqli joyida va balog‘atga yetgan bo‘lishi hamda fisq ishlardan xoli bo‘lishi shart.

2. Zabt-roviy ishonchli roviylarga muxolif bo‘lmasligi hamda xotirasi yomon va xayoli parishon bo‘lmasligi lozim. Bu sifatlarga ega bo‘lgan roviy ta’dil (adolatli) hisoblanib, uning rivoyati qabul qilinadi. Aks holda roviyning yomon sifatlari aytilib, uning rivoyati qabul qilinmaydi. Jarh va ta’dil musulmon jamoasining foydasi bo‘lgani uchun g‘iybatga kirmaydi¹⁷.

¹⁷ Муратов Д. Надисшунослик атама ва иборалари. – Т.: Фан, 2009. – Б. 7.

Yuqorida Abu Bakr Kalobodiyning ushbu masalalardagi fikrlarini tahlil qilingan edi. Muhaddisning hadis ilmi uning roviylariga qo‘yiladigan shartlar haqidagi fikrlari uning bu ilmlarni mukammal bilishiga shubha qoldirmaydi.

Xulosa qilib aytganda, Movarounnahr ulamolari va mutafakkirlar keng fikrliliklari, ijodiy nuqtai nazarlari bilan dinni ilm darajasiga ko‘tarishdi, diniy ta‘limotni hayot tarziga aylantira olishdi;

Imom Buxoriy “Hadis ilmida sulton” darajasiga yetdi, Imom Moturidiy aqoid ilmida “Hidoyat imomi” deb ulug‘landi, Xoja Abdulxoliq G‘ijduvoni “Xojai jahon” rutbasiga musharraf bo‘ldi;

“Bahra-l-favoid” tadqiqiga qiziqishlar bo‘lib, turgan. Abu Bakr Kalobodiy 100 ga yaqin shayxlardan tinglagan 223 ta axloq va ibodatga bag‘ishlangan hadislarning tasavvufiy sharhlarini an‘anaviy to‘plam shakliga keltirgan va hadis ilmi tarixida chuqur iz qoldirgan;

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev ta‘biri bilan aytganda: “Bizning havas qilsa arzigulik buyuk tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug‘ ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san‘atimiz ham albatta bo‘ladi¹⁸, – degan fikrlariga mos tadqiqot ob‘yekti tahlil etildi;

Imom Hofiz Abu Bakr Muhammad ibn Ibrohim ibn Ya‘qub Kalobodiy Buxoriy ham avlodlar uchun faxrlanishga yetarli bo‘lgan, “Toju-l-islom” nomi bilan ulug‘langan ajdodlardan biri hisoblanadi. Uning qoldirgan merosi dunyoga yangicha nigoh bilan boqishga undaydi, diniy matnlarni turli burchaklardan turli rakurslardan qarab tahlil qilishga chaqiradi;

Abu Bakr Kalobodiyning quyidagi xulosalari hadislar, Qur‘on oyatlaridan keltirgan hikmatli qarashlari ma‘naviy hayot uchun xizmat qilishiga shubha yo‘q: “Insonlarning insonga g‘amxo‘rlik, mehru-shafqat, mehribonlik qiladigan va kishilar qo‘lidagi narsalarga nazar qilmaydigani Haqqa yaqindir”¹⁹.

Demak, mutasavvif qarashida insonning insonga g‘amxo‘rligi birinchi galda odamning o‘z zotiga hurmati va ehtiromi sifatida qaralsa, mehru-shafqatlilik olam va odamni asrashdek ulug‘vor burchni belgilaydi;

¹⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ислам ҳамкорлик ташкилоти Ташки ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги нутқи. 18.10.2016.й.

¹⁹ Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отакул Мавлонкул ўғли ва Мавлуда Отакул кизи. Тошкент. Ф.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б. 48.

Alloma “inson hoh olim, hoh johil, yoki arab, yo ajam bo‘lsin o‘zaro mehru shafqatli bo‘lishi lozim”²⁰, – deb hisoblaydi;

U vatanparvar insonlar haqida shunday yozadi: “Bir sayyid tomonidan mamlakat ahliga g‘amxo‘rlik bo‘ldi va o‘sha mamlakat xalqi buni ko‘rib u bizning g‘amxo‘rimiz, deb unga tavakkul qilishdi. Ular o‘sha sayyid ularning muammolarini hal qilgani uchun uni tavakkul qilish darajasiga olib chiqishdi”²¹.

References

1. Саолибий. Ятимату-д-дахр – Қохира : Дарус-сақофа, 1988. – Б. 101-109.
2. Абу Бакр Калободий. Баҳра-л-фавоид. Биринчи жилд. 2-саҳифа.
3. Абу Бакр Калободий . Ат-таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғли ва Мавлуда Отақул қизи. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти – Т.:2002 – 92.б.
4. Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент:
5. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б. 92.
6. Абу Бакр Калободий Ат-таъарруф.Тарж. Отақул Мавлонқул ўғли ва Мавлуда Отақул қизи. Т.:
7. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. 2002. – Б.91.
التعرف لمذهب أهل التصوف. أبو بكر كالأبادي. تعليق عليه أحمد شمس الدين. بيروت. 1992. ص127.
- 8.
8. Абу Бакр Калободий Ат-таъарруф ли-мазһаби аһли-т-тасаввуф. Қайта нашр. Аһмад Шамсиддин. Бейрут. 1992. – Б. 127.
9. Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғли ва Мавлуда Отақул қизи. Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.Тошкент: 2002. – Б.93.
10. Ал-Худжвири. Раскрытие скрытого. М.: Единство, 2004. – С.307.
11. Абдулкадыр Иса. Истина суфизма. Ансар. 2004. – С.174.
12. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири.// таржима ва изоҳлар муаллифи. Абдулазиз Мансур. – Т.: Мовароуннахр, 2018. – Б. 624.
13. Абу Бакр Калободий. Баҳра-л-фавоид. Биринчи жилд. 2-саҳифа.

²⁰ Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б. 48.

²¹ Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б.84.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 02. February 2025

14. Муратов Д. Надисшунослик атама ва иборалари. – Т.: Фан, 2009. – Б. 7.

15. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлари кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги нутқи. 18.10.2016.й.

16. Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отакул Мавлонкул ўғли ва Мавлуда Отакул қизи. Тошкент

17. Ғ.Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б. 48.

18. Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отакул Мавлонкул ўғли ва Мавлуда Отакул қизи. Тошкент.

19. Ғ.Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б. 48.

20. Абу Бакр Калободий. Ат-таъарруф. Тарж. Отакул Мавлонкул ўғли ва Мавлуда Отакул қизи. Тошкент. Ғ.Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002. – Б.84.

**Research Science and
Innovation House**

“AT-TAARRUF” VA “BAHRA-L-FAVOID” ASARLARINING QIYOSIY TARKIBIY TAHLILI

Sarvar U.Muxammadiyev

Farg’ona Davlat Universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Abu Bakr Kalobodiy tomonidan yozilgan “At-Ta’arruf” va “Bahra-l-favoid” asarlari tahlil qilinadi. Kalobodiyning bu asarlari tasavvufning nazariy va amaliy jihatlarini o‘z ichiga olgan, shuningdek, o‘z davrida va keyinchalik ham keng e’tirof etilgan muhim asarlardir. “At-Ta’arruf” asari tasavvuf nazariyasini keng yoritib, o‘z davrida va keyinchalik ko‘plab olimlar tomonidan sharhlangan. Abu Bakr Kalobodiyning tasavvufni o‘z nazariy jihatlaridan tozalash va uni tushunishdagi yondashuvi, shuningdek, uning so‘fiylarning hayoti va axloqi haqida keltirgan fikrlari tasavvuf ilmiga katta hissa qo‘shgan. Ushbu maqolada Kalobodiy asarlarini va ularning ilmiy-madaniy ahamiyatini tahlil qilgan holda, tasavvuf ilmiga qo‘shgan ulkan hissa haqida xulosa chiqarilgan.

Kalit so‘zlar: Abu Bakr Kalobodiy, At-Ta’arruf, Bahra-l-favoid, tasavvuf, ilmiy tahlil, so‘fiylar, Sharq falsafasi, tasavvuf nazariyasi, hadislar, diniy-ma’rifiy asarlar.

KIRISH

Abu Bakr Kalobodiyning “At-Ta’arruf” va “Bahra-l-favoid” asarlarini o‘rganish, tadqiq etish, Movarounnahr ilmiy-madaniy, ma’rifiy-ma’naviy rivojlanish bosqichlarini chuqurroq bilish imkonini beradi. Chunki, uning “At-Ta’arruf” va “Bahra-l-favoid” asarlari o‘z davrida va keyingi zamonlarda ham mashhur bo‘lgan, keyingi davrlarda Sharq hamda G‘arb olimlarining e’tiborini tortgan. “At-Ta’arruf” tasavvuf tarixi, tasavvuf nazariyasiga bag‘ishlangan mukammal asar sifatida ilm ahliga yaxshi tanish. Abu Bakr Kalobodiy ushbu mufassal yozilgan asari bilan tasavvuf olamida o‘z davrida tasavvufning nazariy masalalarini chuqur o‘rgandi. Tasavvufni unga xos bo‘lmagan tushunchalar, rasm-rusum va boshqa turli bid’atlardan tozalashga harakat qildi va bunga erishdi. G‘arb olimi Ulrix Rudolf “Al-Moturidiy va Samarqand sunniylik ilohiyoti” nomli kitobida “tasavvuf nazariyasi va amaliyotiga oid “At-Ta’arruf” asari muallifi buxorolik Abu Bakr Kalobodiy X asrda o‘zini ilohiyot

nazariyalarining chuqur bilimdoni sifatida namoyon etgan”¹, – deya ta’kidlaydi. Darhaqiqat, keyingi davr hakim va so‘fiylari Abu Bakr Kalobodiyning mazkur asariga yuqori baho berishgan, jumladan, Shayxu-l-ishroq “Ovorifu-l-ma’orif” asarining muallifi Yahyo Suhravardiy Maqtulga nisbat beriluvchi “Agar at-Ta’arruf bo‘lmaganida, tasavvufni bilmagan bo‘lar edik”, – degan ibora ko‘p allomalarga nisbat beriladi. Bugangi kungacha yetib kelgan “At-Ta’arruf li mazhabi ahli-t-tasavvuf” (“Tasavvuf ahli mazhabi bilan tanishtrish) asari o‘z nomi bilan tasavvufni tanishtirish kitobi hisoblanadi. Abu Bakr Kalobodiy ilohiy ma’rifatni himoya qilish, yoyish va tasavvufning nazariy-ijtimoiy tomonini rivojlantirishda alohida xizmat ko‘rsatdi. Mazkur qo‘lyozma asar nafaqat Markaziy Osiyoda balki, butun islom olamida birinchi umumlashtiruvchi nazariy-tarixiy manba hisoblanadi. Unda tasavvuf tarixi, so‘fiylar hayot tarzi, mashhur so‘fiylar haqida qimmatli ma’lumotlar keltirilgan. Mazkur asar, tasavvufni fan sifatida rivojlantirishdagi birinchi yozma manbalardan biridir. Asarda Abu Bakr Kalobodiy o‘zidan ko‘ra ko‘proq o‘sha soha allomalarining so‘zlarini keltirgan. Asarda sahih hadislardan foydalangan. Ularni keyinchalik “Bahra-l-favoid” asarida to‘plagan. At-Ta’arruf asariga ko‘plab sharhlar yozilgan: Mulla Muhammad Olim Shoshiy “Sharhi Ta’arruf”, Alauddin Ali ibn Ismoil Tabriziy “Sharhul-Qodiy”, “Sharhi Abdullah ibn Muhammad Ansoriy Hiraviy”, “Sharhi at-ta’arruf” Imom Ismoil ibn Muhammad ibn Abdulloh Mustamliy Buxoriy, Xoja Muhammad Porso ham bu asarga sharh yozgani manbalarda ta’kidlanadi. Abu Bakr Kalobodiy “At-Ta’arruf”ning muqaddimasida kitobning yozilish sabablariga to‘xtalib, “Shu vaziyat meni qo‘lga qalam olib, tasavvuf ahlining tariqatlarini ushbu kitob orqali ko‘rsatib berishga majbur etdi. Qalamim bilan imkoni boricha kashf etdim, zohiriy ilm vositasi ila ishoratlarni tushunmaydiganlar va iboralarini anglamaydiganlar uchun izoh berdim”, – deb yozadi. Shu bilan birga ushbu kitobga shuning uchun ham “Tasavvufni tanishtirish kitobi” deb nom qo‘ydim. Kitobni yozishdan oldin hoziq va mohir musanniflarning kitoblariga murojaat qildim va mashoyixlar bilan birga yashab, ular haqida ustozlardan so‘rab, haqiqiy ahli hollar to‘g‘risidagi hikoyalarni ham o‘qib chiqdim, – deb yozadi.

Abu Bakr Kalobodiy “At-ta’arruf” kitobining qo‘lyozma nusxalaridan biri O‘zRFA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutida 3154-V raqami ostida saqlanmoqda. Qo‘lyozma kolofonidagi ma’lumotga qaraganda, u hijriy 415 yili (milodiy 1025 y.) ko‘chirilgan bo‘lib, kotibning nomi ko‘rsatilmagan. Abu Bakr

¹ Улрих Рудолф. Ал-Мотурудий ва Самарканд суннийлик илоҳиёт мактаби. Тошкент, 2002. – Б. 121.

Kalobodiyning 991 yilda vafot etganini e'tiborga olinsa, mazkur qo'lyozma muallif vafotidan 34 yoki 35 yil o'tgach ko'chirilgan bo'ladi. Bu esa, qo'lyozma qadimiy ekanidan dalolat beradi. Qo'lyozma ta'liq va nasta'liq (devoniy) xatlarida aralash ko'chirilgan bo'lib Abu Bakr Kalobodiy yashagan davr ta'liq xatidan nasta'liq xatiga o'tish davri bo'lgan. Ko'p o'rinlarda xarflarning nuqtalari qo'yilmagan. Kitob betlanmagan va 90 varaqdan iborat. Mazkur qo'lyozma bo'yicha, asar muqaddima va 63 bobdan iborat. Mazkur qo'lyozma 4 ta asarni o'zida jamlagan bo'lib, Payg'ambar (s.a.v.)ga salovot aytib axloq-odobga oid hadislar keltirilgan, ammo kitob nomi qayd etilmagan. Bu hadislar “Bahra-l-favoid” asariga kirgan hadislar turkumidan bo'lishi mumkin. Yana bir kitob “At-toj fi-l-me'roj” (Me'roj to'g'risida toj kitobi) deb nomlangan bo'lib, unda payg'ambar me'rojining haqiqati to'g'risida fikrlar yuritilgan. Undan so'ng “At-Ta'arruf”ning qisqa ko'chirilgan nusxasi va oxirida “Ba'zi kishilar uchun simo” (eshitish), – deb nomlangan risola ham mavjud. “At-Ta'arruf”ning eng oxirgi nashrini 1992 yilda arab olimi Ahmad Shamsiddin Livanda amalga oshirgan. Mazkur manba O'zbekistonda mavjud. U muqaddima, 75 bob, asarning qismlari va nomlanishi hamda mundarijadan iborat. Bu kitob sal biroz o'zgacha nomlangani bilan farq qiladi, ya'ni “At-Ta'arruf li-mazhabi ahli-t-tasavvuf” (“Tasavvuf ahli mazhabi bilan tanishish”)². Kitob boblarining nomlanishida ham farq bor, qo'lyozmada tushirib qoldirilgan ba'zi boblar to'ldirilgan.

Abu Bakr Kalobodiy so'fiylik tarixiga nazar solar ekan, bunda eng avvalo so'fiyona tafakkurning muhim jihatlari e'tibor qaratadi. U so'fiylarning olam, Alloh to'g'risidagi, insonning zohiriy va botiniy olami, vahiy va aql, odam fe'llari xususidagi doimiy ilohiy qarashlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklarning oraliq yo'lini topishda mantiqiy mutanosiblik bo'lishi to'g'risidagi fikrni ilgari suradi. Buni o'sha davr nuqtai-nazaridan hanafiycha tafakkurning mag'zi desa ham bo'ladi.

Mutasavvif o'zining mashhur “At-Ta'arruf” asarida nafaqat tasavvuf ta'limotining muammolarini balki so'fiylarning o'zi kim degan savolga ham javob beradi va so'fiylarni quyidagicha ta'riflashga harakat qiladi: “So'fiy – ularning zohiriy ahvoliga berilgan ta'rifdir. Zero, so'fiylar – bir qavmdirki, ular dunyodan yuz o'g'irgan, vatanlaridan chiqib ketgan, o'z qavmlari yo'lida hijrat qilgan, shaharlarda oh (voh) chekib yurgan, o'zlarini ochlikka majbur etgan va jismlarini juda nozik qilgan, dunyodan hech narsa olmaganlar. Ramag'da jonni saqlash uchun yeganlar. Ular o'z

² Abu Bakr Kalobodiy At-tasavvuf li-mazhabi ahli-t-tasavvuf. Abu Bakr Kalobodiy. Tashkent: G'ulistan nashriyoti, 1992. ص. 1992. Bayrut. 1992.

vatanlaridan chiqib ketishgani uchun g‘ariblar deb nom olishgan. Safarda ko‘p bo‘lishgani uchun sayohatchilar deb nomlanishgan. Ularning qishloqlarga bo‘lgan sayohatlari va zarurat paytida g‘orlarga kirib ketishlarini shahar ahli “Shakfatiya” deb atashgan. “Shakfatiya” lug‘atda g‘or yoki shunga o‘xshash joylarga berilgan nomdir”³. Abu Bakr Kalobodiy bu boradagi fikrini davom ettirib, so‘fiy so‘zining kelib chiqishining etimologiyasiga quyidagicha izoh beradi: “Safo, safva, sof, suffa deyilgani bilan ma‘nosi so‘fiylikdir. Mana shu sufiyadagi “f” yoki “vov”, harfi kelsa ham ma‘no o‘sha. “Vov”lik bo‘lishi ham joiz. Sofiya degani tillarda ishlatib kelayotgan kalimadir. Agar bu kalima suf-jun lafzidan olinadigan bo‘lsa, lafz o‘z o‘rnida bo‘ladi va lug‘at bo‘yicha ham to‘g‘ri hisoblanadi”⁴. Mazkur tahlildan Abu Bakr Kalobodiyning har bir arabiy so‘zning etimologiyasini juda yaxshi biladigan tilshunos olim ekani ham ko‘zga tashlanadi. U so‘fiylarning jundan ust-bosh kiyishlari payg‘ambarlarning ust boshlariga havasdandir”⁵, – deb ta’kidlaydi.

Yuqorida keltirilganidek, ahli hollarning libosi jundan bo‘lishi ham ularning payg‘ambar kiyimlariga havaslaridan hisoblanib, Muhammad (s.a.v.) kishilarning chaqiriqlariga jundan to‘qilgan kiyim kiyib borganliklari hadislarda keltiriladi. Abu Muso Ash‘ariy aytadi: “Nabiy (s.a.v.) jundan kiyinar edilar va eshakka minib, faqir-kambag‘allarning chaqiriqlariga kelardilar”⁶. Abu Bakr Kalobodiy Allohning birligiga alohida o‘rin beradi va tavhid, Haqning yakka-yu yagonaligini tushuntirishda Haqning azaliy sifatleri orqali uni nazariy jihatdan tushuntirishga harakat qiladi. Artur Jon

Research Science and Innovation House

³21. ص. 1992. بيروت. تعليق عليه أحمد شمس الدين. بيروت. 1992. – ب. 21.

⁴O‘sha asar.-B.18.

⁵O‘sha asar.-B. 19.

⁶O‘sha asar . -B.17.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

Arberri⁷ “At-Ta’arruf”ga qilgan The Doctine of the Sufis⁸ nomli ingliz tilidagi tarjimasi muqaddimasida Abu Bakr Kalabodiyning shuhrati “At-Ta’arruf” ustiga bino bo‘lgan deydi. Ushbu asar ta’lif etilishi ko‘p o‘tmay tasavvuf bo‘yicha qimmatli asar sifatida qabul qilindi va unga ko‘plab sharhlar bitildi. Asar qanchalar qadrlangani yorqin tasvirini Suhravardiy Maqtul (587/1191)ning qo‘p iqtibos keltiriladigan so‘zida ko‘rish mumkin: Ta’arruf bo‘lmaganida tasavvufni bilmagan bo‘lar edik. Hoji Xalifa kitob haqidagi xulosasida to‘rtta sharhni sanab o‘tadi:

- 1) Abu Bakr Kalabodiyning o‘ziniki Husn at-Tasarruf;
- 2) Abdulloh ibn Muhammad Ansoriy Haravi (481/1088);
- 3) Alouddin Ali ibn Ismoil Qonaviy (729/1329);
- 4) Ismoil ibn Muhammad ibn Abdulloh Mustamliy Buxoriy (973-1043).

“Husnu-Ta’arruf” nisbatini Abu Bakr Kalabodiy o‘ziga berishda xato qildi, chunki bu Qonaviyning sharhi nomidir. Bu borada Hoji Xalifa boshqa o‘rinda e’tirof etadi. Ehtimol xato aslida Abu Bakr Kalabodiyning o‘zi ham ba’zi o‘rinlarda iqtibos keltirgan tushunishda mushkullik tug‘diruvchi gap va satrlarni sharhlaganidan kelib chiqqan. Ansoriyning sharhi yo‘qolgan, shu sabab noma’lumligicha qoldi. Qonaviyning sharhidan bir necha qo‘lyozmalar saqlanib qolgan, aniqrog‘i Venada, kechki ammo yaxshi saqlangan nusxasi, va ayni shu parchalardan Ali ibn Ahmad Manufi Berlinda saqlanadigan yagona nusxani tayyorlagan. 710/1310-yildan avval yozilgan Mustamliyning sharhi ham huddi shunday saqlanib qolgan bo‘lib u forscha, Abu Bakr Kalabodiyning asl matnidan keyin forscha tarjima bilan yozilgan⁹.

⁷Djon Artur Arberri (12-may 1905, Portsmut Angliya Gempshir grafligi – 2 oktabr 1969, Kembrijd) nufuzli britaniyalik sharshunos. Sermahsul arab, fors tili va Islomiy tadqiqotlar olimi. U Portsmut Grammatika Maktabi va Pempbrouk Kolleji, Kembrijda tahsil olgan. Uning ingliz tiliga Qur‘onning tarjimasi, The Koran Interpreted, g‘ayrimusulmon olim tomonidan yozilgan eng mashhur tarjima bo‘lib, akademik doirada keng e’tirof qozongan. Avvalroq, Misrdagi Qohira Universitetining Mumtoz adabiyotlar bo‘limi raisi, Arberri vataniga qaytgach Hindiston Ofisining Kutubxonasida assistent kutubxonachi bo‘lib ishladi. Urush davrida Liverpoolda pochta-nazoratida xizmat qildi, sal o‘tmay London Universitetining Senati Uyida joylashgan Axborot Vazirligiga stajirovkaga yuborildi. 1944-1947 yillarda Alberri London Universitetidagi Sharqshunoslik va Afrika Tadqiqotlari maktabining fors tillari kafedrasiga boshliq etib tayinlandi. Keyinchalik Kembrijd Universitetida unga Sir Tomas Adamning Arab tili Professori unvoni berildi, undan tashqari 1947-yili o‘zining Kembrijdagi Pembrouk Kollejida 1969-yilga qadar faxriy ustoz bo‘lib qoldi. U Buyuk Britaniya, Kembrijdagi Eseshn Perish qabristoniga rafiqasi (kelib chiqishi Ruminiyalik) Sarina Simon Alberti (1900-1973) bilan dafn etilgan. U bilan ilk bor Qohirada uchrashib keyinchalik 1932-yili Kembrijda turmush qurgan. Qolaversa, Alberti Rumiyning ijodini g‘arb ommasiga o‘zining saralangan tarjimalari orqali tanishtirgani va o‘rta asr Andalus arab she‘riyatining antologiyasini tarjima qilish bilan alohida e’tiborga molik. https://en.m.wikipedia.org/wiki/Arthur_John_Arberri

⁸Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug‘atdagi ma’lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo‘yilgan.

⁹Arthur John Arberry. Doctrine of Sufis: Translated from the Arabic of Abu Bakr al-Kalabadhi. Cambridge, At the University press. 1935. 10-13-pgs.

A.J.Arberri "At-Ta'arruf"ga qilgan tarjima asariga nega aynan The Doctrine of Sufis deya nom qo'yganiga kitobida izoh qoldirmagan. Ehtimol bu jumboqqa, lug'at kitoblariga murojaat qilish orqali javob topilar. Arab tilidan التعرف so'zi tarjima qilinganida "tanishmoq", "tanishib chiqmoq"; "tanimoq", "bilib olmoq" degan ma'nolarni anglatadi. Ammo, A.J.Arberri "doctrine" so'zini ishlatdi. "Doctrine" Kembridj izohli lug'atida: a belief or set of beliefs, especially political or religious ones, that are taught and accepted by a particular group:

– Christian doctrine

–The president said he would not go against sound military doctrine. Tarjimasi: Biror g'oya yoki g'oyalar tizimi, ayniqsa ma'lum bir guruh tomonidan o'rganilgan va qabul qilingan siyosiy yoki diniy g'oya yoki g'oyalar tizimi.

Nasroniylik doktrinasi. Prezident aytishicha, u sog'lom aqlga muvofiq keluvchi doktrinaga qarshi chiqmas edi.

O'zbek tiliga "doktrina" so'zi: e'tiqod, ta'limot, tariqat, aqida, madrasa, mazhab degan ma'no beradi. (Arabcha-inglizcha Maoniy lug'ati).

Arabcha, التعرف esa ingliz tilida: ascertain; get to know; identify; know; realize; recognize; seek to ascertain; try to know kabi so'zlar bilan tarjima qilinishi mumkin. Ammo, yakka holda yuqoridagi so'zlar التعرفning ma'lum bir jihatigina yoritib, uning to'liq ma'nosini qamray olmaydi.

Balki shu sabab, o'z sohasining ilg'or vakili bo'lgan Artur Djon Arberri kitob nomini, "e'tiqod", "ta'limot", "tariqat", "aqida", "madrasa", "mazhab" ma'nolarini beruvchi "doctrune" so'zini ishlatishni ma'qul topgan, va quruq so'zma-so'z tarjimadan ko'ra mohiyatga etibor qaratishni tanlagan. Qolaversa doctrine so'zi kitobning asl nomidagi "mazhab" ma'nosini ham anglatadi, bu ham bizga Arberri kitob nomini tarjima qilishda naqadar muvaffaq bo'lganini anglashga yordam beradi.

Zero kitob nomini o'zbek tiliga "Tasavvuf ahlining mazhabini anglash" deb tarjima qilsa ham bo'ladi. Inglizcha nomni esa The Doctrine of the Sufis – "Tasavvuf ahlining ta'limoti, mazhabi(ni anglash – tarjimon)" tarzida ma'no berish mumkin.

Artur Jon Arberri At-Ta'arrufga qilgan The Doctine of the Sufis¹⁰ nomli ingliz tilidagi tarjimasi muqaddimasida Kalobodiyning shuhrati At-Ta'arruf ustiga bino bo'lgan deydi. Ushbu asar ta'lif etilishi ko'p o'tmay tasavvuf bo'yicha qimmatli asar sifatida qabul qilindi va unga ko'p olimlar tomonidan sharhlar bitildi.

¹⁰Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug'atdagi ma'lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo'yilgan.

Abu Bakr Kalobodiy arab tilini juda mukammal bilgan. Shu ma’noda uning arab tili gramatikasidagi old qo‘shimchalardan foydalanib Haqning yagonaligini ifodalovchi qarashlari diqqatga sazovor:

U “an¹¹(عن)ga muvofiq emas, Unga “ila” (إلى)¹² yopishmaydi, “Fi” (في)¹³ Unga mos kelmaydi. “Iz” (إذ)¹⁴ Uni to‘xtatolmaydi. “In” (إن)¹⁵ U bilan maslahatlasholmaydi. “Favqa” (فوق)¹⁶ Unga soya sololmaydi, “Tahta” (تحت)¹⁷ Uni ko‘tarolmaydi, “Haza” (هذا)¹⁸ Unga muqobil bo‘laolmaydi, “Inda” (عند)¹⁹ U bilan raqobatlasha olmaydi. “Xalfa” (خلف)²⁰ Uni ololmaydi, “Amama” (أمام)²¹ Uni chegaralay olmaydi, “Qabla” (قبل)²² Uni zohir qilolmaydi, “Ba‘da” (بعد)²³ Uni foniy qilolmaydi, “Kull” (كل)²⁴ Uni jamlay olmaydi, “Kana” (كان)²⁵ uni vujudga keltira olmaydi, “Laysa” (ليس)²⁶ Uni yo‘qotolmaydi.

Uni maxfiylik to‘sa olmaydi. Barcha hodisot (yangidan bor qilingan narsalar)ni Uning qadimligi, yo‘qlikni Uning borligi, g‘oyani Uning azaliyati taqdim qildi. Agar Uni “qachon” desang, U vaqtni o‘zi yaratgan. Agar Uni “ilgari” desang, “ilgari” Undan keyin yaratilgan. Agar uni “U” desang, “u” harfini va tovushini ham Uning o‘zi yaratgan. Agar Uni “qanday” desang, Uning zotining qandayligi har qanday vasfdan hijoblangan, ya’ni Uni tavsiflab bo‘lmaydi. Agar Uni “qaerda” desang, makonni ham

¹¹ ‘an – old ko‘makchi, o‘zbek tilida ajratish, bo‘lish ma’nolarini anglatadi. Bu erda Alloh bo‘laklardan iborat emasligi aytilmoqda.

¹² Ila – old ko‘makchi, o‘zbek tiliga “ga” ya’ni jo‘natish kelishigi qo‘shimchasini ifodalaydi. Bu erda Allohning intihosi, nihoyasi yo‘qligiga ishora qilinmoqda.

¹³ Fi – arab tilida makonni anglatuvchi olmosh. Bu erda Allohning makondan tashqarida ekani nazarda tutilgan.

¹⁴ Iz – arab tilida zamonni anglatuvchi olmosh. Bu erda Allohning zamondan tashqari ekani aytilmoqda.

¹⁵ In – o‘zbek tilida “agar”, arab tilida shubha, gumon ma’nolarini ifodalaydi. Bu erda Alloh har qanday shubha, gumondan xoli ekani nazarda tutilgan.

¹⁶ Favqa – o‘zbek tilida “ust”, “tepa” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohdan yuqori narsa yo‘qligi aytilmoqda.

¹⁷ Taxta – o‘zbek tilida “ost”, “tag” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohni biror narsa ko‘tarib turmasligi, U biror narsa ustiga turmasligi sifatlanmoqda.

¹⁸ Hiza – o‘zbek tilida “qarshi”, “muqobil” ma’nosini ifodalaydi.

¹⁹ Inda – o‘zbek tilida “huzurida”, “oldida”, “yaqinida”, “vaqtida”, kabi ma’nolarni anglatadi. Bundan tashqari “qarshilik ko‘rsatish” ma’nosini ham ifodalaydi. Bu erda Allohga raqobat qila oladigan narsalarning mavjud emasligi aytilmoqda.

²⁰ Xalfa – o‘zbek tilida “orqa tomon”, ma’nosini ifodalaydi. Bu erda Allohning orqasi bo‘lmasligi aytilmoqda.

²¹ Amama – o‘zbek tilida “Old tomon” ma’nosini ifodalaydi. Bu erda Allohda old tomon yo‘qligi aytilmoqda.

²² Qabla – o‘zbek tilida “ilgari” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohning ilgari bo‘lgani, “ilgari” so‘zi ham ifodalab, tushuntirib berolmasligi aytilmoqda.

²³ Ba‘da – “keyin” ma’nosini anglatadi. Bu erda Allohni keyin ham bo‘lishi “keyin” so‘zi tushuntirib berolmasligi ta’kidlanmoqda.

²⁴ Kull – “barcha”, “hamma” ma’nolarini beradi. Bu erda mazkur so‘z bilan Allohning zotini bandalar tushuna olmasligi nazarda tutilmoqda.

²⁵ Kana – “bo‘lmoq” fe’li. Allohni bor bo‘lgani va bo‘lishligini “bo‘lmoq” fe’li ifodalay olmasligi aytilmoqda.

²⁶ Laysa – “emas” fe’li. Yo‘qlik ma’nosini anglatadi. Bu bilan Alloh mutlaqo yo‘q bo‘lmasligi, doimo mavjudligi ifodalanganmoqda.

Uning vujudi taqdim qilgan. Agar U nima? desang, barcha nimalarni Uning mohiyati bayon qilib bergan. Bir vaqtning o‘zida ikki xil sifatda jamlanmaydi va shu ikki xil sifat bilan ham zid kelmaydi. U o‘z huzurida Botindir. O‘z pardasi ichida Zohirdir. Uning zohirligi botin, botinligi zohir, yaqinligi uzoq, uzoqligi yaqindir. Ana shu sifatlar bilan xalq (yaratilgan) qilinganlarning Unga o‘xshashligi mutlaqo man qilingan.

Uning fe’li (ishi) bajarishlik bilan emas, Uning tushunishi muloqot bilan emas, Uning hidoyati imo bilan emas. Himmatlar U bilan bellasha olmaydi, fikrlar Unga aralasha olmaydi. Uning zotiga takyif (o‘zgarish) yo‘q, Uning fe’liga taklif yo‘q.

Uning sifatleri o‘zgarimas (chunki o‘zgarish yaratilganlarga xos), Uning ismlari almashmas, U azaliy shunday edi va shundayligicha qoladi. U avvaldir, oxirdir, zohirdir, botindir va U barcha narsani bilguvchidir, Unga o‘xshash biror narsa yo‘q, U o‘ta eshituvchi va o‘ta ko‘rguvchidir.

XULOSA

Abu Bakr Kalobodiy nazarida tavhid ilohiy nur sari olib boruvchi ilmdir, ya’ni Haqning yakka-yu, yagona vujud deb bilmoq va shu birlikka intilishdir.

Abu Bakr Kalobodiy Haqning birligini (tavhidni) tasdiqlovchi to‘rtta uslubiy prinsiplarni ilgari surgan:

1. Haqni yaratilganlar anglay olishidan poklash va sifatlar o‘rtasidagi tenglikni tark etish.

2. Haqqa nisbatan sabab qo‘llamaslik, ya’ni Haq sababga ega emas. Chunki sababga ega narsa oqibatdir. Sabab esa oqibat yo‘qolishi bilan yo‘qoladi. Agar sabab abadiy bo‘lsa, oqibat ham abadiy bo‘lishi kerak.

3. Haqni farqlovchi va xayol qiluvchi deb o‘ylamaslik, chunki farqlash yaxshi va yomonni ajratishga zararni bartaraf qilib, foydaga erishishga muhtoj bo‘lganlar sifatidir.

4. Xaqqa nisbatan o‘xshashlikni ikki ma’noda qo‘llamaslik birinchidan, Haq bandalar qiyosiga muhtoj emas, Haq yagona uning o‘xshashi yo‘q. Ikkinchidan, Haq o‘xshashiga muhtoj emas, chunki ma’lumni noma’lum bilan taqqoslash mumkin emas.²⁷

Yuqoridagi “at-Ta’arruf”dan keltirilgan fikrlarga e’tibor qaratilsa, Abu Bakr Kalobodiyning nafaqat tasavvuf ilmini chuqur idrok qila olishi balki, uning kalom ilmi

²⁷ Абу Бакр Калободий Ат-Таъарруф.Тарж. Отақул Мавлонқул ўғ‘ли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент. G‘.G‘улом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002 – Б.114.

masallaridagi salohiyatini ham ko‘rish mumkin. Shu nuqtai nazardan uning ushbu asarini qomusiy asarlar sirasiga kiritish mumkin.

References

1. Улрих Рудолф. Ал-Мотурудий ва Самарканд суннийлик илоҳиёт мактаби. Тошкент, 2002. – Б. 121.
2. Абу Бакр Калободий Ат-таъарруф ли-мазҳаби аҳли-т-тасаввуф. Аҳмад Шамсиддин. Байрут. 1992.
3. Абу Бакр Калободий Ат-таъарруф ли-мазҳаби аҳли-т-тасаввуф. Қайта нашр. Аҳмад Шамсиддин. Байрут. 1992. – Б. 21.
4. Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug‘atdagi ma’lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo‘yilgan.
5. Arthur John Arberry. Doctrine of Sufis: Translated from the Arabic of Abu Bakr al-Kalabadhi. Cambridge, At the University press. 1935. 10-13-pgs.
6. Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. Под редакцией С.М.Прозорова. Том I, – 177 стр. Bu lug‘atdagi ma’lumotlar ham Alberrining mazkur kitobidan tarjima qilib qo‘yilgan.
7. Абу Бакр Калободий Ат-Таъарруф. Тарж. Отақул Мавлонқул ўғ‘ли ва Мавлуда Отақул қизи. Тошкент. G‘.G‘улом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 2002 – Б.114.

**Research Science and
Innovation House**

HISOR DAVLAT QO'RIQXONASINING TABIIY GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI

Pardaboyev Soxib Begali o'g'li

JDPU Sirtqi bo'lim, Tabiiy va aniq fanlarda
masofaviy ta'lim kafedrası o'qituvchisi. e-mail. soxibpardaboyev1@gmail.com

Tursunqulov G'iyos Shermat o'g'li

JDPU Sirtqi bo'lim, “Tabiiy va aniq fanlarda
masofaviy ta'lim kafedrası” biologiya yo'nalishi talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Hisor davlat qo'riqxonasining ahamiyati, jumladan, hayvon va o'simlik hayotidagi o'rni. Hisor davlat qo'riqxonasining joylashgan o'rni ilmiy o'rganilishi.

Kalit so'zlar: Hisor, Qashqadaryo viloyatining Shaxrisabz, Yakkabog' va Qamashi tumanlari hududida o'simlik, qo'riqxonasi, yaylov, sfagnum va funariya.

Kirish

O'zbekistonning botanik-geografik jihatdan rayonlashtirishda Janubi-G'arbiy Hisor okrugi Qashqadaryo, Boysun, Tarqapchig'ay, Ko'xitang va Surxon-Sherobod botanik-geografik rayonlariga ajratildi.

Hisor davlat qo'riqxonasining joylashgan o'rni. Hisor davlat qo'riqxonasi O'zbekistonning janubiy-sharqiy qismida, ma'muriy jihatdan Qashqadaryo viloyatining Shaxrisabz, Yakkabog' va Qamashi tumanlari hududida, botanika-geografik rayonlar kesimi jihatidan Tog'li O'rta Osiyo viloyati (provinsiyasi): G'arbiy Hisor tumani (okrugi) da (tumanlar: I-6-a Qashqadaryo, I-6-b Tarkapchig'ay) joylashgan. Hisor tog' tizmasining g'arbiy yonbag'irlarida, dengiz satxidan 1750 m dan 4366 m gacha balandlikda joylashgan.

Janubi-g'arbiy Hisorning botanik-geografik o'rni borasidagi ilk tadqiqotlar A.V. Prozorovskiy va V.P. Maleevlarga [43; 45-50-b.] tegishli. Ularning “Geobotanicheskoe rayonirovaniye SSSR” nomli asarida Janubi-g'arbiy Hisor Janubi-Turkiston provintsiyasining Hisor-Darvaz kichik provintsiyasi tarkibiga kiritilgan. Bu hudud mustaqil fitogeografik birlik sifatida birinchilardan bo'lib Ye.P.Korovin ishlarida qayd etilgan. Olim 1962 yilda Hisorning janubi-g'arbiy qismini Janubi-Turkiston

provintsiyasi, Ko'xiston okrugining G'arbiy-Hisor rayoni tarzida keltiradi va o'z navbatida uning tarkibida Ko'hitang, Qashqadaryo va Boysun tabiiy hududiy birliklariga ajratgan. Keyinchalik, L.N.Babushkin va N.A.Kogan [43; 45-51-b.]. Janubi-G'arbiy Hisorni geomorfologiyasi, o'simliklar qoplami va iqlim sharoitiga ko'ra Surxondaryo va Qashqadaryo okruglariga bo'lishgan. Surxondaryo viloyati, jumladan Boysun tog'ining geografik tuzilish to'g'risida Sh.E.Ergashev tomonidan ma'lumotlar keltirilgan [87; 155-b.].

Qashqadaryo viloyatida 2 ta Kitob (3938 ga) va Hisor (80 986 ga) davlat qo'riqxonalari mavjud bo'lib, ular O'zbekiston Respublikasida Ia toifadagi eng katta muhofaza etiladigan tabiiy hudud hisoblanadi. Hisor qo'riqxonasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasiga qarshli bo'lib hisoblanadi.

Hisor qo'riqxonasi hududi Hisor tizmasining shimoliy yon bag'rida, Qashqadaryoning uchta yirik irmog'i — Oqsuv, Tanxazdaryo va Qizildaryoning yuqori oqimida joylashgan bo'lib, dengiz sathidan 1750 m dan 4349 m gacha balandliklarni egallaydi.

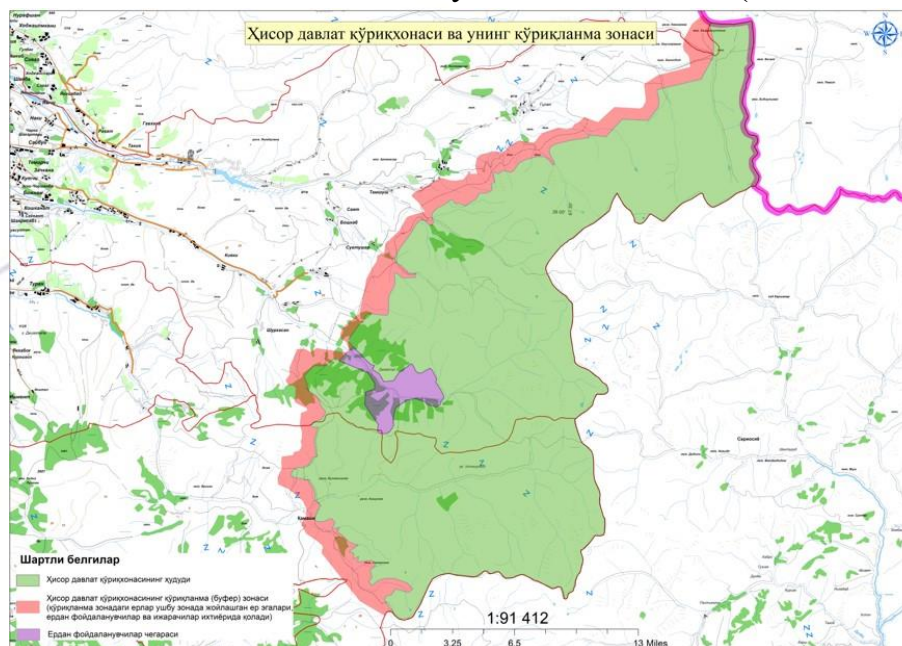
Yuqori keltirilgan ma'lumotlar Hisor davlat qo'riqxonasi florasiga ham tegishli. Hisor davlat qo'riqxonasi Qashqadaryo botanik-geografik rayoni hududiga to'g'ri kelib, ma'muriy jihatdan Qashqadaryo viloyatining Shahrisabz, Yakkabog' va Qamashi tumanlari hududiga to'g'ri keladi (4.1-rasm). Hududi dengiz sathidan 1750 metrdan 4366 metrgacha bo'lgan balandliklarga to'g'ri keladi. Janubiy-sharqda Surxondaryo viloyati, sharqda Tojikiston respublikasi bilan chegaradosh [44; 208-b.]. Uning butun hududi yagona massiv sifatida sharqdan g'arbgacha 37 kilometr, shimoldan janubga 90 kilometrga cho'zilgan. Cho'qqilarining balandligi 2500 metrdan 4421 metrgacha. Jumladan, Xazrati Sulton tog'i 4030 metr, Xo'jaqirshavor 4303 metr, To'rtqo'ylik 4366 metr, Bibi-O'lmas 4349 metr. O'zbekistonning eng baland nuqtasi ham qo'riqxonaning To'rtqo'ylik tog'idagi, dengiz sathidan 4421 metr balandlikda joylashgan nomsiz cho'qqidir. Tog' daryo va soylari chuqur daralar (konyonlar) hosil qiladi.

Qo'riqxonaga janubiy-sharqda Surxondaryo viloyati, sharqda Tojikiston Respublikasi bilan chegaradosh.

Hisor davlat qo'riqxonasi 1983 yilda Qashqadaryo viloyatidagi ikki mustaqil Miroqi va Qizilsuv qo'riqxonalarini birlashtirish natijasida O'zbekiston Ministrlar Sovetining 09.09.1983 y. № 521 sonli qaroriga asosan tashkil etilgan.

Umumiy yer maydoni 80986,1 ga. Shundan, 2000 gektar ekoturizm uchun ajratilgan qo'riqlanma zona hisoblanadi. Qo'riqxonaga 4 ta bo'limga bulingan:

- G‘elon bo‘limi yer maydoni - 18838,1 ga.
 - Miraki bo‘limi, yer maydoni - 11821,0 ga.
 - Tanxozdaryo bo‘limi yer maydoni - 20233,0 ga.
 - Qizilsuv bo‘limiyer maydoni - 30094,0 ga.
- Qo‘riqxonahududi 17 ta sarxad, 54 ta aylanish bulakchasi (kvartallardan) iborat.

Tabiiy sharoiti

Hisor davlat qo‘riqxonasi Pomir-Oloy tog‘ tizimiga kiradigan Hisor tizmasining shimoliy-g‘arbiy kismida joylashgan.

Uning butun hududi yagona massiv sifatida sharqdan g‘arbga 37 km, shimoldan janubga 90 km ga cho‘zilgan.

Tog‘ yotqiziqlari ichida paleozoy jinslari ko‘p uchraydi.

Cho‘qqilarining balandligi 2500 metrdan 4421 metrgacha. Jumladan, Xazrati Sulton tog‘i - 4266 m, Xo‘ja-kirshavor - 4303 m, To‘rtqo‘ylik – 4366 m, Bibi-O‘lmas tog‘i – 4349 m.

O‘zbekistonning eng baland nuqtasi ham qo‘riqxonaning To‘rtqo‘ylik tog‘idagi dengiz sathidan 4421 metr balandlikda joylashgan nomsiz cho‘qqidir. Qo‘riqxonahududida mezazoy va kaynazoy davri yotqiziqlarida karst jarayonlari keng tarkalgan va o‘ralar, daralar, tokcha va g‘orlar ko‘plab uchraydi. Ushbu tog‘ daryolari va soylari chuqur daralarni (kononlar) hosil qiladi.

O‘zbekistonning eng baland nuqtasi ham Hisor davlat qo‘riqxonasi hududida balandligi 4500 metrgacha bo‘lgan cho‘qqilar: Hazrati Sulton, Xo‘ja qirshivor,

To‘rtqo‘ylik, Bibi O‘lmas, Nomsiz cho‘qqilari joylashgan bo‘lib, ular Surxondaryodagi Xo‘japirpir ota, Xo‘japiryak hamda Osmon talash cho‘qqilari bilan yonma-yon qad ko‘targan, ularning soni jami yettita. Mazkur tog‘ cho‘qqilarining etagida turgan odam cho‘qqiga yaqin bo‘lgan boshqa ikki yoki uchta cho‘qqini albatta ko‘ra oladi. Shuning uchun ularni «etti aka-uka», deyishadi. Mamlakatimizning eng baland cho‘qqisi – Nomsiz cho‘qqi. Bu cho‘qqiga hozirgi kungacha ham hech kim chiqolmagan. Shuning uchun unga hozirgi kungacha nom qo‘yilmagan. Uning balandligi dengiz sathidan 4421 metrni tashkil qiladi. Nomsiz cho‘qqi Hisor davlat qo‘riqxonasining G‘ilon bo‘limida joylashgan. Abadiy muzliklar mavjud bo‘lgan ushbu cho‘qqilardan To‘palangdaryo va Oqsuv daryolari boshlanadi. Bu yerda ancha yirik Botirboy muzligi joylashgan, uning maydoni 1600 gektar. Oqsoy daryosining yuqori irmog‘i va uzunligi 9-10 km bo‘lgan Xoliqdod soyi Botirboy muzligidan boshlanadi.

**Research Science and
Innovation House**

**Buyrak tosh kasalligi : sabablari, belgilari, tashxisi, va zamonaviy davolash
usullari**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot fakulteti

Kenjayev Yodgor Mamatqulovich

Email - yodgortmatb@gmail.com

Sultonova Dilfuza

Email - sobirjonovnadilfuza120@gmail.com

Annotatsiya

Buyrak toshlari (nefrolitiaz) buyraklarda hosil bo'ladigan qattiq mineral va tuz birikmalaridir. Ular siydik yo'llarida harakatlanayotganda kuchli og'riq va noqulaylikka sabab bo'lishi mumkin. Ushbu maqolada buyrak toshlarining turlari, sabablari, belgilari, tashxislash usullari, davolash yo'llari va oldini olish choralari batafsil yoritiladi.

Kalit so'zlar

Buyrak toshlari, nefrolitiaz, siydik-tosh kasalligi, bel og'rig'i, siydikdagi qon, toshlarni davolash, oldini olish.

Buyrak Toshlariga Umumiy Tushuncha

Buyrak toshlari — bu buyraklarda hosil bo'ladigan qattiq, kristallik tuzilmalar bo'lib, ular siydik yo'llari orqali harakatlanayotganda og'riq va boshqa noqulayliklarga olib kelishi mumkin. Toshlar turli o'lcham va shakllarda bo'lib, ba'zilar siydik bilan o'z-o'zidan chiqib ketsa, boshqalari tibbiy aralashuvni talab qiladi.

Toshlarning Turlari

Buyrak toshlari tarkibiga qarab bir necha turlarga bo'linadi:

Kaltsiy toshlari: Eng keng tarqalgan tur bo'lib, odatda kaltsiy oksalatdan tashkil topadi.

Siydik kislotasi toshlari: Suvsizlanish yoki yuqori proteinli parhez natijasida hosil bo'lishi mumkin.

Struvit toshlari: Siydik yo'llari infeksiyalari oqibatida shakllanadi va tez o'sishi mumkin.

Sistin toshlari: Irsiy kasallik bo'lgan sistinuriya natijasida paydo bo'ladi.

Sabablari va Xavf Omillari

Buyrak toshlarining paydo bo'lishiga quyidagi omillar sabab bo'lishi mumkin:

Suvsizlanish: Yetarli miqdorda suv ichmaslik siydikning konsentratsiyalanishiga olib keladi, bu esa toshlarning hosil bo'lish xavfini oshiradi.

Parhez: Oqsil, tuz va shakar miqdori yuqori bo'lgan oziq-ovqatlarni iste'mol qilish toshlarning shakllanishiga yordam berishi mumkin.

Irsiy moyillik: Oilaviy anamnezda buyrak toshlari bo'lsa, kasallik xavfi ortadi.

Tibbiy holatlar: Qandli diabet, giperparatiroidizm va surunkali diareya kabi kasalliklar buyrak toshlari xavfini oshirishi mumkin.

Belgilari

Buyrak toshlari quyidagi alomatlar bilan namoyon bo'lishi mumkin:

Bel va qorin sohasidagi kuchli og'riq: Tosh siydik yo'llari bo'ylab harakatlanayotganda og'riq paydo bo'ladi.

Siydikda qon: Siydikning pushti, qizil yoki jigarrang tus olishi.

Ko'ngil aynishi va qayt qilish: Og'riq bilan birga kelishi mumkin.

Siydik chiqarishda qiyinchiliklar: Tez-tez siyish istagi, siydikning loyqalanishi yoki yomon hidli bo'lishi.

Tashxislash

Buyrak toshlarini aniqlash uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

Tasviriy tekshiruvlar: Kompyuter tomografiyasi (KT), ultratovush yoki rentgen yordamida toshlarning joylashuvi va o'lchami aniqlanadi.

Laborator tahlillar: Qon va siydik tahlillari orqali toshlarning tarkibi va paydo bo'lish sabablari o'rganiladi.

Davolash Usullari

Davolash usuli toshlarning o'lchami, joylashuvi va alomatlarining og'irligiga bog'liq:

Kichik toshlar: Ko'p suyuqlik ichish va og'riq qoldiruvchi dori vositalari yordamida toshlarning tabiiy yo'l bilan chiqishi ta'minlanadi.

Katta toshlar: Tibbiy aralashuv talab etiladi, masalan:

Ekstrakorporal zarba to'lqini litotripsiyasi (ESWL): Toshlarini mayda bo'laklarga ajratish uchun tovush to'lqinlaridan foydalaniladi.

Ureteroskopiya: Siydik yo'liga maxsus asbob kiritilib, toshlar olib tashlanadi.

Perkutan nefrolitotomiya: Katta toshlarni olib tashlash uchun teri orqali buyrakka kirish amalga oshiriladi.

Oldini olish

Buyrak toshlarining oldini olish uchun quyidagi choralarga rioya qilish tavsiya etiladi:

Yetarli miqdorda suyuqlik iste'mol qilish: Kuniga kamida 8-10 stakan suv ichish.

Muvozanatli parhez

Xulosa:

Buyrak tosh kasalligi – buyraklarda mineral va tuz birikmalaridan hosil bo'ladigan qattiq tuzilmalardir. Ushbu kasallik ko'pincha og'riq, siydikdagi qon, siyishdagi noqulaylik va boshqa alomatlar bilan namoyon bo'ladi. Buyrak toshlari turli omillar, jumladan, suvsizlanish, noto'g'ri ovqatlanish, irsiy moyillik va ayrim tibbiy holatlar tufayli shakllanadi. Toshlarning tarkibiga qarab ularning bir necha turlari mavjud bo'lib, har bir tur o'ziga xos sabablarga ega. Kichik o'lchamdagi toshlar tabiiy ravishda chiqib ketishi mumkin, lekin katta yoki murakkab toshlar tibbiy aralashuvni talab qiladi. Zamonaviy tibbiyotda buyrak toshlarini davolash uchun turli usullar, jumladan, dori-darmonlar, litotripsiya, endoskopik va jarrohlik usullari qo'llaniladi.

Kasallikning oldini olish uchun yetarli miqdorda suv ichish, muvozanatli ovqatlanish, sho'r va yog'li mahsulotlarni cheklash tavsiya etiladi. Shuningdek, muntazam tibbiy ko'riklardan o'tish va shifokor maslahatlariga rioya qilish buyrak toshlarining shakllanish xavfini kamaytiradi. Shunday qilib, buyrak toshlari jiddiy noqulaylik tug'diradigan kasallik bo'lishiga qaramay, uni erta tashxislash va to'g'ri davolash orqali asoratlarning oldini olish mumkin. Zamonaviy tibbiy texnologiyalar buyrak toshlarini samarali davolash va bemorlarning hayot sifatini yaxshilash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://cyberleninka.ru/article/n/buyrak-tosh-kasalligini-aniqlash-va-davolash-usullari?utm_source=chatgpt.com
2. https://gmed.uz/uz/item-buyrakdagi-toshlar-sabablari-belgilari-va-tashxisi-toshkentda?utm_source=chatgpt.com
3. <https://ghealth121.com/treatments/kidney-stones/?lang=uz>
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Buyrak_tosh_kasalligi
5. <https://med24.uz/uz/bolezn/kamni-v-pochkakh>
6. <https://www.iloencyclopaedia.org/uz/part-i-47946/renal-urinary-system-56690>

Research Science and
Innovation House

**Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirishning qadriyatli,
tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlari**

Ravshanova Gulnoza Asqar qizi
Jizzax davlat pedagogika universiteti O'qituvchi

Baratova Mashxo'ra Qahramon qizi
Pedagogika yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi bo'lajak o'qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan qadriyatli, tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlar tahlil qilinadi. Kreativlik, jamiyatning zamonaviy talablari va ta'lim tizimining o'zgaruvchan dinamikasiga javoban, ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanmoqda. O'qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirish, nafaqat individual pedagogik yondashuvni, balki o'quvchilarga zamonaviy va innovatsion usullarni o'rgatishni ham talab qiladi. Ushbu tadqiqotda o'qituvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirish uchun samarali tashkil etilgan ta'lim muhitining, o'qituvchining shaxsiy va professional qadriyatlarining o'rni tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: kreativ salohiyat, o'qituvchi, ta'lim jarayoni, pedagogik shart-sharoitlar, qadriyatlar, tashkiliy shart-sharoitlar, innovatsiya, pedagogik metodlar.

Annotatsiya: В данной диссертации анализируются ценностные, организационные и педагогические условия, необходимые для развития креативного потенциала будущих учителей. Креативность становится неотъемлемой частью образовательного процесса в ответ на современные требования общества и изменяющуюся динамику образовательной системы. Развитие креативного потенциала у учителей требует не только индивидуального педагогического подхода, но и обучения учащихся современным и инновационным методам. В исследовании рассматривается роль эффективно организованной образовательной среды, а также личных и профессиональных ценностей учителя в развитии креативного потенциала.

Ключевые слова: креативный потенциал, учитель, образовательный процесс, педагогические условия, ценности, организационные условия, инновации, педагогические методы.

Annotation: This thesis analyzes the value-based, organizational, and pedagogical conditions necessary for developing the creative potential of future teachers. Creativity is becoming an integral part of the educational process in response to the modern demands of society and the changing dynamics of the education system. Developing the creative potential of teachers requires not only an individual pedagogical approach but also teaching students modern and innovative methods. This study examines the role of an effectively organized educational environment and the teacher's personal and professional values in fostering creative potential.

Keywords: creative potential, teacher, educational process, pedagogical conditions, values, organizational conditions, innovation, pedagogical methods.

Kirish: Zamonaviy ta'lim tizimi o'zgaruvchan ijtimoiy, iqtisodiy va texnologik sharoitlar ta'sirida rivojlanmoqda. Shuning uchun o'qituvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir. Kreativlik nafaqat ta'lim jarayonini jonlantirish, balki o'quvchilarga innovatsion fikrlashni o'rgatish, jamiyatning kelajakdagi ehtiyojlariga mos ravishda ta'lim sifatini oshirishda ham katta ahamiyatga ega.

Bo'lajak o'qituvchilarning kreativ salohiyatini shakllantirish, nafaqat o'quvchilarga bilim va ko'nikmalarni taqdim etish, balki ularning ijodiy yondashuvini rivojlantirish, muammolarni hal qilishdagi qobiliyatlarini kuchaytirish uchun ham zarur. Shu sababli, o'qituvchilarni kreativlikka yo'naltirish uchun samarali pedagogik metodlar, tashkiliy shart-sharoitlar va pedagogik qadriyatlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi ta'lim tizimi o'qituvchilardan faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish, yangi g'oyalar va innovatsiyalarni qabul qilish va amalga oshirishni o'rgatishni ham talab qiladi. Shuning uchun bo'lajak o'qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirish, ularning pedagogik malakalarini oshirish, ta'limda yuqori sifat va samaradorlikni ta'minlash nuqtai nazaridan juda dolzarb masaladir.

Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirishning qadriyatli, tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlari mavzusi ta'lim sohasida chuqur ilmiy ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagogika kreativlikni o'qituvchining shaxsiy va professional rivojlanishida muhim omil sifatida ko'radi. Kreativ o'qituvchilar ta'lim jarayonini yangilashga, o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy ehtiyojlariga mos keladigan ta'limni tashkil etishga qodir.

Ilmiy nuqtai nazardan, bu tadqiqot bo‘lajak o‘qituvchilarni kreativ salohiyatni rivojlantirishda samarali pedagogik metodlar, qadriyatlar va tashkiliy shart-sharoitlarning o‘rnini aniqlashga qaratilgan. Bu mavzu ta'limda innovatsion yondashuvlar va pedagogik strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi, shuningdek, o‘qituvchilarning pedagogik malakalarini takomillashtirishda muhim yo‘nalishlarni belgilaydi.

Kreativlikni rivojlantirish orqali, o‘qituvchilar o‘quvchilarga zamonaviy pedagogik yondashuvlarni taqdim etib, ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yechimlar topish va yangi imkoniyatlarga moslashish qobiliyatlarini shakllantiradilar. Shuningdek, bu tadqiqot bo‘lajak o‘qituvchilarning o‘z shaxsiy va kasbiy qadriyatlarini shakllantirishda yordam beradi va ta'lim tizimining umumiy sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, bu mavzu ilmiy ahamiyatga ega bo‘lib, ta'lim tizimini rivojlantirish, o‘qituvchilarni tayyorlash va o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirish borasida yangi ilmiy qarashlar va uslublarni joriy qilishga xizmat qiladi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni kreativ salohiyatini rivojlantirishda samarali pedagogik jarayonni tashkil etish uchun zarur bo‘lgan qadriyatli, tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlar quyidagi asosiy komponentlardan iboratdir:

1. Qadriyatli shart-sharoitlar:

Kreativ salohiyatni rivojlantirish uchun o‘qituvchilarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, ilmiy izlanishlarga bo‘lgan qiziqish va o‘zini o‘zi rivojlantirishga tayyorlik muhim ahamiyatga ega. Ushbu qadriyatlar o‘qituvchining shaxsiy motivatsiyasi va pedagogik ishga bo‘lgan ishtiyoqini shakllantiradi. O‘qituvchilar o‘zlarining kasbiy faoliyatida quyidagi qadriyatlarni xush ko‘rishlari kerak:

• **Innovatsion yondashuv:** Ta'lim jarayonida yangiliklarni va zamonaviy pedagogik metodlarni qo‘llash.

• **Ijodiy fikrlash:** Ta'limda mustaqil fikr va ijodiy qarorlar qabul qilishga o‘rgatish.

• **Ochiq fikrlilik:** O‘qituvchi o‘zining ijodiy qobiliyatlarini kengaytirib, yangi fikrlar va g‘oyalarni ochiq va konstruktiv tarzda qabul qilishi zarur.

2. Tashkiliy shart-sharoitlar:

Kreativ salohiyatni rivojlantirish uchun o‘qituvchilarga zarur tashkiliy shart-sharoitlar yaratish muhimdir. Bu shart-sharoitlar o‘qituvchining kreativ salohiyatini

oshirish va o‘zining pedagogik faoliyatini samarali tashkil etish uchun zarur imkoniyatlarni taqdim etadi:

- **Ta'lim muhitining qo‘llab-quvvatlanishi:** Kreativ pedagogik yondashuvlar uchun qulay muhit yaratish, o‘quv materiallari va didaktik vositalar bilan ta'minlash.

- **Tajribali o‘qituvchilarning rahbarligi:** Yangi pedagogik usullarni o‘rganish va o‘z faoliyatida qo‘llash uchun tajribali o‘qituvchilardan maslahat olish va o‘zaro tajriba almashish imkoniyatlari.

- **Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish:** Onlayn ta'lim platformalarini va boshqa innovatsion texnologiyalarni o‘qituvchilarni o‘qitishda keng qo‘llash.

3. Pedagogik shart-sharoitlar:

Pedagogik shart-sharoitlar o‘qituvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi, chunki ular ta'lim jarayonining mohiyatini va pedagogik yondashuvlarni belgilaydi:

- **Pedagogik metodlar:** Kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan interfaol, guruhli va amaliy metodlar o‘qituvchilarga yangi yondashuvlar va metodologiyalarni o‘rganishga yordam beradi.

- **Muammolarni yechish:** O‘qituvchilarni real hayotiy muammolarni hal qilishga va ijodiy yechimlar topishga yo‘naltirish, bu ularning o‘z kreativ salohiyatlarini amalda qo‘llash imkonini beradi.

- **Individual yondashuv:** Har bir o‘qituvchining kreativ salohiyatini rivojlantirishda shaxsiy yondashuv muhimdir. O‘qituvchilarning o‘ziga xos qobiliyatlari, ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olish, ularni rivojlantirishga yordam beradi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan qadriyatli, tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlar ta'lim tizimini samarali va innovatsion tarzda rivojlantirishga yordam beradi. Bu shart-sharoitlar o‘qituvchilarni nafaqat o‘quvchilarga bilim berishda, balki ularni ijodiy fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda ham qo‘llab-quvvatlaydi.

Xulosa:

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirishning qadriyatli, tashkiliy va pedagogik shart-sharoitlari ta'lim tizimining asosiy rivojlanish yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, kreativlikni rivojlantirish uchun

o‘qituvchilarning shaxsiy va kasbiy qadriyatlarini, zamonaviy pedagogik metodlar va innovatsion texnologiyalar ta'lim jarayoniga muhim ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim muhitining samarali tashkil etilishi, o‘qituvchining individual yondashuvi, shuningdek, pedagogik metodlar va usullarni doimiy yangilab turish kreativ salohiyatni oshirishda muhim o‘rin tutadi. Bunday shart-sharoitlar o‘qituvchilarning nafaqat o‘z bilimlarini kengaytirishga, balki o‘quvchilarga zamonaviy va ijodiy fikrlashni o‘rgatishga yordam beradi. O‘qituvchilarning kreativ salohiyatini rivojlantirish o‘z navbatida, ta'lim sifatini oshirish va o‘quvchilarning o‘zini ifoda etish, mustaqil fikrlash va innovatsion g‘oyalarni qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon yaratadi.

Takliflar:

1. **Kreativ pedagogik metodlarni keng joriy etish:** Bo‘lajak o‘qituvchilarni kreativ fikrlashga yo‘naltiruvchi innovatsion metodlarni o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish zarur. Bu metodlar orasida interfaol darslar, guruhli ishlash va muammoli vazifalar muhim o‘rin tutadi.

2. **Zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga qo‘llash:** O‘qituvchilarni zamonaviy texnologiyalar va onlayn platformalarni pedagogik faoliyatda ishlatishga o‘rgatish, bu orqali ta'limni yanada interaktiv va kreativ qilish mumkin.

3. **O‘qituvchilarni tajriba almashish va hamkorlikka yo‘naltirish:** O‘qituvchilar o‘rtasida doimiy malaka oshirish seminarlar va treninglar tashkil etish, shuningdek, pedagogik tajriba almashish uchun maxsus platformalar yaratish zarur.

4. **Kreativlikni o‘qituvchilarni tayyorlash dasturlariga kiritish:** Bo‘lajak o‘qituvchilarga kreativ salohiyatni rivojlantirish uchun pedagogik ta'lim dasturlarida maxsus kurslar va treninglar qo‘shish, bu esa o‘qituvchilarning ijodiy yondashuvini shakllantiradi.

5. **Pedagogik qadriyatlarni rivojlantirish:** O‘qituvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishda ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, mustahkam etika va shaxsiy motivatsiya muhim rol o‘ynaydi. Bu qadriyatlarni o‘qituvchilarning kundalik faoliyatida shakllantirishga alohida e'tibor qaratish kerak.

6. **Pedagogik shart-sharoitlarni takomillashtirish:** Ta'lim muhitini rivojlantirish, o‘qituvchilarning yaratgan innovatsion yondashuvlari uchun zarur

bo‘lgan tashkiliy va texnik resurslar bilan ta‘minlash kerak. Shu bilan birga, o‘qituvchilarning professional o‘sishi uchun imkoniyatlar yaratish zarur.

Xulosa: Bo‘lajak o‘qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo‘llash, pedagogik metodlarni yangilash, shuningdek, o‘qituvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish zarur. Ta‘lim tizimini takomillashtirishda kreativ yondashuvning o‘rni katta bo‘lib, ta‘lim sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Akhmedova, N. (2018). "Kreativlik va ta'lim jarayonidagi innovatsiyalar." Toshkent: Ta'lim nashriyoti.
2. Gulyamova, D. (2020). "Pedagogik metodlar va kreativ salohiyat." Samarqand: O‘zbekiston Respublikasi Ta'lim Vazirligi.
3. Kadirova, M. (2019). "Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda kreativlikni rivojlantirish." Pedagogika va ta'lim jurnalining 3-soni, 45-49 betlar.
4. Sirojiddinov, A. (2021). "Ta'limda zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar." Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
5. Tursunova, S. (2020). "Bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodiy yondashuv va pedagogik metodlar." Ta'lim nazariyasi va amaliyoti, 12-son, 102-106 betlar.
6. Zayniddinova, M. (2017). "Pedagogik qadriyatlar va ularning ta'limdagi roli." Toshkent: O‘qituvchi.
7. Kohl, S. (2016). "Creative Teaching and Learning in the Modern Classroom." Journal of Educational Development, 10(2), 133-145.
8. Gardner, H. (2006). "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences." Basic Books.
9. Csikszentmihalyi, M. (1996). "Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention." HarperCollins.
10. Benson, L., & Beal, M. (2015). "Innovation and Creativity in Teaching." Journal of Educational Research, 15(4), 212-225.

RADIATSIYA NURLARIDAN ZAHARLANISH VA UNI DAVOLASH USULLARI

Termiziqtisodiyotvaservisuniversiteti
Tibbiyot fakultetitalabasi
Xolboboyeva Madina Maxmarajabqizi
Email – madinaxolboboyeva9@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada radiatsiya nurlaridan zaharlanish sabablari, uning organizmga ta'siri, davolash usullari va profilaktika choralariga keng yondashilgan. Radiatsion kasallik ionlovchi nurlarning inson hujayralariga zarar yetkazishi natijasida yuzaga keladi va qisqa hamda uzoq muddatli sog'liq muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Maqolada radiatsiyaning asosiy turlari, ta'sir darajasi, organizmga zarari va uning oqibatlarini bartaraf etish usullari batafsil bayon etilgan. Shuningdek, radiatsion zaharlanishni davolashda ishlatiladigan farmakologik vositalar, shoshilinch yordam usullari va profilaktik choralar haqida ham ma'lumot berilgan. Ushbu tadqiqot radiatsiya xavfsizligining muhimligini va uni oldini olish choralarini ta'kidlaydi.

KALIT SO'ZLAR:

Radiatsiya, ionlovchi nurlar, gamma nurlari, rentgen nurlari, radiatsion zaharlanish, yod terapiyasi, immun tizimi, qon quyish, antioksidantlar, radiatsiya himoyasi.

KIRISH

Radiatsiya zamonaviy hayotning ajralmas qismi bo'lib, tibbiyot, sanoat, energetika va harbiy sohalarda keng qo'llaniladi. Shu bilan birga, ionlovchi nurlar (gamma, rentgen, alfa va beta nurlari) inson organizmiga zarar yetkazishi mumkin. Radiatsion zaharlanish yuqori dozali nurlanish ta'sirida ro'y beradi va turli darajadagi kasalliklarni keltirib chiqaradi.

Ushbu maqolada radiatsion nurlanish turlari, zaharlanish sabablari, organizmga ta'siri, belgilari, davolash usullari va profilaktika choralarini haqida keng ma'lumot beriladi.

RADIATSIYA NURLARI VA ULARNING TURLARI

1. Ionlovchi va noionlovchi nurlar

Radiatsiya ikki turga bo‘linadi:

Ionlovchi nurlar – Elektronlar va molekullarni ionlashtirish qobiliyatiga ega bo‘lgan kuchli energiyali nurlar (gamma, rentgen, alfa va beta nurlari, neytronlar).

Noionlovchi nurlar – Past energiyali bo‘lib, inson organizmiga nisbatan kamroq zarar yetkazadi (ultrabinafsha, infraqizil, radio va mikroto‘lqinlar).

2. Ionlovchi nurlanish turlari

Gamma nurlari – Eng kuchli ionlovchi nurlar bo‘lib, inson tanasiga oson kiradi va ichki organlarga ta‘sir qiladi.

Rentgen nurlari – Tibbiyotda diagnostika maqsadida ishlatiladi, ammo yuqori dozada zararli bo‘lishi mumkin.

Alfa nurlari – Tana to‘qimalariga chuqur kira olmaydi, lekin yutib yuborilganida xavfli.

Beta nurlari – Teri va tashqi organlarga ta‘sir qiladi, ichki nurlanishga sabab bo‘lishi mumkin.

Neytron nurlari – Yadro reaktorlarida hosil bo‘lib, tirik to‘qimalarni kuchli zararlaydi.

RADIATSIYADAN ZAHARLANISH SABABLARI

Radiatsion zaharlanish turli holatlarda yuzaga kelishi mumkin

1. Yadro avariylari – Chernobil (1986), Fukusima (2011) kabi yadro elektr stansiyalaridagi portlashlar.

2. Atom bombasi va yadroviy qurollar – Yadro sinovlari va harbiy harakatlar natijasida.

3. Sanoat va tibbiyot nurlanishi – Rentgen, radioterapiya va yadroviy texnologiyalarni noto‘g‘ri qo‘llash.

4. Tabiiy radiatsiya – Er osti gazlari (radon), kosmik nurlanish va radioaktiv minerallar

5. Texnogen chiqindilar – Yadro chiqindilari va radioaktiv moddalarning atrof-muhitga chiqishi.

RADIATSIYA NURLANISHINING INSON ORGANIZMIGA TA‘SIRI

1. Radiatsiyaning biologik ta‘siri

Radiatsiya organizmga ionlovchi ta‘sir ko‘rsatib, hujayra tuzilishini o‘zgartiradi va DNKga zarar yetkazadi. U quyidagi darajalarga bo‘linadi:

Past daraja (≤ 100 mSv) – Organizm o‘zini tiklashi mumkin, lekin uzoq muddatli xavf saqlanib qoladi.

O‘rtacha daraja (100–500 mSv) – Hujayralarning zararlanishi va immunitetning pasayishi kuzatiladi.

Yuqori daraja (>500 mSv) – Og‘ir patologiyalar, suyak iligi va ichki organlarning zararlanishi.

O‘ta yuqori daraja (>5000 mSv) – O‘lim xavfi yuqori bo‘lib, organizm to‘liq shikastlanadi.

2. Radiatsiya kasalligining belgilari

Radiatsion zaharlanish doza va ta’sir vaqtiga qarab turli bosqichlarda kechadi:

Dastlabki bosqich (bir necha soat ichida) – Ko‘ngil aynishi, qusish, bosh aylanishi, ishtahaning yo‘qolishi.

O‘tkir bosqich (1–2 hafta) – Soch to‘kilishi, immunitet pasayishi, qon ketishlar.

Kech bosqich (2–3 oy) – Ichki organlarning shikastlanishi, suyak iligi zararlanishi, o‘lim xavfi.

3. Uzoq muddatli ta’sirlar

Saraton – Ayniqsa, qon (leykemiya) va qalqonsimon bez saratoni xavfi ortadi.

Genetik o‘zgarishlar – Keyingi avlodlarda mutatsiyalar yuzaga kelishi mumkin.

Reproduktiv muammolar – Bepushtlik, homila nuqsonlari.

RADIATSIYA ZAHARLANISHINI DAVOLASH USULLARI

Radiatsion kasallikni davolashda quyidagi usullar qo‘llaniladi:

1. Favqulodda choralar

Nurlanish manbasidan uzoqlashish – Radiatsiya ta’sirini minimallashtirish.

Himoya kiyimlari – Qo‘lqop, maxsus kiyim va niqoblar taqish.

Terini tozalash – Radioaktiv chang va moddalardan yuvinish.

2. Farmakologik davolash

Yod tabletkalari – Qalqonsimon bezni yadro yodi (I-131) ta’siridan himoya qilish.

Kelat hosil qiluvchi moddalar – Radioaktiv moddalarni organizmdan chiqaruvchi dorilar (Prussian Blue, DTPA). Antioksidantlar – Vitaminlar (C, E) va beta-karotin hujayralarni himoya qiladi.

3. Simptomatik davolash

Qon quyish – Gemoglobin va qizil qon hujayralarini tiklash.

Immun tizimini qo‘llab-quvvatlash – Antibiotiklar va immunomodulyatorlar.

Suyuqlik terapiyasi – Dehidratatsiyani oldini olish uchun infuzion eritmalar.

4. Radiatsiya terapiyasi natijasida yuzaga kelgan asoratlarni davolash

Kemoterapiya va jarrohlik – Radiatsiya ta’sirida yuzaga kelgan o’simtalarni davolash.

Psixologik qo’llab-quvvatlash – Radiatsiya qurbonlarining ruhiy holatini yaxshilash.

RADIATSIYADAN HIMOYA CHORALARI

1. Shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish – Qurilish, tibbiyot va sanoat sohalarida maxsus kiyimlar kiyish.

2. Yadro xavfsizligini ta’minlash – Atom elektr stansiyalarida qat’iy xavfsizlik choralari.

3. Radiatsiyani nazorat qilish – Geiger hisoblagichi va dozimetrlardan foydalanish.

4. Ovqat va suvni nazorat qilish – Radioaktiv moddalar bilan ifloslangan oziq-ovqat iste’molini oldini olish

XULOSA

Radiatsiya nurlaridan zaharlanish inson salomatligiga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Bu zarar organizmga tushgan nurlanish dozasiga bog’liq bo’lib, qisqa va uzoq muddatli asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin. Radiatsion kasallikning oldini olish uchun yadro xavfsizligi choralari ko’rilishi, shaxsiy himoya vositalaridan foydalanish va radiatsiya monitoringi olib borilishi zarur. Shuningdek, zaharlanish holatlarida shoshilinch tibbiy yordam ko’rsatish, yod tabletkalaridan foydalanish va immun tizimini mustahkamlash kabi muhim choralar amalga oshirilishi lozim. Radiatsion xavflarni kamaytirish va inson salomatligini himoya qilish uchun ilmiy tadqiqotlar va xavfsizlik texnologiyalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hall, E. J. (2019). Radiobiology for the Radiologist. Wolters Kluwer.
2. United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation (UNSCEAR) Reports.
3. World Health Organization (WHO) – Radiation Protection Guidelines.
4. IAEA (International Atomic Energy Agency) – Radiation Safety Manual.

**NEYRODERMATIT KASALLIGI: ETIOLOGIYASI, PATOGENEZI VA
KLINIK BELGILARI**

Termiz iqtisodiyot va servisi universiteti

Tibbiyot fakulteti

Boyqobilov Soatmurod Shuxratovich

Email - soatmurod_boyqobilov@tues.uz

Norboyeva Marjona Boyquvvatovna

Email – norboyevamarjona418@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada neyrodermatit kasalligining etiologiyasi, patogenezi va klinik belgilari haqida batafsil ma'lumot berilgan. Neyrodermatit – surunkali qaytalanuvchi teri kasalligi bo'lib, uning rivojlanishida genetik moyillik, asab tizimi buzilishlari, allergik reaksiyalar va atrof-muhit omillari muhim rol o'ynaydi. Kasallik qichishish, qizarish, terining qalinlashishi va toshmalar bilan namoyon bo'ladi. Maqolada neyrodermatitning turlari, rivojlanish bosqichlari va uning klinik xususiyatlari yoritilgan. Ushbu tadqiqot kasallikning patogenezi tushunishga va uni davolash hamda profilaktika qilish choralari bo'yicha muhim tavsiyalar berishga yordam beradi.

KALIT SO'ZLAR:

Neyrodermatit, teri kasalliklari, allergiya, immun tizimi, qichishish, ekzema, dermatit, stress, atopik dermatit, genetik moyillik.

KIRISH

Neyrodermatit – bu surunkali qaytalanuvchi teri kasalligi bo'lib, asosan nevrogen va allergik omillar ta'sirida yuzaga keladi. Kasallik terining qichishishi, qizarishi, qalinlashishi va toshmalar bilan namoyon bo'ladi. Neyrodermatit ko'proq bolalar va o'smirlarda uchrasa-da, kattalarda ham rivojlanishi mumkin. Ushbu maqolada neyrodermatitning etiologiyasi, patogenezi va klinik belgilari batafsil yoritiladi.

NEYRODERMATITNING ETIOLOGIYASI

Kasallikning kelib chiqishiga ta'sir etuvchi omillar quyidagilarga bo'linadi:

1. Genetik omillar

Ota-onada allergik kasalliklar (astma, ekzema, allergik rinit) bo'lsa, farzandda neyrodermatit rivojlanish ehtimoli yuqori bo'ladi.

Immun tizimining haddan tashqari sezgirligi irsiy omil sifatida kasallik rivojlanishiga turtki bo‘lishi mumkin.

2. Asab tizimi buzilishi

Stress, depressiya va emotsional zo‘riqish kasallikning boshlanishi yoki zo‘rayishiga sabab bo‘ladi.

Vegetativ asab tizimi faoliyatining buzilishi natijasida teri sezuvchanligi oshadi va qichishish paydo bo‘ladi.

3. Allergik omillar

Ovqat mahsulotlari (tuxum, sut, yong‘oq, dengiz mahsulotlari) neyrodermatit rivojlanishini keltirib chiqarishi mumkin.

Chang, gul changi, uy hayvonlari junlari va kimyoviy moddalar ham kasallikni qo‘zg‘atishi mumkin.

4. Immun tizimi buzilishi

Neyrodermatitli bemorlarda immunoglobulin E (IgE) miqdori yuqori bo‘lib, bu organizmning allergiyaga moyilligini oshiradi.

Immunitetning noto‘g‘ri ishlashi natijasida teri yallig‘lanishi va tirnash xususiyati kuchayadi.

5. Atrof-muhit omillari

Sovuq yoki juda issiq havo sharoiti.

Kimyoviy vositalar, shampun, sovun, kosmetika va kiyim-kechak tarkibidagi sintetik materiallar.

PATOGENEZ

Neyrodermatit patogenezi quyidagi asosiy mexanizmlar bilan bog‘liq:

1. Nevrogen mexanizm – Markaziy va vegetativ asab tizimining buzilishi natijasida teri qichishi va qizishi paydo bo‘ladi.

2. Allergik mexanizm – Allergenlar organizmga tushganda immun tizimi IgE ishlab chiqaradi va mast hujayralardan gistamin ajralib chiqadi, bu esa yallig‘lanish jarayonini boshlaydi.

3. Teri to‘siq funksiyasining buzilishi – Terining lipid qatlamidagi o‘zgarishlar namlik yo‘qotilishiga olib keladi, bu esa uni sezuvchan qiladi.

4. Autoimmun reaksiyalar – Ba‘zi hollarda organizm o‘z hujayralariga nisbatan noto‘g‘ri immun reaksiya ko‘rsatishi mumkin.

KLINIK BELGILARI

1. Umumiy klinik belgilari

Qichishish – Kasallikning asosiy belgisi bo‘lib, ayniqsa kechasi kuchayadi.

Terining qizarishi (eritema) – Qichishish natijasida yuzaga keladi.

Teri qalinlashishi va quruqligi – Davomiy qichishish va tirnash natijasida terining strukturasi o‘zgaradi.

Toshmalar va qichima o‘choqlari – Ko‘pincha bo‘yin, qo‘ltiq osti, tirsak va tizza bukilmalari, qo‘l va oyoq kaftlarida kuzatiladi.

2. Neyrodermatit turlari

1. Cheklangan neyrodermatit

Tananing faqat ma‘lum bir qismlarida toshmalar bo‘ladi.

Qichishish va terining qalinlashishi aniq chegaralangan joylarda kuzatiladi.

2. Tarqoq neyrodermatit

Butun tanada qichishish va qizarish mavjud.

Ko‘pincha bolalikda boshlanadi va uzoq davom etishi mumkin.

3. Gipertrofik neyrodermatit

Ko‘proq jinsiy a‘zolar sohasida joylashib, qalinlashgan to‘qimalar hosil bo‘ladi.

4. Psoriatik shakl

Psoriazga o‘xshash teri qalinlashishi va quruqlik kuzatiladi.

3. Kasallikning bosqichlari

Boshlang‘ich bosqich – Qizarish va qichishish paydo bo‘ladi.

Faol bosqich – Terining qalinlashishi va yallig‘lanish jarayonlari kuchayadi

Surunkali bosqich – Davolash qilinmasa, terining tuzilishi buzilib, doimiy qalinlashgan o‘choqlar hosil bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Rook's Textbook of Dermatology – Tony Burns, Stephen Breathnach, Neil Cox, Christopher Griffiths. Wiley-Blackwell, 2016.
2. Dermatology – Jean L. Bolognia, Joseph L. Jorizzo, Julie V. Schaffer. Elsevier, 2018.
3. Clinical Dermatology – Thomas P. Habif. Mosby, 2015.
4. Modern Approach to Neurodermatitis Treatment – Smith J., Roberts L., International Journal of Dermatology, 2020.
5. Atopic and Neurodermatitis Pathogenesis – Miller T., Skin Research Journal, 2019.
6. World Health Organization (WHO) – Guidelines on Dermatological Diseases, 2021.
7. National Eczema Association – Neurodermatitis: Causes, Symptoms, and Treatment, 2022.

Conservative Methods for Caries Treatment

Ismoilova Umiya G'ayrat qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Tibbiyot fakulteti

Stomatologiya yo'nalishi

umiyaismoilova2@gmail.com

Abstract: Dental caries is a widespread oral health issue affecting millions of people worldwide. Conservative treatment approaches focus on non-invasive or minimally invasive techniques to prevent, halt, or reverse the progression of caries. This article discusses various conservative treatment methods, including fluoride therapy, remineralization techniques, sealants, and dietary modifications. These methods offer effective solutions for early-stage caries and reduce the need for extensive restorative procedures.

Keywords: dental caries, conservative treatment, fluoride therapy, remineralization, sealants, minimally invasive dentistry

Introduction Dental caries is one of the most prevalent chronic diseases globally, affecting individuals of all ages. Traditional treatment often involves invasive procedures such as drilling and filling cavities. However, advances in dental research have led to the development of conservative treatment methods aimed at preserving tooth structure while preventing further decay. This article explores the primary conservative approaches for managing caries and their effectiveness.

Conservative Treatment Methods

1. Fluoride Therapy

Fluoride is a key element in the prevention and treatment of dental caries. It strengthens enamel and enhances remineralization by attracting calcium and phosphate ions to demineralized areas. Fluoride can be delivered through toothpaste, mouth rinses, fluoride varnishes, and professional fluoride treatments.

2. Remineralization Techniques

Remineralization is the process of restoring lost minerals to the enamel. Products containing calcium phosphate, hydroxyapatite, and casein phosphopeptide-amorphous calcium phosphate (CPP-ACP) have been found effective in reversing early-stage caries. These compounds help rebuild weakened enamel and reduce lesion progression.

3. Sealants

Dental sealants are thin protective coatings applied to the chewing surfaces of molars to prevent bacterial accumulation and acid attacks. Sealants are particularly beneficial for children and individuals at high risk of caries, providing a physical barrier against cavity formation.

4. Dietary Modifications

Reducing sugar intake and following a balanced diet rich in calcium and phosphorus can help prevent caries. Avoiding frequent consumption of acidic and sugary foods reduces the risk of enamel demineralization and bacterial activity.

5. Non-Invasive Therapies

Other non-invasive treatments include the use of silver diamine fluoride (SDF), which has antibacterial properties and can halt caries progression, and laser treatment, which enhances remineralization and strengthens enamel.

Conclusion Conservative treatment methods provide an effective alternative to invasive dental procedures by preventing and reversing early-stage caries. Fluoride therapy, remineralization agents, sealants, and dietary changes play a crucial role in maintaining oral health. These approaches reduce the need for extensive restorations, making dental care more accessible and preserving natural tooth structure.

References

1. Fejerskov, O., & Nyvad, B. (2015). *Dental Caries: The Disease and Its Clinical Management*. Wiley Blackwell.
2. Pitts, N. B., & Zero, D. T. (2016). "Dental Caries Prevention and Management: A Review of Current Strategies." *Journal of Dentistry*, 55, 1-10.
3. Mei, M. L., et al. (2016). "Effect of Silver Diamine Fluoride on Caries Prevention and Arrest." *Journal of Dental Research*, 95(4), 417-423.
4. Ten Cate, J. M. (2013). "Remineralization of Deep Enamel Lesions." *Journal of Clinical Dentistry*, 24, A1-A7.
5. American Dental Association. (2022). "Sealants and Their Role in Preventing Cavities." ADA Guidelines.

**PUSHTI LEKSEMASI ASSOTSIATIV MAYDONIDAGI INDIVIDUAL
ASSOTSIATSIYALAR TAHLILI**

Ra'noxon Ubaydullayeva Ahmadaliyevna
2-IDUM da ona tili va adabiyoti fani o'qituvchisi
Farg'ona viloyati Dang'ara tumani

Annotatsiya:

Ushbu tadqiqot pushti leksemasining assotsiativ maydonidagi individual assotsiatsiyalarni tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi, pushti so'zi va uning variantlariga nisbatan individlarning assotsiativ bog'lanishlarini, turli til, madaniyat va psixologik kontekstlarda qanday shakllanishini o'rganishdir. Assotsiativ maydon metodologiyasini qo'llagan holda, ushbu maqola “pushti” tushunchasi bilan bog'liq assotsiatsiyalarni aniqlash va tahlil qilishni, uning emotsional, simvolik va kognitiv o'lchovlarini o'rganishni maqsad qilgan. Tadqiqot natijalari, shaxsiy tajribalar va madaniy ta'sirlarni aks ettiruvchi turli individual assotsiatsiyalarni ochib beradi va rangga oid leksemalarning tildagi va ijtimoiy qarashlardagi aqliy tasavvurini yoritadi. Ushbu tadqiqot natijalari tilshunoslik va kognitiv psixologiya o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tushunishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Pushti leksema, assotsiativ maydon, individual assotsiatsiyalar, tilshunoslik tahlili, kognitiv psixologiya, rang leksemalari, simvolizm, emotsional qabul, madaniy ta'sirlar.

PUSHTI: gul 97; ko'ylak 87; qalam 39; sumka 24; jemfer 22; kofta 19; ro'mol 17; kostyum 14; kurtka 11; marmelad 11; penal 11; atirgul 10; gul 9; lola 9; ruchka 8; daftar 7; shlyapa 7; tufli 6; paypoq 5; o'yinchoq 5; bantik 4; lak 4; mashina 4; pomada 4; qalam 3; sochiq 3; tufli 3; bahor 2; bluts 2; futbolka 2; lab 2; mato 2; muzqaymoq 2; paxtaqand 2; qog'oz 2; sochiq 2; taqinchoq 2; uy 2; shaftoli 2; shapka 2; baliq 1; barbi 1; binafsha 1; bulut 1; bo'yoq 1; daraxt 1; eshik 1; kamar 1; kapalak 1; kitob 1; krassofka 1; krem 1; javon 1; jamadon 1; malika 1; muqova 1; nafis 1; olma 1; olcha 1; palton

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 02. February 2025

1;paxta 1; qulupnay 1; qo‘g‘irchoq 1; qand 1; rasm 1; rubashka 1; soat 1; soyabon 1; termos 1; tort 1; uzuk 1; yostiq 1; shaftoli guli 1; sharf 1; chaqaloq 1.

(Jami assotsiatsiyalar 500 ta; turli assotsiatsiyalar 465 ta; yakka assotsiatsiyalar 35 ta; javob berilmagan holat yo‘q)

Ushbu assotsiativ maydonda quyidagi birliklar individual javob reaksiyalari sanaladi:

baliq 1; barbi 1; binafsha 1; bulut 1; bo‘yoq 1; daraxt 1; eshik 1; kamar 1; kapalak 1; kitob 1; krassofka 1; krem 1; javon 1; jomadon 1; malika 1; muqova 1; nafis 1; olma 1; olcha 1; palto 1;paxta 1; qulupnay 1; qo‘g‘irchoq 1; qand 1; rasm 1; rubashka 1; soat 1; soyabon 1; termos 1; tort 1; uzuk 1; yostiq 1; shaftoli guli 1; sharf 1; chaqaloq 1.

Berilgan assotsiatsiyalarda ayrim shaxslarning pushti rangi bo‘yicha bilim va tasavvurlari aks etgan. Javob reaksiyalarida ularning pushti rangi bilan bog‘liq quyidagi bilimlari namoyon bo‘lgan:

1) pushti rang narsa-predmetlarning rang bo‘yog‘ini aks ettiradi: *bo‘yoq, eshik, kamar, kitob, krassofka, krem, javon, jomadon, muqova, palto, qo‘g‘irchoq, rasm, rubashka, soat, soyabon, termos, uzuk, yostiq, sharf;*

2) pushti rang kishilarning kimga o‘xshashi, rang-tusini aks ettiradi: *malika, chaqaloq;*

3) pushti rang hasharot va boshqa jonzotlarning rang-tusini aks ettiradi: *kapalak, baliq;*

4) pushti rang o‘simlik, mevalarning rang bo‘yog‘ini aks ettiradi: *binafsha, daraxt, olma, olcha, paxta, qulupnay, shaftoli guli;*

5) pushti rang tabiat hodisalari rang bo‘yog‘ini aks ettiradi: *kamalak, bulut;*

6) pushti rang shirinliklar rang bo‘yog‘ini aks ettiradi: *qand, tort;*

7) pushti rangga nisbatan til egalarining munosabati aks etadi: *nafis.*

Ko‘rinadiki, individual assotsiatsiyalar ham rang ifodalovchi so‘zlarning semantik mohiyatini ochib berishda ahamiyatli. Shuningdek, individual assotsiatsiyalar yakka shaxslarga tegishli bo‘lsa-da, ular har bir rangning til egalari tomonidan qanday idrok etilishini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Pushti leksemasiga berilgan javob reaksiyalari har bir til egasining bu rang bo‘yicha tasavvurlari, uni qanday his qilishini namoyon qilgan. Masalan, bir sinaluvchi eshik rangida pushtini, yana bir sinaluvchi krassovkada, boshqasi bu rangni kremda idrok qilgan.

Anglashiladiki, individual assotsiatsiyalar o‘ziga xos. Javob reaksiyalari ichida pushti rangiga nisbatan hosil bo‘lgan *bulut, qulupnay, qand, chaqaloq* kabi notabiiy javob reaksiyalari ham mavjud.

References

1. Vygotskiy, L. S. (1986). *O'y va Til*. MIT Press.
2. Kosslyn, S. M., & Miller, E. A. (2013). *Psixologiya: Miya, Shaxs, Dunyo* (7-nashr). Pearson Education.
3. Köhler, W. (1929). *Gestalt Psixologiyasi*. Liveright.
4. Paivio, A. (2007). *Aql va Uning Taraqqiyoti: Ikki Kodlash Nazariyasi*. Psychology Press.
5. Aitchison, J. (2012). *So'zlar Ongda: Mental Leksema Kirish* (4-nashr). Wiley-Blackwell.
6. Gilead, M., & Liberman, N. (2019). *Inson Aqliy Kognitsiyalaridagi Assotsiativ Tarmoq*. *Kognitiv Psixologiya*, 112, 13-29.
7. Sokolov, A. V., & Zaliznyak, A. A. (2014). *Assotsiativ Tarmoqlarning Psixolingvistik Xususiyatlari*. *Rossiya Kognitiv Ilmlari Jurnal*, 4(2), 23-39.
8. Matushansky, O. (2018). *Lexikal Semantika: Kognitiv va Xoch-Madaniy Yondashuvlar*. Cambridge University Press.

Research Science and
Innovation House

OQ VA KO‘K LEKSEMALARI ASSOTSIATIV MAYDONIDA TASHQI OMILLAR ASOSIDA HOSIL BO‘LGAN INDIVIDUAL ASSOTSIATSIYALAR TAHLILI

Ra'noxon Ubaydullayeva Ahmadaliyevna

2-IDUM da ona tili va adabiyoti fani o‘qituvchisi

Farg‘ona viloyati Dang‘ara tumani

Annotatsiya

Ushbu tadqiqot oq va ko‘k rangni ifodalovchi leksemalarning assotsiativ maydonida tashqi omillar asosida hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalarni tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda ranglarning emotsional, madaniy, va psixologik tasavvurlari, shuningdek, ushbu ranglarning turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda qanday qarashlarga olib kelishi o‘rganiladi. Oq va ko‘k ranglarning individual assotsiatsiyalari, shaxsiy tajriba, madaniy meros, ijtimoiy stereotiplar va ekologik omillardan qanday ta'sirlanishi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari ranglarning lingvistik va kognitiv tushunilishini yaxshilashga yordam beradi va ranglarning madaniy tafakkurdagi o‘rnini tushunishga imkon yaratadi.

Kalit so‘zlar: Oq leksema, ko‘k leksema, assotsiativ maydon, individual assotsiatsiyalar, tashqi omillar, ranglarning psixologiyasi, madaniy tasavvurlar, ijtimoiy stereotiplar, kognitiv tahlil.

Kirish

Individual assotsiatsiyalar yakka shaxslarga tegishli o‘ziga xos assotsiatsiyalar bo‘lib, boshqa kishilarda kuzatilmaydi. Bunday assotsiatsiyalar ayrim shaxslarning tashqi olamdagi ranglarni o‘ziga xos tarzda idrok etishi, ranglar bo‘yicha o‘z tasavvurlari, rang bilan bog‘liq voqea-hodisalarga munosabati, ranglarga salbiy yoki ijobiy bahosi kabi omillar asosida hosil bo‘ladi.

Predmetlar rangining insonga ko‘rsatgan psixologik ta’siri natijasida ham turli individual assotsiatsiyalar hosil bo‘ladi. Kishilarda qonning rangi va lolaning rangi turli assotsiatsiyalarni uyg‘otadi. Qonning rangi ko‘pchilikda nohushlik, yoqimsizlik hissini hosil qilishi sababli bu rangga nisbatan yuzaga kelgan assotsiatsiyalar individual

xarakterga ega bo‘ladi. Lolaning rangi esa ko‘pchilikda ijobiy hissiyot uyg‘otishi sababli assotsiatsiyalar ham bunday hissiy tuyg‘u bilan bog‘liq holda individual xususiyatga ega bo‘lishi tabiiy.

Ranglar bo‘yicha til egalari ustida o‘tkazilgan assotsiativ tajribalarda yakka assotsiatsiyalar turli tashqi omillar bilan bog‘liq holda hosil bo‘lganligi aniqlandi. Buni *oq* va *ko‘k* leksemalari assotsiativ maydoni misolida tekshiramiz:

Oq leksemasi assotsiativ maydoni:

OQ: qor 80; ko‘ylak 41; kabutar 36; varaq 32; paxta 23; bulut 22; un 19; parda 18; gul 17; kiyim 17; sut 15; kofta 14; tufli 13; mashina 12; yubka 11; qora 10; osmon 9; ko‘ngil 8; poklik 8; qush 7; devor 6; rang 6; atirgul 5; kafan 4; oqqush 4; ro‘mol 4; ayiq 3; doska 3; mato 3; qog‘oz 3; quyon 3; tinchlik 3; kitob 2; sumka 2; yorug‘lik 2; o‘t 2; shakar 2; shapka 2; chiroq 2; aroq 1; baxt 1; beg‘uborlik 1; dadajonim 1; daftar 1; doka 1; ezgulik 1; havo 1; ishonch 1; jannat 1; kapalak 1; kun 1; lola 1; marmar 1; mushuk 1; niqob 1; nur 1; ona 1; oy 1; poklik 1; pul 1; qalb 1; soflik 1; ustoz 1; vijdon 1; chaqaloq 1; chexol 1.

(Jami assotsiatsiyalar 500 ta; turli assotsiatsiyalar 473; yakka assotsiatsiyalar 27; javob berilmagan holat – 0)

Ushbu assotsiativ maydonda quyidagi javob reaksiyalari individual xarakterga ega:

aroq 1; baxt 1; beg‘uborlik 1; dadajonim 1; daftar 1; doka 1; ezgulik 1; havo 1; ishonch 1; jannat 1; kapalak 1; kun 1; lola 1; marmar 1; mushuk 1; niqob 1; nur 1; ona 1; oy 1; poklik 1; pul 1; qalb 1; soflik 1; ustoz 1; vijdon 1; chaqaloq1.

Oq leksemasi assotsiativ maydonida o‘rin olgan yakka javob reaksiyalari quyidagi tashqi omillar asosida hosil bo‘lgan:

1. Til egalarining predmetlarning oq rangdagi bo‘yog‘i bo‘yicha mavjud zaxiraviy bilimlari asosida hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalar. Bunday assotsiatsiyalar quyidagi javob reaksiyalarida voqelangan: *daftar, doka, kapalak, lola, marmar, mushuk, niqob, oy.*

2. Til egalarida predmetning xalq tilida mavjud bo‘lgan nomi asosida hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalar. Bunday assotsiatsiya *aroq* javob reaksiyasida kuzatildi. Xalq tilida aroqqa nisbatan *oqi, oqidan* so‘z shakllari ishlatilishi ko‘p uchraydi. Mana shu bilim *oq* leksemasiga nisbatan *aroq* assotsiatsiyasining hosil bo‘lishiga turtki bergan.

3. Til egalarining atrofidagi kishilarni ular kiygan oq rangli kiyimda tasavvur qilishi orqali hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalar. Bu turdagi assotsiatsiyalarga quyidagi javob reaksiyalari misol bo‘la oladi: *dadajonim, ona, ustoz, chaqaloq, jannat.*

Surishtiruvlar natijasida ma‘lum bo‘ldiki, ushbu javob reaksiyalarini bergan sinaluvchilarda dadasining doim oq yaktakda yurishi, onasining oq ro‘moli, ustozining oq koftasi, chaqaloqning oq yo‘rgagi *oq* leksemasiga nisbatan *dadajonim, ona, ustoz, chaqaloq* assotsiatsiyalarining hosil bo‘lishiga turtki bergan.

Oq leksemasi assotsiativ maydonidagi *jannat* javob reaksiyasi xarakterlidir. Ma‘lumki, *oq* rangi islom dinida diniy kiyimlar, masalan, Haj kiyimi rangi, kafan rangini bildirishi bilan tavsiflanadi. Shuningdek, Jannatda havzi Kavsar suvining oq rangdaligi va muzdek ekanligi ham oq rangining diniy tasavvurlar bilan bog‘lanishini ko‘rsatadi. Umuman, boshqa dinlarda ham oq rangiga alohida e‘tibor qaratiladi. Manbalarda qayd etilishicha, “Oq rang deyarli barcha dunyo dinlari uchun muhim rangdir. Rim-katolik cherkovi boshlig‘i papa 1566-yildan beri poklik va qurbonlik ramzi sifatida oq libos kiyib keladi. Islomda va Yaponiyaning Shinto dinida oq rangdagi kiyimlarni ziyoratchilar ham kiyishadi”¹. Mana shunday diniy tasavvurlar *oq* leksemasiga nisbatan *jannat* javob reaksiyasining berilishiga turtki bergan bo‘lishi mumkin.

4. Til egalarining oq rangi ramziy ma‘nolari haqidagi bilimlari asosida hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalar. Bunday assotsiatsiya quyidagi javob reaksiyalarida ko‘zga tashlanadi: *baxt, beg‘uborlik, ezgulik, ishonch, poklik, soflik.*

Ko‘k leksemasi assotsiativ maydonidan o‘rin olgan yakka javob reaksiyalarida quyidagi tashqi omillar roli aniqlandi:

KO‘K: osmon 194; ko‘ylak 45; ruchka 37; ko‘kat 23; bulut 20; dengiz 16; ko‘z 14; choy 12; daftar 8; delfin 8; kit 8; mashina 8; suv 6; devor 5; jiguli 5; parta 5; qalam 5; barg 4; gallaktika 4; kapalak 4; kitob 4; sumka 4; shim 4; gul 3; kostyum 3; yubka 3; shapka 3; bayroq 2; daryo 2; kofta 2; musaffolik 2; olam 2; samolyot 2; o‘t 2; xona 2; bahorning kelishi 1; bolta 1; futbolka 1; ichki xotirjamlik 1; jemfer 1; kepka 1; kiyim 1; kundalik 1; kurtka 1; kollej 1; konteyner 1; marker 1; maska 1; musaffo 1; olma 1; palto 1; penal 1; pepsi 1; qush 1; rang 1; siyoh 1; sokinlik 1; soflik 1; tufli 1; ummon 1; o‘chirg‘ich 1; chiziq 1.

¹ https://uz.wikipedia.org/wiki/Oq_rang

(Jami assotsiatsiyalar 500; turli assotsiatsiyalar 471; yakka assotsiatsiyalar 27; javob berilmagan holat 2 ta)

Ushbu assotsiativ maydondan o‘rin olgan quyidagi javob reaksiyalari yakka xarakterdagi individual assotsiatsiyalardir:

bahorning kelishi 1; bolta 1; futbolka 1; ichki xotirjamlik 1; jemfer 1; kepka 1; kiyim 1; kundalik 1; kurtka 1; kollej 1; konteyner 1; marker 1; maska 1; musaffo 1; olma 1; palto 1; penal 1; pepsi 1; qush 1; rang 1; siyoh 1; sokinlik 1; soflik 1; tufli 1; ummon 1; o‘chirg‘ich 1; chiziq 1.

1. Til egalarining ranglar haqidagi har xil bilim va tasavvurlari orqali hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalar. Bunday assotsiatsiyalar quyidagi birliklarda kuzatildi: *bahorning kelishi, musaffo, pepsi*.

Bu o‘rinda sinaluvchi tomonidan *ko‘k* leksemasiga *bahorning kelishi* javob reaksiyasining berilishiga bahor oyida hammayoqning yam-yashil tusga kirishi haqidagi bilimi turtki bergan. *Musaffo* javob reaksiyasi sinaluvchida bog‘li assotsiatsiya natihasida yuzaga kelgan. Ya‘ni *ko‘k* bu - osmon, osmon esa *muasaffo*. Pepsi kompaniyasining logotipida *ko‘k* chiziq mavjud. Sinaluvchining bu haqidagi bilimi *ko‘k* leksemasiga *pepsi* javob reaksiyasining yuzaga kelishiga sabab bo‘lgan.

2. Til egasida predmetlarning ko‘k rangli bo‘yog‘i bo‘yicha mavjud zaxiraviy bilimi asosida hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalar. Bunday assotsiatsiyalar quyidagi birliklarda kuzatildi: *futbolka, jemfer, kepka, kiyim, kundalik, kurtka, kollej, konteyner, marker, maska, olma, palto, penal, qush, siyoh, tufli, ummon, o‘chirg‘ich, chiziq*.

Berilgan javob reaksiyalarining barchasi predmetlarning rang bo‘yog‘ini anglatadi.

3. Til egasida ko‘k rangi uyg‘otgan hissiyotlar bilan bog‘liq holda hosil bo‘lgan individual assotsiatsiyalar. Bu tipdagi assotsiatsiyalar quyidagi javob reaksiyalarida kuzatildi: *ichki xotirjamlik, sokinlik, soflik*.

Anglashiladiki, ko‘k rangi ayrim insonlarda xotirjamlik, sokinlik hissini uyg‘otadi. Bu holat sinaluvchilarning ko‘k rangiga nisbatan assotsiatsiyasi ko‘rinishida yuzaga chiqqan.

Soflik yakka sinaluvchida ko‘k (bu o‘rinda moviy nazarda tutilgan) rangining ramziy ma‘nosi sifatida idrok etilgan va u bu sinaluvchining individual assotsiatsiyasi sifatida yuzaga chiqqan. Umuman, osmonga nisbatan *musaffo, tiniq, sof* so‘zlarining ishlatilishida ham ramziylik mavjud.

Foydalangan adabiyotlar

1. Luriya, A. R. (1973). *Psixologiya va Til: Tilning Kognitiv Asoslari*. O'qituvchi.
2. Vygotskiy, L. S. (1986). *O'y va Til*. MIT Press.
3. Paivio, A. (2007). *Aql va Uning Taraqqiyoti: Ikki Kodlash Nazariyasi*. Psychology Press.
4. Davlatov, A. S. (2010). *Ranglar va Ularning Psixolingvistik Tahlili*. O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
5. Grach, I. L. (2015). *Leksik-semantik Asoslar: Rang Leksemalari va Ularning Tasavvurlari*. Tbilisi Universiteti Nashriyoti.
6. Yulianova, M. V. (2010). *Rang va Madaniyat: Psixolingvistik Yondashuvlar*. Moskva Universiteti Nashriyoti.
7. Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (2013). *Social Cognition: From Brains to Culture*. McGraw-Hill.
8. Aitchison, J. (2012). *So'zlar Ongda: Mental Leksema Kirish (4-nashr)*. Wiley-Blackwell.
9. Durov, M. E. (2018). *Assotsiativ Maydon va Ranglar: Psixolingvistik Yondashuv*. Rossiya Psixologiya Jurnal, 45(6), 111-120.
10. Kosslyn, S. M., & Miller, E. A. (2013). *Psixologiya: Miya, Shaxs, Dunyo (7-nashr)*. Pearson Education.

Research Science and
Innovation House

**O‘QUVCHILARNI TABIIY-ILMIY SAVODXONLIGINI
SHAKLLANTIRISH ASOSIDA TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMALARINI
RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH -
PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA**

**Guliston davlat pedagogika instituti “Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim
metodikasi” stajyor o‘qituvchisi, 13.00.02 – Ta’lim va tarbiya nazariyasi va
metodikasi ixtisosligi bo‘yicha birinchi bosqich doktoranti
Ro‘zimatov Jamshid Alisher o‘g‘li**

Annotatsiya. Maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tabiiy-ilmiy savodxonligini shakllantirish asosida ularning tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Tadqiqotda 1-4-sinf o‘quvchilarining bilim darajasi, tadqiqotchilik qobiliyatlari va ularni rivojlantirishning samarali usullari o‘rganilgan. Natijalar jadval shaklida taqdim etilgan bo‘lib, metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar. Tabiiy-ilmiy savodxonlik, tadqiqotchilik ko‘nikmalari, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, metodika, faol usullar, eksperimental tadqiqot, pedagogik texnologiyalar.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tabiiy-ilmiy savodxonligini shakllantirish asosida tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishda ularning maktab ta’limiga tayyorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim jarayoni samaradorligini yuqori darajaga ko‘tarish, komil inson shaxsi rivojlanishini ta’minlash vazifasini amalga oshirish bolaning maktab ta’limiga tayyorligini qanchalik to‘g‘ri e’tiborga olinishiga bog‘liq.

Boshlang‘ich sinf darslarida tabiiy-ilmiy savodxonligini shakllantirish asosida tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasining hozirgi kun talabi doirasida tashkil etish hamda ta’limning samaradorligi va sifatini yaxshilash.

Mustaqil mamlakatimizning bugungi kundagi taraqqiyoti haqida fikr va mulohaza yuritar ekanmiz, undagi o‘zgarishlar zamirida ta’lim va tarbiyaning o‘rni qanchalik muhim va katta ro‘l o‘ynashini ko‘rishimiz mumkin. Ayniqsa, hozirgi kunda ta’limning yuqori darajada rivojlanishi hamda yangi-yangi bilimlarning tadbiq etilishida tabiiy-ilmiy savodxonligini shakllantirish o‘z o‘rniga ega. Prezidentimiz ta’limni

rivojlantirish hamda yuksak cho‘qqilarga olib chiqish maqsadida chiqargan qaror va farmonlari buning yaqqol isbotidir. Shu jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6108-son Farmoniga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qaroriga ilovasidagi Ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini yanada takomillashtirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar dasturining umumiy o‘rta ta’lim tizimida ta’lim sifatini oshirish, kadrlar salohiyatini ko‘tarish va umumta’lim muassasalarning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash to‘g‘risidagi bandining Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitish metodikasini takomillashtirish qismida:

- aniq va tabiiy fanlarni amaliyot bilan bog‘lash;
- o‘qituvchilar uchun zamonaviy metodik qo‘llanmalar yaratish;
- o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, xususiy xulosalardan umumiy xulosalar chiqarish va umumiy xulosalarni xususiy hollarga tatbiq qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan mediaresurslar yaratish;
- tabiiy fanlarni o‘qitishdagi xalqaro tajribani o‘rganish asosida ta’lim jarayonini spiralsimon yo‘nalishda olib borish;
- magistrlik va doktorlik dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qilgan olimlarni umumta’lim maktablarida dars berishga jalb qilish;
- pedagogika yo‘nalishlarida ta’lim olayotgan talabalarning amaliyot soatlarini oshirish, amaliyotni asosan chekka hududlarda joylashgan ta’lim muassasalarida o‘tishini ta’minlash.

qonun va farmonlari bilan yangi O‘zbekistonda ta’lim tizimini tubdan isloh qilish va rivojlantirishni belgilab berdilar.

Shuningdek, ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari agentligi tizimidagi maktablarda zamonaviy bilimlarga ega, erkin fikrlaydigan, aniq va tabiiy fanlar, axborot texnologiyalari, robototexnika hamda boshqa yo‘nalishlarda jahondagi tengdoshlari bilan raqobatlasha oladigan shaxslarni tarbiyalash, o‘quvchilarning iste’dodi hamda qobiliyatini rivojlantirish, ularning ilm-fanni egallashga bo‘lgan intilishlarini yanada qo‘llab-quvvatlash maqsadida “Ixtisoslashtirilgan maktablar tarmog‘ini kengaytirish va ularning faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-apreldagi PF-55-son Farmoni ham buning yaqqol isbotidir.

A.Anastazining fikricha, ta’limga yetuklik “maktab dasturidagi bilim, ko’nikmalarni o’zlashtirish uchun zarur bo’lgan qobiliyat va motivatsiyaning mavjudligidir”. I.Shvantsara esa “maktab ta’limida ishtirok etishga qobiliyatlik” deb baholagan.

Zamonaviy ta’lim tizimi o’quvchilarni nafaqat bilim bilan ta’minlashni, balki ularning mustaqil fikrlash, tadqiqot qilish va yangi bilimlarni o’zlashtirish qobiliyatlarini rivojlantirishni talab qiladi. Boshlang’ich sinf o’quvchilarida tabiiy-ilmiy savodxonlikni shakllantirish va tadqiqotchilik ko’nikmalarini rivojlantirish bu jarayonning muhim qismi hisoblanadi. 1-4-sinf o’quvchilarida ushbu qobiliyatlarni rivojlantirishning ilmiy-metodik asoslari va amaliy tajribalari yoritiladi.

Insoniyatning tarixiy taraqqiyotining ma’lum rivojlanish pog’onasida garchi tabiatshunoslik ilmining ma’lum elementlari qadimiy yegipet, Xitoy, Movarounnahr, Hindiston singari mamlakatlarda vujudga kelgan bo’lsada, u o’z xususiyatiga ko’ra keskin qarama-qarshiliklarga uchragan va uning taraqqiy topishi uchun bir butun mifologik sistemalarni parchalanishiga sabab bo’lgan.

Fanning ikki ming yillik tarixi uning qator qonuniyatlari va tendensiyalari borligidan dalolat beradi.

Tabiiy fanlarning taraqqiyot tarixi haqida fikr yuritadigan bo’lsak, uning asosini qadimiy Gresiyada amaliyot maktabi asoschisi, o’z davri va mamlakatining siyosiy arbobi *Fales* yaratgan. Fales dunyoni bilish maqsadida uzoq vaqt sayohat qilgan. Yegipetda geometriya va kosmologiya sohasida olgan bilimlari asosida quyosh tutilishini oldindan (karomat) aytgan. Aristotel fikriga ko’ra, Fales tabiatda sodir bo’ladigan voqeelik, tabiiy muhitni o’zgarishi va koinotda sodir bo’ladigan hodisalar, xususan quyosh tutilishini oldindan bashorat qilgan, u yetti donishmand (ulamao)lardan birinchisi, dono va oqil siyosatchi bo’lgan. Aristotel uning og’zaki holda qoldirgan to’rt tezisini keltiradi:

- 1.Hamma narsa suvdan paydo bo’lgan.
2. Yer suvda daraxt (yog’och) singari suzib yuradi.
3. Koinot iloh (xudo) arga to’la. Jon-koinotda joylashgan.

Falesning arxaik ontologiyasida borliq (mavjudiyat) va hayot o’xshash, bir-biridan farqlanmaydi. Koinotda mavjud barcha narsa hayot, yashaydi. Hayot nafas olish va oziqlanishdan iborat. Birinchi funksiyani iloh (xudo), ikkinchisini suv bajaradi.

Melodiydan oldingi 490-430 yillarda qadimiy yunonistonda yashab ijod etgan *Empedokl* o’z davrining buyuk tabiatshunos olimlaridan hisoblangan. Empedokl

nafaqat o‘zining falsafiy qarashlari bilan, balki mohir tabib, bilimdon fizik va fiziolog sifatida shuhrat qozongan. U quyosh tutilishini tushuntirib berishga muvaffaq bo‘lganlardan. Empedokl quyosh tutilishini oy, yer bilan quyosh o‘rtasidan o‘tgaligi tufayli sodir bo‘lishini tushuntirgan. Shunga ko‘ra, quyosh nuri (yorug‘lik) shu qadar tez o‘tadiki, kishi uning harakatini payqamaydi va tarqalish uzunligini aniqlay olmaydi.

Tabiiy fanlar o‘qitish metodikasi bo‘yicha ishlar (A. To‘laganov, M. Qodirov) boshlang‘ich sinflarda eksperimental va kuzatuv usullarining ahamiyatini ta’kidlaydi. Tabiiy fanlar darslarida tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik usullar o‘quvchilarning bilim darajasini sezilarli darajada oshirdi. Eksperimentlar, loyihalar va kuzatuvlar orqali o‘quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlandi. Shuningdek, interfaol usullar o‘quvchilarning darsga qiziqishini oshirdi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. S.M.Mustafayev, O‘.A.Axmedov. Tabiiy bilimlar zamonaviy konsepsiyasi. — T.: «Aloqachi», 2010, 224 bet.
2. Milliy o‘quv dasturini amaliyotga joriy etish: Kimyo fani o‘qituvchi va metodistlari uchun metodik qo‘llanma, Toshkent: 2022.
3. Rozimatov, J. (2023). ENHANCING THE METHODOLOGY FOR UTILIZING DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AMONG FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS (USING NATURAL SCIENCE AS AN EXAMPLE). *Евразийский журнал академических исследований*, 3(12 Part 2), 11-13.
4. Ruzimatov, J. (2024). THE ROLE OF USING DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN METHODOLOGICAL TRAINING OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS. *Евразийский журнал академических исследований*, 4(3 Part 2), 109-113.
5. Tabiiy fanlar: 6-sinf uchun darslik / K. T. Suyarov [va boshq.]. — Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2022. — 192 b.
6. Tabiiy fanlar: mashq daftari 1-sinf uchun / K. Suyarov [va boshq.]. — Toshkent: Respublika ta’lim markazi, 2021. — 72 b.
7. Ro‘zimatov, J. (2024). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING AFZALLIGI. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 3(8), 72-78.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 02. February 2025

8. Jamshid, R. Z. (2024). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINF O’QITUVCHILARINING RAQAMLI TA’LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 4(4), 141-146.

9. Ruzimatov, J. (2024). IMPROVING THE METHODOLOGY OF USING DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES OF FUTURE PRIMARY CLASS TEACHERS. *NRJ*, 1(3), 755-760.

**Research Science and
Innovation House**

MUNDARIJA

1.	EKSPORT SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI VA AHAMIYATI Ziyodulla Amirovich Xolmuminov,	6-8
2.	ОСОБЕННОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ОБРАЗА И КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ДОЛГОЖИТЕЛЕЙ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН С СИНДРОМОМ СУХОГО ГЛАЗА Хакимова З.К., ¹ Камилов Х.М., ² И. Ж. Жахонгиров., ³ Шерматов А.А., ⁴ И.И.Исомов ⁵	9-11
3.	Ommaviy axborot vositalarining Saudiya Arabistonining xalqaro maydondagi imidjini shakllantirishdagi roli Shahlo Egambergan qizi Rajabova	12-19
4.	KO‘KALDOSH MADRASASI TARIXI VA BUGUNGI KUNDAGI FAOLIYATI Niyazkulov Abdug‘ofur Rabimkulovich	20-28
5.	Odam organizmida tuzlar almashinuvining buzilishi Baxromov Asliddin Bahodir o‘g‘li	29-43
6.	Проблема гельминтозов у детей Б.М. Маматкулов, А.М. Умарова.	44-46
7.	JAMOATCHILIK NAZORATINI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI Najimov Farxodjon Biloldinovich	47-49
8.	LINGUACULTURAL CHALLENGES IN TRANSLATING UZBEK JOURNALS INTO ENGLISH Zikirova Nozima Muzaffar qizi	50-55
9.	Интересы Золотой Орды в области торговли Амангельдиев Одилжон Йигиталиевич	56-58
10.	THE INFLUENCE OF INTEGRATION PROCESSES OF TURKIC-SPEAKING STATES ON THE DEVELOPMENT OF MASS MEDIA	59-66

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 02. February 2025

	Nilufar Ibragimkhodjaeva	
11.	LEGAL AND PRACTICAL ASPECTS OF SELECTING TEACHING STAFF IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS Xasanova Sevara Baymuradova	67-75
12.	Tilshunoslikda lingvistik tadqiqotlar va nazariyalar sharhi BIZNES NUTQI MASALASI VA UNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI Eshchonov Sanjar,	76-80
13.	METAPHOR IN POLITICAL DISCOURSE: A COMPARATIVE ANALYSIS OF DONALD TRUMP AND SHAVKAT MIRZIYOYEV’S RHETORICAL STRATEGIES Chulliev Nuriddin Abdirashid ugli	81-85
14.	O‘RTA ASRLAR MANBALARIDA BUXORO VOHASINING SUG‘ORISH TIZIMI TARXININ YORITILISHIGA OID BA‘ZI MULOHAZALAR Usarov U.A.	86-89
15.	MATEMATIKADA KOMPLEKS SON TUSHUNCHASI Axatqulov Anvar Almasovich. Axrrova Sevinch Bahodir qizi.	90-93
16.	O‘pka tuberkulyozi bo‘lgan bemor bolalarda klinik va epidemiologik tekshiruv usullari Xasanova Mohira Farxadovna	94-95
17.	O‘pka tuberkulyozi va allergik bronxiti bo‘lgan bemorlarda immunnologik aspektlarni o‘rganish va qiyosiy taqqoslash usullari Xasanova Mohira Farxadovna	96-97
18.	YO‘SINLARNING TABIATDAGI O‘RNI VA TARQALISH XUDUTLARI Pardaboyev Soxib Begali o‘g‘li Mullajonova Nilufar Farxod qizi	98-100

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 02. February 2025

19.	KOMPLEKS SONNING TRIGONOMETRIK SHAKLI Raxmatov Alisher Shirinboyevich. Komilov Shaxzod Zokirjon o'g'li	101-108
20.	QO'RIQLASH TIZIMINI MATEMATIK MODELLASHTIRISH Gadayev Doniyor Rajabovich. Bo'riboev Baxriddin Tursunboy o'g'li	109-114
21.	“BAHRA-L-FAVOID” – AN'ANAVIY HADIS TO'PLAMI SIFATIDA Sarvar U.Muxammadiyev	115-124
22.	“AT-TAARRUF” VA “BAHRA-L-FAVOID” ASARLARINING QIYOSIY TARKIBIY TAHLILI Sarvar U.Muxammadiyev	125-133
23.	HISOR DAVLAT QO'RIQXONASINING TABIIY GEOGRAFIK XUSUSIYATLARI Pardaboyev Soxib Begali o'g'li Tursunqulov G'iyos Sheramat o'g'li	134-137
24.	Buyrak tosh kasalligi : sabablari, belgilari, tashxisi, va zamonaviy davolash usullari Kenjayev Yodgor Mamatqulovich	138-141
25.	Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ salohiyatni rivojlantirishning qadriyatli, tashkiliy va pedagogik shart- sharoitlari Ravshanova Gulnoza Asqar qizi Baratova Mashxo'ra Qahramon qizi	142-147
26.	RADIATSIYA NURLARIDAN ZAHARLANISH VA UNI DAVOLASH USULLARI Xolboboyeva Madina Maxmarajabqizi	148-151
27.	NEYRODERMATIT KASALLIGI: ETIOLOGIYASI, PATOGENEZI VA KLINIK BELGILARI Boyqobilov Soatmurod Shuxratovich Norboeva Marjona Boyquvvatovna	152-154
28.	Conservative Methods for Caries Treatment	155-156

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Volume 02. Issue 02. February 2025

	Ismoilova Umiya G'ayrat qizi	
29.	PUSHTI LEKSEMASI ASSOTSIATIV MAYDONIDAGI INDIVIDUAL ASSOTSIATSIYALAR TAHLILI Ra'noxon Ubaydullayeva Ahmadaliyevna	157-159
30.	OQ VA KO'K LEKSEMALARI ASSOTSIATIV MAYDONIDA TASHQI OMILLAR ASOSIDA HOSIL BO'LGAN INDIVIDUAL ASSOTSATSIYALAR TAHLILI Ra'noxon Ubaydullayeva Ahmadaliyevna	160-164
31.	O'QUVCHILARNI TABIIY-ILMIY SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISH ASOSIDA TADQIQOTCHILIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH - PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA Ro'zimatov Jamshid Alisher o'g'li	165-169
32.	MUNDARIJA	170-173

**Research Science and
Innovation House**